

Peis noch vree

Albert Helman

bron

Albert Helman, *Peis noch vree*. In de Knipscheer, Amsterdam 1993

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/helm003peis01_01/colofon.php

Let op: werken die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn.

Goden en mensen

‘Het is genoeg geweest,’ sprak Vishnoe. ‘Thans is mijn geduld ten einde. Ik zal een einde maken aan dit akelig wurmenspel, aan deze sombere grap. Ik zal hen met dezelfde techniek die zij zozeer misbruiken, met dezelfde middelen waarmee zij deze aarde dwaas en lelijk maken, tonen wie en wat zij zijn, en wie en wat *ik* ben. Met één zeer simpel monument zal ik het aanschijn dezer wereld tooien, en ik zal tegelijkertijd hen daarmee veranderen.’

Hij stond hoog-opgericht, zijn Sterke massieve dwerggestalte groot tegen de strakke blauwe lucht, daar waar hij op de hoogste bergtop zich bevond, met alle tastbaarheden aan zijn voeten. Van hier uit overzag hij landen, zeeën, wouden en woestijnen; de scherpomlijnde bouwsels van de steden, het krioelen van de mensen en de dieren. Maar zijn vuisten hield hij voor zijn borst gebald. Hij, de Behouder, haatte wat hij, nu welhaast aeonen al, zich zag ontrollen voor zijn ogen. Het was een hatelijk gedoe, de eeuwige strijd en het onophoudelijk krakelen van degenen die hij naar zijn eigen beeld en zijn gelijkenis had uitgekard uit de troebele wereldmelk. Hoeveel behagen had hij eerst geschept in hun vaak prachtig uiterlijk: de mannen met hun welgespiede lijven, hard en glimmend, en de vrouwen met hun spel van welvingen, met sterke borsten, strakke heupen, zachte pubis tussen als meloenen gladde dijen boven de amforen van haar lieflijke benen.

Welgevallig had hij naar de knapen uitgezien, zo lenig als libellen; naar de meisjes ook, die vlinderend en onbezorgd haar kransen vlochten en reeds over vette zuigelingen moeder speelden. Een gevloekte dag, toen hij gemeend had dat zo alles goed was!

Want hun innerlijk was een mislukking. Voos en leeg gebleven, in de loop der eeuwen vol verrotting, somber stof en spinneweb geraakt. Niets van zijn eigen innerlijke vrede, zijn goedmoedige behoudzucht, noch zijn vriendelijkheid bezaten zij. Integendeel. Hun liefste lust, zelfs in de wellust, was elkander te vernietigen, elkander leed aan te doen, elkanders heerlijk lichaam te verminken, te onteren. Lelijkheid was daaruit voortgekomen; een wanstaltigheid ook van hun lijven, als symbool van hun inwendige misvorming.

Lang had hij het laten gaan, behoudziek als hij zelf was. Maar nu, na al wat zij tenslotte hadden uitgericht, na hun miskenning van zijn hoogste doel: dat zij gelukkig zouden zijn als hij, en na hun nieuwste poging om in het groot te niet te doen wat hij gewild had dat voor eeuwig zou bestaan, nu was het genoeg. Hij ging een einde maken aan hun waanzin, hun aanwezigheid die een bespotting was voor heel zijn wezen. Met een voorbeeld zonder weerga zou hij hun nu tonen, dat al hun atoomgedoe, waarmee zij onderlinge schrik verspreidden, hatelijk wel, maar ook belachelijk was. Precies genoeg om eindelijk de maat van zijn lankmoedigheid te laten overlopen. Tenslotte was het zeer eenvoudig; zonder dat hij, de Behouder, zelf gedwongen zou zijn één van hen een haar te krenken, iemand te verdelgen, ook de ergste onruststoker niet.

‘Jongens,’ riep hij naar de reuzen, die gehurkt zaten aan de rand van een ravijn. ‘Luistert, jongens! Haalt mij uit een paar

van de fabrieken, van hun smederijen hier beneden, twaalf Stangen ijzer. Twaalf duizend-meter-lange stukken L-profiel, en last ze met de hoeken aan elkaar, zodat ze telkens drie-aandrie in zuiver rechte hoeken aan elkaar bevestigd zitten. Snap je? Ik wil het geraamte van een kubus, niet te groot, één kilometer lang, één kilometer diep, één kilometer hoog. Zet hem maar hier op deze bergtop overeind.'

De reuzen bogen en verdwenen. Maar zijn luid geschreeuwd bevel had ook het oor bereikt van anderen, die eveneens de berg bewoonden; van de oude Brahma, die schokschouderend in zijn spelonk zich afvroeg wat nu weer voor nieuwigheid gebrouwen werd, terwijl zo lang reeds alles zijn beloop gehad had; en van Shiva, die, vermoeid van al zijn nachtelijk dansen en boeleren, op zijn rug lag uitgestrekt, twee handen onder het hoofd gevouwen, starend naar de smetteloze lucht, terwijl zijn beide andere handen rustten op zijn navel.

Op het horen van zo'n vreemd bevel uit Vishnoe's mond, kwam lenig als een slang zijn zacht-geoliede gestalte overeind, en trad hij langzaam nader tot zijn vriend.

'Wat gaat er gebeuren, Vishnoe?' vroeg hij.

Met toorn nog in zijn stem zei de Behouder: 'Dat je dat niet raden kunt! Ik ga een kubus maken. Het geraamte laat ik sluiten met geklonken stalen platen, juist zoals de mensen schepen maken, maar veel simpeler. Het hoeft bij lange na zo sterk niet te zijn. Ik schat dat platen van vijf millimeter ruim voldoende zullen blijken, sterker dan al hun vereende kracht.'

'En dan?' vroeg Shiva weer.

'En dan? Begrijp je het nóg niet? Hoeveel mensen leven hier beneden?'

‘Hoeveel blanken, bruinen, zwarten, groten, kleinen, alles bij elkaar? Ik schat, het zijn er nog geen twee miljard. Nog altijd niet.’

Vishnoe knikte. ‘Juist. Dat dacht ik ook. Welnu, ik stop ze alle twee miljard in deze stalen kubus en klink dan de laatste plaat ook dicht.’

‘Hoe kan dat?’ zei Shiva ongelovig.

‘Heel eenvoudig. Een kubieke kilometer, dat is een miljoen maal duizend ton. Dat valt je mee, hè? Twee man gaan met groot gemak in één kubieke meter. Als je rekent dat het mannen zijn en vrouwen, kinderen en ingeschrompelde oudjes, lijkt het wel een balzaal. Man en vrouw in bed, ze nemen weinig méér plaats dan een enkeling. En hoeveel lijken heeft men niet reeds in een koffertje gestopt? Maar ik wil ze levensruimte laten. Neen, die twee miljard die krijgen heel wat levensruimte in mijn kilometer-tank.’

‘Ze zullen stikken,’ stelde Shiva vast.

‘Waarom? Als ik in elke pantserplaat tevoren een paar kleine gaten boor? Dan kunnen ze ademen, en leren van elkanders warmte te profiteren. Met elkaar te leven, elkaars nabijheid te verdragen. Voor elkanders oog te sterven, te beminnen, te verkeren. Dagelijks vis ik er de dooien uit. De rest blijft net zo lang erin, tot ik een generatie heb die geen krakeel meer kent, geen onderlinge heerszucht, die geen verschil maakt tussen blank en zwart, of hoog en laag. Ze gaan erin, en blijven, tot ze betere mensen zijn, erin!’

‘En daarna, Vishnoe?’

‘Daarna laat ik ze weer zwermen, krijg ik eindelijk misschien een mensheid zoals ik ze mij gedacht heb: vreedzaam en bevreesd voor onze hand, deemoedig en verdraagzaam,

zonder rassewaan, inhaligheid, sadisme...'

Shiva maakte een hopeloos gebaar met alle vier zijn armen. 'Binnen luttele jaren zullen zij het weer vergeten zijn!'

'Daarom laat ik op de berg mijn ijzeren tank staan,' stelde Vishnoe hem gerust. 'Dat zal hun nieuwe ark zijn op de Ararat. Een teken en een waarschuwing. Zij zullen er naar opzien, naar deze allersimpelste vermaning, deze kubus van slechts één bij één. Bij elke kilometer die ze vreten met hun treinen, boten, auto's, vliegtuigen en raketten, zullen ze bedenken dat ze allemaal gemakkelijk in een kilometer in 't kubiek verdwijnen. Dat zal wel voldoende zijn om ze in het gareel te houden.'

'Je behoudzucht laat je hen miskennen,' meende Shiva. 'Ze zijn zeer hardnekkig, ze zijn onverbetterlijk. Ze zullen opnieuw beginnen. Neen, dan heb ik een veel beter plan.'

Vishnoe weerde af: 'Ik moet niets van al je plannen, jij Verstoorder! Hoeveel malen ben je al niet van zins geweest om al wat er geschapen is, met één slag te vernietigen? Maar zolang ik iets te zeggen heb - en dit zal altijd zijn - zal ik me er tegen weren. Neen, vernietigen is in het geheel geen kunst.'

'Dat weet ik,' knikte Shiva. 'Het zal niet gebeuren vóór de maat van alle dingen vol is. Maar inmiddels kan toch wel het een en ander, zonder hen een haar te krenken, door mij ondernomen worden, om paal en perk te stellen aan hun misdrijven... in de toekomst.'

'Wat dan? Wat?' vroeg Vishnoe, thans nieuwsgierig.

'Nog veel simpeler dan al het jouwe,' sprak toen de Verstoorder. 'Ik gebruik geen ijzer en geen bouwsels, construeer niets. Maar ik ga verzamelen. Ik ontnem ze slechts hun toekomst, ongemerkt. Hun nieuwe generatie. Elke man ont-

neem ik al zijn heimelijk verborgen, kringelende spermen, elke vrouw haar uiterst kleine, als ei gevormde cellen. 't Is zo weinig - ongelooflijk weinig. Bij elkaar, van al die twee miljard waarvoor jij een grote kubus nodig hebt, is het maar zo gering, dat het één klein tabletje vormt, niet groter dan een aspirine. Wist je dat? De hele nieuwe mensengeneratie hier beneden, neemt dit ogenblik niet méér plaats in dan een aspirientje!'

't Is inderdaad heel wonderlijk,' sprak Vishnoe. 'Maar wat wou je dan?'

Shiva lachte luid. 'Het aspirientje máken! En het Brahma geven, dat hij het weer inslikt, tegen al de hoofdpijn die hij zeker hebben moet van zo'n mislukte schepping. 't Is toch te proberen... Hij zal zeker slikken, en dan zijn we, zonder iemand kwaad te doen, toch van dat hele zaakje af. De mensen zijn dan zonder nageslacht; een eeuw leeft bijna niemand meer, in anderhalve eeuw is alles uitgestorven. Dan kun jij 't proberen met een andere diersoort, niet meer met je beeld en je gelijkenis...'

Vleiend sprak hij deze laatste woorden, en op Vishnoe maakte hun verleidelijke klank een diepe indruk.

'Inderdaad, het zou te doen zijn... Maar niet buiten voorkennis van Brahma. Hij weet tóch wat er gebeurt, doorziet ook óns bedrog en zal dan, zeer terecht, verbolgen worden. Laat ons dus liever open zijn en hem het voorstel doen.'

'Je hebt gelijk,' zei Shiva.

Samen wandelden zij tot voor de spelonk, waar Brahma grijsbebaard, in goddelijke rust zat, met gekruiste benen.

'Brahma...' spraken beiden met bedeesde eerbied.

'Ik weet het al,' klonk het met eindeloos geduld uit de

behaarde mond. ‘Ik weet het al, maar het is onnodig...’

‘Moet het zo dan voortgaan?’ bracht Vishnoe in het midden. ‘Eerst Bikini, morgen Moskou, New York, overmorgen elke landstreek, elke oceaan. Nu zij de kleinste deeltjes ook hanteren...’

‘Moeten zij zelf ook maar tot kleinste deeltjes uit elkaar geslagen worden,’ vulde Shiva aan.

Maar Brahma schudde zijn bedaagde hoofd.

‘Ik heb ze,’ sprak hij, ‘zelf het kleinste reeds gegeven om hen binnen goddelijke, ja zelfs binnen menselijke grenzen vast te leggen. Jijzelf, Vishnoe, hebt dit mee in stand gehouden; jijzelf, Shiva, ziet de dagelijkse, onophoudelijke gesel die zo treft. Heb ik hun bloed soms niet geïnfecteerd met streptococcon, spirochaeten, virussen en bacillen? Zend ik hun niet telkens weer die kleinsten van de kleinsten als een heerleger dat hen - toch niet vergeefs? - bevecht... De salmonella's, pasteurella's, hemofilen die hen overvallen, tellen die soms niet?’

‘U gaf ook andere,’ meende Vishnoe, ‘hun tot voordeel.’

Brahma knikte. ‘Ongetwijfeld. Maar de slechte winnen, winnen zeker. Ik heb virussen, nog ongebruikt, die klaarstaan...’

‘Alsof ooit de mensen stilstaan, ook niet telkens nieuwe tegenmiddelen vinden,’ klonk het spijtig uit de mond van Shiva.

‘Ik heb resistente stammen in gereedheid. Lepra, kanker, polio, ze zijn daarmee nog lang niet klaar. En wat ik nog in petto houd...’

De grijze godheid staarde voor zich uit.

‘Ze zullen het wel moeten leren,’ vervolgde hij na een poos,

‘met elkander op te schieten, de beperkte aarde die ik hun tot woonplaats gaf, behoorlijk te verdelen, elk te laten wat hem toekomt, redelijk om te springen met hun overvloed. En niet als beesten voort te telen in de lelijkheid van thans. Ik liet hen uit hun apentoestand een gemoed ontwikkelen dat niet van gevoeligheid ontbloot is; een verstand dat niet alleen vernuftig, maar ook wijs zou kunnen denken. Maar wat zijn miljoenen jaren? Bij het kleinste hoort het grootste. Beiden hebt ge slechts aan de beperktheid gedacht; ik echter denk vooral in eindeloze termen, de enige die mij geen hoofdpijn geven. Neen, uw aspirine neem ik niet. Gaat beiden aan uw werk, Behouder en Verwoester. Ik blijf wat ik ben, de Evenmaat.’

Verlegen, met gebogen hoofden, dropen de twee andere goden af. Maar op de bergtop teruggekeerd, zei Vishnoe: ‘Ik zal toch de ribben van mijn kubus laten maken; enkel maar de ribben. Tot een teken.’

In zichzelf mompelend sprak Shiva: ‘Wellicht zal de een of andere virus hun voorgoed de vruchtbaarheid ontnemen. Ja, wie weet...’

En met een heffing van zijn rechtersvoet begon hij op de tenen van zijn linker stil te dansen, zijn vier armen wielend om het slanke lijf. Vishnoe keek met op de borst gekruiste armen toe, terwijl heel in de verte reeds de reuzen kwamen aangesleept met lange ijzeren staven.

Emmanuel's wederkomst

Op zeldzame wijze had de wereld haar kreeftegang volbracht, om terug te keren tot de toestand van tweeduizend jaren her.

Josef Davidson en Mirjam Jesse woonden in een klein stadje in het Zuiden, dat eerst een ietwat Slavische naam gedragen had, die later in een begrijpelijker veranderd werd, althans voor de nieuwe heersers. Doch dit is slechts een bijkomstigheid. Het tweetal was eerst kortgeleden getrouwd en de timmerwinkel die Josef sinds jaar en dag verzorgde, gedijde niet slecht, vooral nu ook Mirjam haar zorgen uitstreekte over deze kleine ruimte, en de timmerwinkel ondanks alle bedrijvigheid er steeds zindelijk en uitnodigend uitzag. Daar Josef ijverig was, ontbraken nooit klanten, er ging nauwelijks een dag voorbij of er werd wel het een of ander besteld, en soms viel er zoveel te doen, dat hij tot laat in de nacht moest doorwerken om zijn talrijke begunstigers tevreden te stellen. Deze moesten altijd langer wachten dan hem lief was, maar ze zagen zich hiervoor steeds ruimschoots beloond door het uitstekende vakwerk, dat hun tegen lage prijs geleverd werd. Zij hielden van Josef en zijn rustige, zwijgzame manier van doen, omdat hij zulk een voortreffelijk vakman was, op wiens gezicht tevredenheid blonk, daar hij tevreden was met een kleine maar regelmatige winst. Slechts de luie en minder vakkundige concurrenten waren afgunstig op hem en verspreidden allerlei lasterpraat, waarvan het ergste

was, dat hij stellig met bedriegerijen en oneerlijke middelen moest werken, omdat hij tot een ander volk en een andere belijdenis behoorde en zijn timmerwinkel op de feestdagen van zijn volk gesloten hield en niet op zondag.

Die afgunst echter stoorde het echtpaar niet; het leefde maandenlang bevangen in de geluksroes van hun jonge huwelijk en droomde van een rooskleurige toekomst, die hun zelfs een huivering schonk van aandoening bij het bedenken dat er spoedig ook een kind geboren zou worden, dat hun beider leven verder dragen zou, zodat het meer zin en reden had te werken en iets te bouwen voor de dag van morgen.

‘Ons kind is de toekomst,’ zei Josef.

‘Ons kind zal de wereld zijn,’ antwoordde Mirjam zacht, maar met zulk een overtuiging, dat Josef onwillekeurig met eerbied opkeek naar zijn jonge vrouw.

Helaas konden zij niet vermoeden, dat die komende tijd veel onweerswolken brengen zou, en de eerste dagen van het kind anders zouden worden dan een toestand van stil geluk en vrede, die zij samen ervoor droomden. Want in de hoofdstad had de nieuwe landvoogd, wiens naam aan die van Herodes denken deed, een wet uitgevaardigd, die het leven en bestaan in gevaar bracht van al degenen van het ras, waartoe ook Davidson en zijn vrouw Mirjam behoorden. Deze wet, door ontevredenheid en afgunst geïnspireerd, bracht een grote chaos in geheel het land, in zelfs de omliggende rijken teweeg. Tal van ambachtslieden en kooplui, zelfs artsen, advocaten en geleerden, die de stamverwanten van het echtpaar waren, vluchtten naar elders, vaak met achterlating van geheel hun bezit. Anderen pleegden in hun radeloosheid de ergste daden van vertwijfeling. Maar de armsten, die zoals Davidson

en Mirjam niets anders bezaten dan het weinige dat hun ijver en spaarzaamheid hun gelaten had en geen ander uitzicht hadden dan het prille gelukssprankje dat in henzelf leefde, konden niet weggaan, maar zagen zich gedwongen de volle consequenties van de nieuwe wet af te wachten. Zij deden zich spoedig genoeg gevoelen.

Er vonden plunderingen en schanddaden plaats. In de straat waar het jonge echtpaar woonde, werden vele winkelruiten stukgeslagen en niet alleen de uitstalkasten, maar ook de dieper gelegen magazijnen geplunderd en verwoest. Mannen in bruine tunieken drongen tot zelfs de woonhuizen binnen, waar het bekend was dat lieden van de vreemde stam, die sinds jaar en dag te midden van de anderen geleefd hadden, hun verblijf hielden. In alle huizen van de stamverwanten van het echtpaar was droefheid en geklaag, en zijzelf leefden dag en nacht in grote vrees dat het ongeluk ook hen zou treffen, want ofschoon zij zich bewust waren niemand kwaad gedaan te hebben, begrepen zij toch dat de benijders ook hun deur niet lang meer zouden voorbijgaan.

Het was in die dagen dat diepe rimpels zich groefden op het voorhoofd van Josef, omdat hij zich grote zorgen maakte over de gezondheid van zijn vrouw en de toekomst van zijn nog ongebooren kind. Hij wist dat hij het niet verantwoorden kon in lijdelijk toezien de loop der gebeurtenissen af te wachten, doch waar zou hij de middelen vandaan halen om naar elders te trekken? Waarheen te ontkomen? Zij bezaten niets anders dan luttele kleren, het schaarse huisraad en het onontbeerlijke gereedschap. Het was erg genoeg dat men hun dit misgunde, hier in het stadje waar zij beiden sinds hun jeugd geleefd hadden. Maar zou het overal elders niet nog

moeilijker zijn? In het openbaar, in de dagbladen, op strooibiljetten en plakATEN, in de vergaderingen en de redevoeringen van ministers schold men hem en zijn stamverwanten uit voor uitzuigers en indringers; elders gekomen zou het hun niet beter gaan, daar zou men hen verachten als parasieten en zwervers. Hij wist niet wat te doen en bad vergeefs om uitkomst, terwijl de zwangere vrouw hem met treurige blikken, maar zonder te klagen aankeek, omdat zij wel wist hoe machteloos zij waren tegen dit lot, dat honderdduizenden getroffen had in het land dat door zijn nieuwe heersers tot schijn van welvaart, maar in grote verwarring der gemoederen gebracht was.

Enkele welmenende vrienden, die tot het ras van de overheersers behoorden, waarschuwden uit medelijden met de toestand waarin de vrouw zich bevond, dat zij er goed aan zouden doen althans voor enige tijd te verdwijnen, of zo hun dit geheel onmogelijk zou zijn, zich zo min mogelijk op straat te vertonen, daar het nu ook herhaaldelijk voorkwam dat donkerharigen zoals Josef en Mirjam door luidruchtige benden op straat werden uitgejouwd en zelfs mishandeld. Voor zulk een man was het genoeg dat hij zich toevallig samen bevond met een blonde vrouw om zich de zwaarste straffen op de hals te halen, terwijl een zwarte vrouw tussen de grote blonde mannen van het heersersras aan ieders denkbare verachting was prijsgegeven.

Zo kwam het dat Mirjam in het geheel niet meer buiten kwam en zich niet langer Verheugen kon in de wandelingen langs de stadswallen, naar de weiden en heuvels, waar haar gedachten in de goudgele herfst zich verzamelden tot lichte dromen, die elke aanstaande moeder om het wonder weeft

dat zij nog in zich draagt. Pas wanneer de avond gevallen was, het eerste duister het stadje omhulde en de meesten aan hun dis zaten, zodat het nachtelijk tumult dat thans telkens de stedelingen opschrikte, nog niet geboren was, waagde de man het zich naar de dichtstbijzijnde winkels te begeven om daar de noodzakelijke boodschappen te doen. Voor het overige zag of hoorde men hen niet, en geen wonder dat de nering in het timmerwinkeltje bijna geheel stil lag en de armoede zich reeds gevoelen deed in de woning van het tweetal.

Het was reeds volop winter geworden en tegen de nijpende koude konden zij zich maar weinig brandstof verschaffen, daar ook in die winkels waarheen Davidson zich 's avonds begaf met zijn luttele geld in de hand, men hem op de meest onvriendelijk wijze bejegende en hem slechts met mondjesmaat gaf wat hij feitelijk met zakkenvol nodig had. Zelfs de levensmiddelen, die toch al schaars geworden waren in dat jaar, doordat de burgerij zoveel had moeten uitgeven aan gendarmes en vestingwerken, kon hij zich slechts met de grootste moeite verschaffen en tegen meer betaling dan van anderen geëist werd, omdat iedereen nu wel wist dat hij rechteloos geworden was door de verachting waaraan de wet zijn ras had prijsgegeven en hij het stellig niet wagen zou ook maar één woord van protest te doen horen, daar hem anders de gevangenis of zelfs ergere straf te wachten zou staan.

Slechts fluisterend en in het duister van zijn binnenkamer, nadat luiken en deuren zorgvuldig gesloten waren, durfde Davidson een woord van verontwaardiging uit te spreken, en liet Mirjam soms een kreunende klacht horen, die minder haarzelf betrof dan de toekomst van het kind, die plotseling duister en onheilspellend geworden was. Hoe kon zij zich nog

van ganser harte Verheugen over het wordende leven in haar, dat een aanvang ging nemen in een tijd van zoveel verschrikking, onmenselijkheid en haastige voorbereiding voor een oorlog? Soms betrapte zij zich erop dat de gedachte zich opdrong of het niet beter zou zijn dat dit kind stierf, nog voordat het getuige zou moeten zijn van een tijd waarin de machtigen en heersers zich wreekten op de weerlozen en als misdadigers degenen verjoegen met wie zij tezamen waren opgegroeid, alleen om het feit dat zij behoorden tot een ander ras. Snel drong zij deze gedachte echter terug en trachtte zij te glimlachen tegen het leven dat daar heimelijk binnen in haar groeide, nog ongestoord door het rumoer of de waanzin en het leed van de buitenwereld.

Want reeds zag zij vóór zich de stralende schuldeloze oogjes, het nietige neusje, de liefvallige mond, de poezele handjes en voetjes, en wist zij hetgeen de engel van haar dromen haar reeds in haar laatste meisjesjaren, en later vaak tijdens de weldadige slaap in het huwelijksbed had toegefluiserd: dat van het kind de toekomst afhing en de verlossing der mensheid, omdat slechts kinderen degenen zijn die ons hoop geven dat er ooit een betere wereld komen zal na deze, welke door de ouderen op vele plaatsen gemaakt is tot een haast onbewoonbare hel. En zij trachtte te hopen tegen alle wanhoop in en met een rustig woord de verontwaardiging en opstand van haar man te temperen tot berusting en vertrouwen op de Vader aller mensen, die ook zou waken over hen, omdat zij immers het goede wilden en geen boosheid of wrok koesterden in hun hart.

Ook dit kommerlijk bestaan echter zou hun niet lang vergund blijven. Want de landvoogd, wiens naam aan het

heroïsche herinnerde, was in zijn onzalige verbijstering niet tevreden met het heilloze effect van zijn eerste wet, maar vaardigde een nieuwe uit, die nog strenger was en nog heviger de overlevenden trof van het ras waartoe ook Josef en Mirjam behoorden.

Om een moordpartij in den vreemde, waar zij part noch deel aan hadden, werden nieuwe, nog bloediger vervolgingen begonnen, tienden en nogmaals tienden geheven, en aan zeer velen zelfs al wat zij bezaten ontnomen en zij zelf verjaagd van stad tot stad, van dorp tot gehucht, zonder dat zij de kans kregen over de grenzen te komen in andere landen, waar men hen weliswaar niet veel vriendelijker behandelde, maar waar zij tenminste niet aan zulke wrede wetten onderworpen waren. En toen ook deze ellende, die over de armzaligen uitgestort was, de heersers nog niet scheen te bevredigen, werd aan de bestuurders en opperhoofden van de verschillende plaatsen de vrije hand gelaten om al degenen te verbannen wier aanwezigheid hun een doorn in het oog was, en plaatselijke wetten uit te vaardigen waardoor de vervolgdgen genoodzaakt zouden zijn zich te begeven naar onherbergzame oorden in het Oosten van het door oorlog uitgebreide rijk, opdat de regeerders aldaar hun hoofden zouden teilen en konden beraadslagen wat men met hen doen zou om hen te verderven.

In het stadje waar de Davidsons woonden, werd eveneens zulk een bevel uitgevaardigd, ofschoon er nog maar weinigen van de stamverwanten overgebleven waren en deze zich van schrik nauwelijks durfden roeren, zodat niemand last van hen ondervond. Doch de drijvers waren niet gerust voor en alear zij op de laatste man en vrouw van het andere ras hun wraakzucht gekoeld hadden.

Al enige dagen voordat de wet van de volkstelling in werking trad, werd midden in de nacht met zware vuisten gebonsd op de deur van de timmerwinkel. Mirjam schrok wakker en reeds stond Josef met een kreun buiten het bed, omdat hij geen oog had dichtgedaan en bijna elke nacht doorwaakte tot de morgenstond, angstvallig luisterend naar de geluiden op straat, omdat hij beter nog dan zijn vrouw, voor wie hij veel verborgen hield van het gevaar waarin zij verkeerden, doordrongen was van het besef dat het lot dat al hun vrienden en verwanten had neergeslagen, ook hen beiden treffen zou. Toen op de deur gebonsd werd, wist hij aanstonds dat het ijselijke uur ook voor hen geslagen had. Hij ontstak het licht en in een seconde van radeloosheid keek hij om naar zijn vrouw, die met grote ogen, de handen angstig over haar buik gevouwen, hem aanstaarde.

‘Wat er ook gebeurt, kom niet te voorschijn,’ sprak hij, en met een diepe zucht begaf hij zich naar het voorvertrek, waar de timmerwinkel lag, terwijl het beuken op de voordeur met hernieuwde kracht begonnen was en ditmaal niet meer ophield.

Nog voor hij de klink van de deur gehaald had, week deze voor het geweld van de mannen buiten. Een troep als krijgers uitgedoste mannen, van wie Davidson enkelen herkende als voormalige medeburgers, hoewel hun gezichten verwrongen waren van haat en bittere wraaklust, verdrong zich door de opening, en een paar stemmen riepen verward: ‘Handen omhoog, of wij schieten!’

Intussen verdrongen zich achter de voorste gendarmes nieuwe, het scheen Davidson een onafzienbaar aantal toe, en weldra was het vertrek geheel gevuld met mannen. Een van

hen hield de sidderende bewoner met een pistool tegen de muur gedrukt, en de anderen begonnen in de grootste verwarring en met veel tumult het vertrek te doorzoeken, zodat de zoëven nog vredig slapende timmerwinkel er spoedig uitzag als een uitdragerij en een beestenstal.

‘Wat zoekt u... Ik heb niets...’ bracht Josef met bevende stem uit. Maar een harde slag, die hem midden in het gezicht werd toegebracht, deed hem verder zwijgen. Hij wist van hetgeen zijn naburen overkomen was dat elke tegenstand, elk verweer van zelfs de zachtmoedigste woorden noodlottig kon worden en erger veroorzaken dan alleen plundering of overlast. Hij dacht aan Mirjam binnen en klemde de kaken opeen, zichzelf zelfs dwingend om rustig en vriendelijk-gelaten te schijnen.

Maar al enkele seconden later drongen de mannen door naar achteren. Josef maakte een onwillekeurige beweging toen hij dit zag, en onmiddellijk drukte zich de loop van het pistool weer vaster op zijn borst, terwijl een stem hem toeschreeuwde: ‘Als je beweegt, schiet ik! Hoeveel man heb je daarbinnen verstopt?’

‘Niemand dan mijn vrouw is er,’ antwoordde Josef toonloos. Maar hij dacht: En het kind... als het kind maar niets overkomt... Mirjam in deze toestand... Het beven van zijn lippen ging ongemerkt over in een prevelen tot de Beschermers der Volkeren, die zijn uitverkorenen kastijdt en zijn haters een lange zege laat, om hen later met des te hardere hand te vernietigen.

Het gebed doofde echter in de kleine kreet die gesmoord uit de slaapkamer klonk. De gendarmes, enkele baardeloze knapen nog, hadden de vrouw, die met het dierlijke moeder-

instinct om het nog ongeboren jong te verdedigen diep onder de dekens in bed weggekropen was, met veel gestommel en aan flarden rukken van het slaapgoed te voorschijn getrokken en staarden haar ietwat verwezen aan. Want zij zagen dat het vrouwtje dat daar klein en bescheiden in de witte nachtkleren, met haar zwart-glanzende, loshangende haren stond, in hoge mate zwanger was. En ook dat zij geen angst meer koesterde, maar dat haar ogen vonkten met de wildheid van een dier, dat bereid is zijn welp tot het uiterste te verdedigen.

De besluiteloosheid van de indringers duurde slechts heel kort. Een paar keken elkander aan, en deze enkele blikken waren al voldoende om elk medelijden te verslaan.

‘Waar hebben jullie het geld verborgen?’ vroeg degeen die de aanvoerder scheen. De vrouw haalde de schouders op en antwoordde zacht maar resoluut:

‘Wij hebben niets anders dan dit hier.’ En zij nam van de wrakke schoorsteenmantel een beurs, waaruit enkele zilverstukken rolden.

‘Leugens! Leugens van het schurkenras!’ schreeuwden de mannen. Ze duwden de vrouw opzij, zodat zij terugviel tegen een stoel die daar nabij de reeds uitgedoofde kachel stond, en alsof zij zeer geoefend waren in dat bedrijf, begonnen zij heel de kamer te doorzoeken. Nog voordat de vrouw goed besepte wat er gebeurde, waren alle kasten leeggehaald, lag het bed uit elkaar getrokken en waren kussens en matras opengereten, zodat wit pluis door de kamer stoof als een benauwde, verstikkende sneeuw. En toen er niets meer uit elkaar te trekken viel en de mannen met grote, nog gierige handen om de vrouw heen stonden, beval de hoofdman: ‘Breng de kerel hier, voor het verhoor!’

Door een stoot in de zij en een trap in de rug vloog Davidson het slaapvertrek binnen. Ondanks zijn pijn en schrik zocht zijn blik meteen naar Mirjam, en alle leed scheen geweken toen hij zag dat ze doodsbleek maar nog ongedeerd daar stond.

‘Je hebt jullie geld naar het buitenland gezonden. Waarheen?’ bulderde de aanvoerder, terwijl een van de helpers aan zijn woorden kracht bijzette door Josef met zijn pistool een tik tegen het schouderbeen te geven, zodat de tengere man ineendoek van pijn. ‘Snel antwoorden! Overleg geen leugens!’ werd hem meteen toegeschreeuwd.

‘Ik heb geen geld... ik weet van niets,’ kreunde de timmerman.

‘Ieder van jullie ras heeft geld! En het zal te voorschijn komen ook!’ brulde de aanvoerder. ‘Wij zullen je wel leren spreken!’ En terzelfdertijd vuurde hij driemaal achtereen zijn revolver af, zodat de vrouw op de knieën zonk en een gil gaf. Maar Davidson stond nog ongedeerd; men had hem slechts willen laten schrikken. En zich nu wendend tot de vrouw, die een onmacht nabij was, riep de aanvoerder: ‘Zeg op waar het geld is! Anders...’

Handenwringend kwam Davidson een stap nader. ‘Wij hebben niets... Geloof het, heer. Als wij iets hadden, ik zou het gezegd hebben om háár te sparen. Zij verwacht een kind, binnenkort.’ En hij wees naar de vrouw, die half voorover op de grond lag en zich in de arm beet om niet te schreeuwen. Want een snerpende pijn was in haar binnenste begonnen, en zij wist dat nu al het leven van haar nog ongebooren kind gevaar liep.

‘Nog meer van dit gebroed,’ spotte de aanvoerder. ‘Als

ongedierte vermeerderen zij zich, sneller dan je ze doden kunt.' Toch scheen hij zich even te bezinnen. 'Als jullie dan toch zo arm bent...' begon hij. Maar hij voltooide de zin niet. Hij wenkte zijn mannen, die van het weinige dat er was nog allerlei bij zich gestoken hadden. En terwijl hij deed alsof zij zich wilden verwijderen, bleef hij plotseling in de deur staan, en zei: 'Je hebt beiden tot morgen zonsopgang tijd om de stad te verlaten. Ik wil niet dat er hier nog een kind van dit ras geboren wordt. Het huis moet morgen ontruimd zijn, denk erom!'

Hoongelach van de binnendringers begeleidde het slot van deze woorden, die snijdend, maar als van heel ver tot Davidson en Mirjam doordrongen. En pas toen het gestommel in de timmerwinkel uitgestorven was en een ijzige wind daarvandaan met de aanzwevende nachtstilte naar binnen drong, durfden zij weer naar elkander opzien. Zwijgend boog Josef zich over zijn vrouw en tilde haar in zijn armen. Hij kon de traan niet weerhouden die hem over de opgezwollen wang biggelde, maar met verstikte stem trachtte hij haar nog te troosten: 'Het moest toch komen... het moest toch komen... Maar ze hebben je tenminste niet mishandeld. En nu moeten we weg.'

Mirjam zei niets. Geen klacht kwam meer over haar lippen. Maar zij bleef een hele poos rusten in zijn armen, het nog ongeziene kind tussen hen in. Totdat de koude hen weer tot het bewustzijn bracht van de rampzalige tijd waarin zij leven moesten, en het leven moesten hoeden dat zij zelf een aanvang gegeven hadden, omdat onbekende Machten die heersen over het heelal, het zo gewild hadden.

*

Duisternis lag nog over het dichtbesneeuwde land en ook de laag-bewolkte hemel scheen een vacht te spreiden over deze wereld, die slechts een nauwe kier liet voor de vormeloze bomen en de huizen welke als heuvels waren, hier en daar verspreid in het verlaten land. Duisternis was ook de stilte die op alles lag en alleen verbroken werd door nu en dan het blaffen van een hond in een boerenhoeve of het ruiselend omlaagschuiven van de witte last die de takken doorboog en soms dorre twijgen af liet breken. Maar geluidloos was het gaan van twee gestalten in de eenzaamheid van de vroege ochtend, langzaam, moeizaam, diep gekromd onder de bundels die zij op hun rug droegen. En toen het eerste licht begon te schemeren en aarzelend tussen de takken op de grauwe daken en de grijze weiden nader kroop, bleef ook het mensenpaar een ogenblik in twijfel staan, rondkijkend in die wijde, open verlatenheid, alsof zij niet meer wisten waarheen, plotseling vergeten waren welke plaats de naaste zijn zou, welke weg zij moesten kiezen.

‘Gaat het?’ vroeg de man, zonder opzij te zien. Hij durfde er niet aan denken dat de vrouw haast niet meer voort kon en dat het toch nog uren duren zou voordat zij op een plaats kwamen, waar hij misschien bekenden zou treffen en zij een tijdlang rusten kon.

‘Ja,’ antwoordde Mirjam slechts. En met een zucht haar krachten verzamelend, trachtte zij wederom een weinig haar pas te versnellen, die reeds in dit eerste uur van gaan verlangzaamd was, door al de sneeuw en door de last waarvan zij aan alle zijden doorboog, nog zwaarder dan de sneeuw die op de

dennebomen aan de wegkant drukte.

Die bomen zetten hun kleine gedachten in haar vast: dat het een gelukkig ding is vastgeplant te zijn en een eigen bodem te bezitten waarin wortels schieten, waar het leven groeien blijft van het ogenblik dat het zijn aanvang nam tot aan de dag waarop de twijgen sterven of de storm de stam komt breken en de plant, door zaailingen omringd, zijn tijd gehad heeft. Mensen waren ongelukkiger dan bomen, werden opgejaagd, bezaten soms huis noch land en moesten voor elkander plaatsmaken. Ze konden radeloos zijn om een plek te vinden voor een korte tijd van veiligheid en rust. De armoede en de onzekerheid van het bestaan hadden haar tevoren nooit gedeerd, een mens kan wandelen en wanneer hij jong is kan de verte zelfs zo onweerstaanbaar lokken, dat men gaarne huis en haard vergeet om in het onbekende op avontuur uit te gaan. Voor haar was het onbekende liefde voor de man geweest, en het avontuur, het binden van haar leven aan het zijne. Maar toen was het ogenblik gekomen dat zij onweerstaanbaar ging verlangen naar veel rust en naar geborgenheid; het ogenblik, dat zij een onuitsprekelijk teer en broos begin van leven in zich droeg, dat teerde van haar kracht, dat groeide van haar veiligheid en dat ter wereld komen moest, omringd van warmte en zorg en zekerheid.

Hoe benijdenswaardig waren bomen, maar een mens die kinderen verwekt en levens plant in deze wereld, heeft zo vaak geen bodem en loopt met het wonder, dat elk ogenblik geschieden kan, in stille radeloosheid langs de wegen, zoekend naar een veilige plek, terwijl het wildste dier zelfs holen heeft of dicht verborgen nesten.

Zij wist niet meer of het de prikkelende koude was, dan wel

deze gedachten, die haar ogen deden tranen. Het liefst was zij neergezonken in de sneeuw en had dit smetteloze dek dicht over haar heen getrokken, om te vergeten en niets meer van al het leed van deze wereld te beseffen. Maar zij wist het rustig en behoedzaam stappen van de man naast zich, en ook dat hij haar nimmer in de steek zou laten, dat hij altijd voor haar zorgen zou, wat ook geschiedde, zolang men hem tenminste aan haar zijde liet. Daarom moest ze voort, en zou zij blijven lopen, net zo lang als hij het wilde, net zo lang als haar vermoeide benen haar nog konden dragen en het kind, dat zich soms zachtjes roerde in haar binnenste, het zou gedogen.

Treurig was het lopen in de vroege ochtend geweest; maar nu het daglicht eindelijk was doorgebroken, keerde ook een nieuwe, aarzelende hoop terug bij beide mensen.

‘Aanstonds komen wij bij een groot dorp, daar is misschien iets warms voor ons te krijgen. Koffie,’ sprak de man en trachtte monter wat licht in de lucht te zien.

‘Misschien,’ antwoordde Mirjam.

‘Denk je dat het zo nog gaat vandaag?’

‘Ik zal het proberen.’

‘Zo rustig doorgaand heel de dag, zonder te haasten, kunnen wij vanavond laat de andere stad bereiken, waar een neef woont van een vroegere buur, die met de priester naam. Wij zullen stellig bij hen kunnen wonen tot het kind er is en wij in staat zijn te bedenken hoe wij verder gaan.’

De vrouw knikte alleen maar. Al de woorden die zij wilde zeggen om zichzelf en ook hem te troosten, bleven steken in haar keel en zweefden slechts als toonloze ademwolkjes om haar heen in het koude morgenuur.

Zo kwamen zij, veel langzamer nog dan de man gedacht

had, bij het dorp aan. Zij zagen dat het inderdaad het bedoelde dorp was, want bij de ingang, boven de eerste straat, was er een vaan gehangen, waarop groot, met schreeuwend rode letters stond te lezen: 'Hier is niemand van een ander ras gewenst.' En nog wat verder zagen zij plakATEN met de woorden: 'Ieder van het andere ras is leugenaar en zint op moord; vermijdt hen en verjaagt hen allen.'

Ofschoon zij weinig waren uitgegaan de laatste tijd, was dit niets nieuws voor hen, maar toch joeg het elke keer als zij zoiets aanschouwden, weer een wilde verontwaardiging in hun binnenste op, als een storm die de harten sneller kloppen deed en het gezicht liet verbleken.

Beide twijfelden thans of zij hier iets warmes zouden kunnen kopen voor het beetje geld dat zij nog bij zich hadden. Doch zij spraken het niet uit, de een wilde niet voor de ander weten hoe ontmoedigd zij zich nu reeds voelden, nog bij het allereerste begin van deze dwaaltocht door de witte, gevoelloze wereld.

Wij kunnen het in elk geval proberen, dacht Davidson en keek, voorzichtig uitwijkend voor de enkele voorbijgangers die zich naar buiten waagden, naar het uithangbord van een bescheiden herberg uit. Toen hij er een ontdekt had, nam hij Mirjam zachtjes bij de arm, als om haar nu tot wat meer spoed te manen; en ze stonden reeds op het punt de deur te openen, toen zij zagen dat daarop een plakkaat was aangebracht dat schimpend zei: 'Honden, bedelaars en lieden van het vreemde ras hier ongewenst.' Aan de schok van Mirjam's arm bemerkte Josef dat ook zij terzelfdertijd die woorden had gelezen.

'Wij zouden het toch nog kunnen proberen,' pleitte hij.

'Laat ons liever verdergaan, er komt misschien een andere waar het beter gaat.'

‘Maar je moet toch rusten...’

‘Rusten,’ prevelde de vrouw. En nu was zij degene die hem meenam naar een verdere straat, langs andere herbergen waar steeds het welkom van een uithangbord weerbarstig vergezeld was van een opschrift, dat hen dwong tot verdergaan. Op een straathoek stonden jonge soldaten hen grimmig aan te staren.

En plotseling, uit een portaal, vloog er een dikke sneeuwbal naar het hoofd van Josef. Hij durfde zelfs niet omzien, omdat ook het allerkleinste tumult voor hen noodlottig zou zijn in dit fanatieke plaatsje. Zou het eiders beter wezen?

Er kwam grote vrees en wanhoop in hun hart, die pijnlijker dan koude en vermoënis zich vastbeet in hun ledematen en het voortgaan maakte tot een haast ondraaglijke kwelling. Daar stonden ze opeens weer buiten op het land, waar de weg zich verdeelde naar drie hemelstreken, welke alle drie eenzelfde vijandigheid, eenzelfde onmogelijkheid tot rust en vriendelijke omgang voor hen hielden weggelegd. Zij kozen die, waarvan uit vroegere jaren, toen de wereld nog wat welwillender gezind scheen, Josef wist dat deze over enkele heuvels en langs verre dalen leidde naar de stad, waar zij een nachtverblijf verwachtten. Bij een kilometersteen, waarlangs hij met zijn vlakke hand de sneeuw wegveegde, zei hij Mirjam te gaan zitten. Uit de bundel, die nu aan haar voeten lag, haalde hij brood, dat nog van daags tevoren over was en dat hij met een wijze voorzorg op het laatste ogenblik gestoken had bij het weinige dat nu nog hun bezitting was: wat warme doeken en wat kinderkleertjes.

‘Heb je erg veel dorst?’ vroeg Josef bijna fluisterend.

‘Het kind zal niet verdorsten.’

Gezegend zijn de moederborsten die het zullen zogen,

dacht Josef, maar gevloekt de wereld die thans moeders voortjaagt, geen genade kent. Maar alsof Mirjam zijn bittere gedachten raadde, vatte zij zijn hand en zei nog: 'Is het niet heerlijk te bedenken dat dit tenminste er altijd zijn zal, zolang ik er ben?'

'Zolang jij er bent, is alles goed,' antwoordde de man beschaamd.

'Zullen we dan verdergaan?'

En weer vervolgden zij hun stappen, die thans zachtjes kraakten over de met witte vacht bedekte straatweg, waar nog slechts een enkel voertuig lange scherpe sporen had getrokken. Nu en dan kwam nog wat fijne sneeuw omlaag gedwarreld, spikkellend op de omslagdoek van de vrouw en op de donkere, kaalgesleten jas, die veel te ruim hing om de smalle schouders van de man.

Nabij de boerenhoeven liep een hond een heel eind met hen mee. Het was een schurftig en uitgemergeld beest, dat kwispelend om hen heen gesprongen was en daarna had gelikt aan Mirjam's hand en nu voor hen uit liep, nu en dan trouwhartig wachtend tot zij weer bij hem gekomen waren, ofwel omziend vrolijk verder rende. Mirjam moest glimlachen om het blij humeur van zulk een bedelaar. De vriendelijkheid van een vreemd dier vergoedde haar hetgeen de mensen hun onthielden. En toen vlak bij een nieuwe hoeve de scharminkelige hond bleef staan, begon te blaffen en niet verder wilde, maar hen naar de poort toe scheen te lokken, zei Josef eensklaps vastberaden: 'Ik ga hier vragen om wat warme melk te kopen. Zo kan je niet verdergaan.'

'Och...' trachtte Mirjam met een flauwe glimlach zich te weren.

‘Als het niet voor jou is, dan toch... voor mijn zoon,’ antwoordde Josef teder; hij meende dat men hun terwille van het kind toch niet zou weigeren een scheutje melk te verkopen.

De hond bleef naast hen lopen toen zij het erf betraden, liet de tanden zien bij het blaffen van de waakhond, die gelukkig aan de ketting lag, en gedroeg zich alsof hij bereid was hen tegen een nog veel geduchter vijand te beschermen. Dat gaf Josef moed om naar het huis te gaan en aan te kloppen.

Uit de deur, die op een kier geopend was, sloeg de warmte hen aangenaam tegemoet. Maar de boerin was nogal wantrouwig, al scheen ze bereid hem wat melk te verkopen. Zij aarzelde toen hij vroeg of zij de melk ook een weinig kon verwarmen, omdat zijn vrouw een lange weg gegaan was en een kind droeg. Hij moest buiten in de koude blijven staan, maar bij het koken scheen de boerenvrouw zich toch niet geheel tegen haar natuurlijk medelijden te kunnen weren, en schoorvoetend kwam zij weer naar de deur en zei dat zij ook wel een ogenblik bij het vuur de melk konden drinken, daar zij immers geen kan bezaten om die mee te nemen. Maar de hond moest buiten blijven.

En daar stonden zij nu zwijgend bij de open haard, terwijl de hitte opeens hun gezicht en handen vol met fijne stekels deed tintelen en zij het niet waagden te gaan zitten op de bank, die hun eerder nors dan met gastvrijheid werd getoond.

‘Zijn jullie landlopers?’ vroeg de boerin nieuwsgierig, en terwijl zij Mirjam bezag: ‘En dat in deze toestand... Het is onverantwoordelijk.’

De beide zwervelingen antwoordden maar niet en knikten alleen half beschaamd toen de boerin nog opmerkte: ‘Van het vreemde ras, nietwaar?’

Langzaam, met voorzichtige teugen dronk Mirjam haar melk en met een smekende blik trachtte zij Davidson er ook toe te bewegen een paar slokken mee te drinken. Het was een zwijgende scène, die de boerin wat meer vertrouwen gaf, zodat zij onder het drinken van de anderen begon te kwebbelen: 'Ik begrijp niet hoe het mogelijk is dat mensen die zelf kinderen hebben, zo slecht kunnen zijn, dat zij de christenkinderen stelen en ze doden, ze het hart uitsnijden en het bloed opdrinken. Dat is toch een erge misdaad. Waarom doen jullie dat? Je moest toch eindelijk tot inkeer komen, nu jullie zien hoeveel ellende het je gaat berokkenen.'

Josef veegde een paar druppels van zijn mond en maakte een beweging alsof hij wilde antwoorden, maar de grote hopeloosheid waarin hij zich hier bij deze warmte, die hem haast vijandig koesterde, gedompeld voelde, versloeg zijn woorden voor ze nog gesproken waren. Alleen Mirjam sprak bedeesd: 'Kan de ene moeder zoiets van de andere geloven?'

Daarop gaven zij het geld en bedankten de boerin dat zij zich hadden mogen warmen. Rusten wilden zij nog liever buiten in de koude en bij de hond, die hen kwispelend stond op te wachten, dan hier.

Lopen, rusten, wachten, lopen. Zo vergingen uren. Middagmalen deden zij zoals de vogels en de opgejaagde dieren 's winters: van wat er toevallig hier en daar te vinden was, een weggeworpen vrucht, een koolstronk, een korst brood. De nevelig omfloerste zon had reeds de tweede helft van haar korte loopbaan aangevangen, en nog leek het stadje onafzienbaar ver voor hun verbeelding.

Zij waren nu in het heuvelland gekomen, waar enkel de stronken van de wijn als bang-verwrongen vragen zich uit de

aarde kromden. Soms vloog er een kraai op, als ze langs kwamen, en hier tussen de hellingen verloren zij hun metgezel, de hond. Hij was verdwenen, even onverwacht als hij gekomen was. Maar de verlatenheid drukte hen thans minder dan voorheen, omdat het lege landschap vol beloften was; achter deze heuvels zou het einddoel liggen, slaappleats voor de nacht, een maaltijd stellig ook.

Het opgaan van de helling was wel vermoeiender en trager, bijna kruipend was de tocht, maar boven op een kruin gekomen zagen zij vol pracht om zich heen: de witte welvingen van eindeloos uitgestrekte gouwen, soms doorsneden door de glimmend kromme lijn van een riviertje, hier en daar doorbroken door het zwart van staken en wat iepestammen.

Stil en vredig scheen de wereld zo van ver gezien, en deze wijde, onbevolkte stilte deed hen voor even alle leed vergeten en de tederheid opnieuw geboren worden in hun hart, zodat de man thans zacht zijn arm om Mirjam's brede heup sloeg en haar steun gaf bij het opgaan, en hij zich zelfs verbeelden kon dat ook de warmte van zijn lichaam haar wat goeds deed. Woorden waren er niet tussen hen; die waren overbodig, nu de stilte zelf in zachtjes zoemen langs hun oren sprak en hen vervulde met gedachten aan het kornend wonder, aan een ver tehuis dat er misschien toch eens zou zijn en waarin het kind zou kruipen, spelen, lopen en zijn eerste woordjes stamelen. Beiden wisten van elkander dat dezelfde dromen hen verbonden en dat het geluk niet in de wereld vol verlatenheid te vinden was, maar in henzelf en in het nieuwe leven, dat zij ter bestendiging van de eeuwige wederkomst hadden verwekt.

Bij het afdalen bracht de weg hen, na het eerste vallen van de avond, door een bos dat vol gedempte ritselingen was en

donkerpaarse schaduwen, waarin de dromen weer verloren gingen en de angst opnieuw te voorschijn gluurde. Het sneeuwen hield niet op, en telkens moesten zij, waar hogere bomen wat beschutting boden, blijven staan om zich de witte vracht van hoofd en schouders, uit de plooiën van het kleed en van de beide bundels af te kloppen. Hun droefheid was nu erg groot, want al de koude en verlatenheid was naar binnen, door hun kleding heen gedrongen, die vochtig geworden was van het buiten-zijn de hele dag lang, en de ellende begon pijnlijk te kleven op hun blote lijf. In kortstondige verdoving waren zij tot hier gekomen, scheen het hun. Maar nu zij bleven staan in het vroege donker en het wenen van de vele bomen, nu kon Mirjam niet meer voort en lokte weer het vlekkeloos wit tapijt dat op een bed leek, wachtend op de barende. Zij behoefde zich alleen te laten vallen; het bewustzijn zou vanzelf wijken. Het was Josef's arm, die haar nog overeind hield.

Maar terwijl zij daar zo stonden en de man zich schrap zette om zijn vrouw het wegen van haar lichaam zoveel mogelijk te verlichten, zich ook met de laatste sprank van moed die in hem was te weren tegen deze wereldgrote wanhoop die nu om hen neerzank, zag hij vóór zich op het smetteloze wit, als vele kleine lettertjes en hiëroglyfen, het hoekige schriftuur van vogelpootjes die daar hadden rondgetript en, licht en luchtig als zij leken, toch een weinig waren weggezonden in de verse sneeuw. Ze hadden daar gezocht naar voedsel, en dit schrijfsel wees dat zij het ook gevonden hadden. Het was zoals de woorden die vermelden, dat wanneer de mussen zelfs de zorg van de Allerhoogste hebben, ook mensen in hun grootste nood vertrouwen mogen. En nu moest Davidson toch heime-

lijk glimlachen, uit schaamte dat hij zo kleinmoedig was geweest en zijn gedachten aan de mensen hem vergeten lieten dat hij in zijn ballingschap en armoede zijn grootste schat toch bij zich had.

Mirjam echter dacht alleen maar aan het kind en sleepte zich weer voort, als weggetrokken door de taaie snoeren die zich in haar lichaam samenkrampden.

Uit de donkere diepe stilte van het bos kwamen zij getreden in de open nacht die blauwig-wit de aarde scheen omhoog te tilen, zodat, hoe gebogen zij ook gingen, het toch was als liepen zij op een verhevenheid, een zachte brug door het luchtruim, of over een bergkam. Doch het was hun vermoënenis die dit onwerkelijke aan de harde wereld gaf, waarin zij gauw genoeg zich weer zouden bevinden. Want reeds pinkelden van verre lichtjes, sloeg een vale gloed zijn weerschijn tegen de hemel die nog vol van grijze nevels hing, en snerpte een trein zijn langgerekte kreet meedogenloos door het landschap voort.

‘Nu zijn we er bijna,’ troostte Davidson, en onwillekeurig begon hij zich te haasten, zodat hij thans een paar passen voor de vrouw uit ging, ook al omdat zij nu telkens bij nieuwe kruispunten aankwamen, waar de sneeuw vies en belopen was en waar hij op de wegwijzers moest uitkijken om te weten aan welke kant hij de stad zou bereiken, die op de borden vermeld stond als ‘Bettlerheim’.

Mirjam kon niet meer voort; vooral nu de man niet meer naast haar liep en de lichtjes die eerst zo dichtbij geschenen hadden, verderaf bleken dan haar stukgelopen voeten nog bij machte waren haar te dragen. Zij wilde Josef zeggen dat hij maar geheel alleen vooruit moest gaan en omzien naar het

huis waar men hen denkkelijk zou opnemen. Zij zou dan wel langzaam achteraan gekropen komen. Maar Josef bleef steeds op een kleine afstand voor haar uit gaan, en door haar hijgen kon zij hem niet toeroepen te wachten. Zij moest hem nu wel blijven volgen. De krampachtige inspanning om niet te ver achter te raken, deed al de vezelen van haar uitgeputte lichaam zich tot scheurens toe rekken, en een felle pijnscheut joeg haar plotseling een kleine kreet de mond uit, een verloren roep, vervluchtigd en door niemand gehoord in het stijgende rumoer van de stadsnabijheid.

En weer zagen ze bij het begin van de eerste straten de vijandige opschriften: 'Het vreemde ras betreedt de stad op eigen risico.' Een man die met te grote haast voorbijkwam, voordat Mirjam plaats voor hem kon maken, schimpte 'Zeug' en duwde haar opzij, terwijl hij naar haar voeten spuwde.

Gelukkig, dacht zij, dat Davidson tenminste dit niet heeft gemerkt. Maar zij moest de ene hand die zonder bundel was, nu drukken tegen het lijf, waarin de pijn bleef steken, soms in golven opkwam, zodat het was als moest zij zich naar achter krommen, hoewel de vermoënis haar telkens meer voorover duwde. In de helverlichte straten grijsde schaamte om al hun eilende, om hun sjofelheid, haar toestand, Josef's meelijwekkend uiterlijk, hun tegen.

Nu moest snel het huis van de bekende komen. Want zij wist nu, met het toenemen van de pijn, het spinwebachtig trekken rondom haar gezicht, het vreemde gevoel binnen haar handen, dat haar uur genaderd was en dat het kind zich roerde om het licht van deze wereld te aanschouwen. Het spiegelen van de drukke winkelstraten leek op razernij, en in de stillere drong uit de woningen soms wat muziek en licht

van een met kaarsen, zilverwerk en sterren rijkversierde boom, waaromheen wat kinderen stonden. En uit andere kamers lamplicht, waarin mensen om de tafel zaten, etend, of ook wel, met de ellebogen stevig op de tafel gesteund, voor een boek. De meeste echter toonden niets van al de warmte en geborgenheid achter de ondoordringbare gordijnen, die de sluizen zijn tussen de weelde van de burgerij en de ellende van de straat.

Josef benijdde hen niet; maar al zoekend naar de goede straat bedacht hij wel dat het voor Mirjam nu de hoogste tijd leek en dat het hun goed zou doen ook stil te mogen zitten in een kamer, iets warmes te eten en het milde licht te voelen schijnen op hun hoofd en handen. Omziend naar haar zag hij dat zij bleker was dan ooit. En hij durfde haar zelfs niet te vragen...

Daar was de straat! En ginds het nummer, dat goed vastgeprent stond in zijn hoofd, zo vaak had hij het onderweg herhaald. Hij begon als op een sukkeldraf te lopen en belde aan, terwijl de wankele vrouw al nader kwam en zich nu aan de deurstijl overeind hield. Josef waagde het niet meer haar aan te zien. Het wachten scheen hem nu opeens eindeloos lang.

De deur ging open en een stem vroeg uit een kier wat hij begeerde. Hij noemde de naam van de neef van hun vroegere buur en schoof Mirjam al naar de ingang toe, opdat ze niet langer in de koude zou blijven staan; ze was op het punt neer te zijgen. Maar de stem binnen, achter de deur die nu minder nog openstond dan daareven, antwoordde dat de naam haar onbekend was. Maar als het tweetal wilde wachten, zou zij naar binnen gaan en navragen.

En als zij weg zijn... In deze schrikkelijke tijden is alles

mogelijk, dacht Davidson. Geheel de lange weg had hij zich tegen deze gedachte geweed; hij had geweigerd met deze mogelijkheid rekening te houden, want het had hem niet gebaat. Dit was zijn enige kans, sinds elke dag zijn vertrouwen in de liefdadigheid van zijn medemensen reden gaf tot slinken. En nu zou het toch waar blijken dat hun laatste hoop vergeefs geweest was?

Het dienstmeisje kwam terug en zei dat men binnen de naam wel kende, omdat het de vorige bewoners van het huis geweest waren. Maar zij waren al sinds weken vertrokken, waarheen wist niemand; het was begrijpelijk, want het waren maar vreem...

Zij brak af, omdat ze nu pas Davidson en Mirjam goed zag in het licht van een auto die aankwam en vlak voor de deur stopte. Een dame in bont en een heer in dikke duffel stapten uit en naderden de stoep waar de twee zwervelingen stonden.

‘En maak nu dat je wegkomt! Daar is bezoek,’ snauwde opeens het dienstmeisje. ‘Je moest je schamen bij fatsoenlijke mensen aan de deur te komen leuren,’ riep ze hun nog na, terwijl de twee bannelingen zich treurig tegen de huizen aangedrukt verwijderden, zodat de heer en de dame het goed zouden horen en niets kwaads van haar zouden denken.

Mirjam en Josef echter liepen nu geheel verlaten en wisten niet meer waarheen. Het bitterste deel van hun tocht was begonnen, maar zou niet lang meer kunnen duren.

‘Het kind gaat komen. O God...’ kreunde de vrouw. En in zijn radeloosheid kreeg Davidson een inval: ‘Naar het hospitaal! Bijt op je tanden, tot wij bij het hospitaal zijn!’ Hij zei het kort en afgemeten; maar een eindeloos tedere klank lag in zijn stem.

Zwijgend, met verbeterde mond en verwrongen trekken haakte de vrouw zich aan zijn arm vast, en voetje voor voetje zeulden zij voort door de reeds bruin betreden sneeuw, naar de verre wijk waar het hospitaal moest zijn.

Josef ademde op toen hij, daar aangekomen, licht zag branden in de portiersloge. Bij al zijn haast waagde hij het niet op de vuistgrote bel te drukken, maar begon te schuifelen, opdat iemand binnen hem zou horen in het open portaal waar zij stonden. Naast hem kreunde de vrouw, schokkend van de weeën. Maar toen niemand kwam, stiet hij in een vlaag van verbittering de deur open en zei tegen de portier die van zijn krant opkeek: 'Hier is een vrouw die bezig is een kind ter wereld te brengen! Gauw...'

'Heeft u papieren van dokter of autoriteiten?' vroeg de beambte, terwijl hij een blik naar buiten wierp, waar Mirjam neergezonken was op de stoep en haar armen om de knieën geslagen had om het niet uit te schreeuwen.

'Neen, we zijn hier vreemd,' antwoordde Josef. 'Haast u, om godswil.'

De portier haalde de schouders op, zocht in zijn lade naar een blad papier en zei: 'Eerst moet ik de persoonsbijzonderheden opschrijven. Anders mag ze niet naar binnen.'

Met ineengebalde vuisten en bijna toonloos van onmacht gaf Davidson antwoord op alle vragen. Toen hij de namen noemde, fronste de portier het voorhoofd en aarzelde even met verder schrijven. 'Van welk ras?' vroeg hij bars. Josef noemde het vervolgde ras waartoe zij behoorden, en legde uit dat zij op weg waren naar de plaats waarheen de wet hun bevolen had te gaan om beschreven te worden, een ieder naar zijn eigen ras.

‘Dan is er voor u geen plaats hier,’ sprak de portier, terwijl hij het blad weer in de lade legde. ‘De wetten zijn hier streng. Zie dat je elders onderkomen vindt.’

‘Maar zij kan geen stap meer gaan,’ klaagde Davidson. ‘Het kind zal sterven en zij zal verbloeden op straat. Ik smeed u...’

‘Er is niets aan te doen,’ antwoordde de portier. ‘Ik heb die wetten niet zelfgemaakt.’ Hij nam de zwerver bij de arm en drong hem zachtjes maar beslist naar buiten. Kletterend smeed de glazen deur hen wederom in de verlatenheid. Ergens ver klonk uit de nacht een kerstlied.

Josef had zich over Mirjam heen gebogen. ‘Kom,’ fluisterde hij, met van tranen verstikte stem; en hij trachtte haar weer op te beuren. Het kind woog in haar met een centenaarslast, maar een wilde kracht was in zijn armen gekomen, en hij hief haar op, totdat zij tegen zijn schouder aan leunde en hij haar met kleine schuifelpassen weer de straat op kon brengen, de richting van de buitenwijk in, waar misschien een lege schuur of stal als onderkomen te vinden was voor deze kwellend-bange nacht.

*

Een kind, dat eensklaps moeders hand had losgelaten en naar hen toe kwam met een afgeknabbeld hart van koek in de hand, wees hun de weg: ‘Daarginds zijn de volkstuintjes. Maar er is niemand, en het is er heel donker.’ Toen had zijn moeder het alweer weggetrokken met de berisping: ‘Foei, weet je niet dat een braaf burgerkind niet spreekt met lieden van het vreemde ras?’ In schuldeloos onbegrip had het kind hen nagekeken, zoals ze daar, de vrouw half bezwijmd, naar

het einde van de straatweg strompelden: twee donkere vlekken dicht aaneengedrukt, verloren in de sneeuwig-grijze nacht. De eerste sterren pinkelden al tussen nevelrafels en het stadsgezoem begon te dempen achter hen.

En nu zij weer in het open veld gekomen waren, waar de winterstilte over de vervallen tuintjes lag, en ongerepte sneeuw de lage hekken met haar weke ornamenten dekte, keten en priëlen 't vormeloos aanzien gaf van grot en stal, toen wisten zij dat nu het eind gekomen was van hun ondraaglijk wachten en zij de eenzaamheid der mensen hadden ingeruild voor de aanwezigheid van de Onkennelijke zelve. Josef drukte met zijn volle gewicht tegen een tuinhek aan, dat openvloog. Knisterend omstoof hen de sneeuw. Maar over het smalle pad kwamen ze bij een wrak, uit blik en planken in elkaar getimmerd huisje. Het was een van die bouwsels die de armsten maken om in de zomer tussen groentebedden en wat zonnebloemen lucht te scheppen en wat te verpozen van al de benauwenis van hun huurkazernes. In de winter lagen ze verlaten en vergeten. Maar voor deze beide zwervelingen leek het of een klein paleis was opgedoemd te midden van de witte woestenij. Het hangslot trok hij makkelijk los uit de vermolmde stijlen, en met een tweevoudige verzuchting van verlichting, trad de man, zijn vrouw nog half omvattend, in de schamele ruimte binnen.

Aanstands viel Mirjam neer, en Davidson moest zich erg haasten om haar met de ene bundel in de rug te steunen, en met de andere haar zolang wat onder het hoofd te schuiven, tot hij klaar zou zijn met het allernodigste dat nu te doen stond. Door een venstertje met een gebroken ruit drong het flauwe nachtlicht binnen, en er was een zoete schemering,

waaraan hun ogen zich in korte tijd gewenden.

Davidson ging weer naar buiten, om aan de achterkant van het huisje, beschut voor onbescheiden blikken, met het dorre hout dat hier en daar te vinden was, een klein vuur te maken om wat sneeuw te smelten in het lege blikje, waar hij bij de drempel over gestruikeld was. Binnen, tussen de pijnscheuten door, die al sneller op elkander volgden, keek de vrouw rond in de keet vol kieren en vergeten spinrag. Niets was er dan stoffigheid; geen huisraad, slechts een lege kist, een paar handbreedten lang en iets smaller, waarin wat stro lag, van dat wat men 's winters om een ooftboom bindt. Niet meer dan enkele handjesvol die over waren van de flessen waaruit men in rijke huizen drinkt. Maar een vreugdevolle glimlach spreidde zich op haar gezicht, want hier was toch de wieg, wanneer het kind binnen enkele ogenblikken, schreiend in de koude nacht zijn intree doen zou.

Met haar nagels in de kistrand vastgedrukt, bracht zij een zoon ter wereld. Josef stond nog blazend, en met tranen in de ogen van de rook, over het vuur gebogen. Hij kwam juist op tijd om het kind te wassen. Hij had een ster zien verschieten en zich meteen gerept.

En omdat het kleine kinderkrijzen plotseling zo popelendfel in de hut klonk, hoorden ze niet hoe ook daarbuiten, in de richting van de stad, de kerstklokken begonnen waren te luiden, schoten knalden, van flessen en van schiettuig, en de lieden van het heersersvolk hiermee aan elkander nog eenmaal verkondigden, dat er vrede was en goede wil op aarde.

Vreemde vogels

Er zijn lentemorgens die te middernacht beginnen. Met een dun en glinsterend, zilverachtig licht, onzichtbaar haast, maar vol van ijle geuren die omlaag gezegen komen uit een verre, eeuwig zomerende wereld, breekt hun zoetheid aan. Al vóór het ontwaken van de weergekeerde zwaluwen, lang vóór het eerste kraaien van de haan, wekt het de mensen half uit hun nog winters-vaste slaap, maakt hen onrustig, drijft het enkelen vóór dag en dauw naar het open raam, om uit te zien of nu de lente werkelijk is gekomen in het holle land.

Daar ademt dan de vroege toeschouwer met diepe teugen, die zijn vingertoppen en zijn tenen zelfs doortintelen, de vreugde in van deze aanvang, die het eind is van de koude stormen en verstarring, een wedergeboorte van de hoop, het prille groen, het nieuwe leven, goede jaargetijden en een goede oogst.

De boeren zijn de eersten die het merken, zwijgzaam net zoals de koeien en de schapen, wanneer zij het bespeuren aan de dorre sprieten op de nachtwoei, aan het keren van de wind, een knisperend geluid tussen nog bladerloze. twijgen, of aan een loom gebaar van vrouw en dienstmaagd wellicht, en dan denken aan de drachtigheid, de vette melk, de volle schuren en het hooi die zeker moeten komen, precies als alle jaren... Want de boeren zijn hierin als beesten; in hun harde koppen is de onverzettelijkheid van het bewustzijn dat het wijdomrin-

gende dat men ‘natuur’ genoemd heeft, eeuwig is, in een vast patroon van kleine wisselingen vroeg of laat zijn oude loop herneemt, zoals de vaders en de vaderen der vaders en de grote moeders van het oerbegin dit al gekend hebben en uit ervaring hebben uitgebuit. De onverzettelijken, de onkreukbaren, maar ook de fijngevoeligen voor dit begin, dat zijn de boeren, evenals de koeien en de schapen die gelaten wachten op de weiden, omdat zij zeker weten.

En toch, soms zijn er lentes die wel komen met dit dronkenmakend juichende begin, maar geen vervulling brengen van de beloften die de uitgeruimde lucht bezwangeren; daar zij plotseling in hun glijding naar de zomer daverend samenschokken, uit elkaar slaan tot trechters van veel rampen, of zich openen tot zwarte afgrond. Oorlog, oorlog die veel heviger dan stad of land seizoenen neerslaat en verwoest, komt aangeraasd, dwars door de lente heen, verbijstert zelfs de boeren, drijft met kruitdamp en rumoer de boden van de lente naar hun ongekende herkomst terug. En in een lege, schrale, koud-noch-warme wereld, in een kerkhof, een woestijn blijven de mensen achter, aangestaard door hun begriploos vee.

Zo ging het ook ditmaal, toen kort na middernacht de boeren op hun erf, met grote handen loom nog op het hek, de slapenszwarte ogen langs de horizonnen van hun weiden lieten dwalen en de lucht besnuffelden, in zekerheid dat nu de lente bezig was te komen, dat het tijd werd, dat het grote van elk jaarbegin stond te gebeuren.

In plaats daarvan, in plaats dat vroege leeuweriken opgezwierd hun boodschap kwamen tieren langs de laatste nevelrafels en dat de onbeschrijfelijke geuren die er werkelijk

waren, wijde lieflijke stilte lokten, kwam van ver een mateloos druk, een ratelend gezoem de lucht vervullen, joeg een vage schrik het blij verwachten op tot vreemde ontzetting, terwijl het ongekend rumoer dat uit het oosten kwam, bleef groeien, duizendvoudig schokken werd, een davering die danste over het ontwakend land en raasde aan de borst van de boeren. Met hun vuisten wreven zij de slaapbezwaarde, nog half-blinde ogen uit.

En zij zagen... zagen uit het oosten kleine stippen, zoals zomervliegen aangezwermd, maar hoger, uit de nevelrafels in de schemervroegte, rijk aan blauwe geuren, uitgestoven stoffigheid die groot en groter, zwaar en zwaarder werd, maar in de lucht bleef drijven. Torrenhorden, donderende nachtkapellenzwermen... En zij dachten aan de zeven plagen van Egypte, zoals die beschreven staan in het enige boek dat hun verbeelding ooit bevolkte: 'Het geschiedde des morgens dat de oostenwind de sprinkhanen opbracht, en de sprinkhanen kwamen op over het ganse land en lieten zich neder aan alle de palen zeer zwaar; vóór deze zijn dergelijke sprinkhanen nooit geweest, en na dezen zullen er zulke niet wezen, want zij bedekten het gezicht des gansen lands, alzo dat het land verduisterd werd, en zij aten het kruid des lands op, en alle de vruchten der bomen die de hagel had overgelaten...'

Traag herkauwden hun kaken deze woorden, terwijl de ochtend vervuld werd van dreunende schaduw en uit het licht dat aan de einder werd geboren, talloos veel duistere vlekken opdoemden tot over hun hoofden heen en verder, pijlsnel in rechte baan, driehoekig opgesteld als kluchten vogels, roofvogels met het zeldzaam gerucht van dolgeworden dorsmachines en ijlings voortratelende mestkarren over hemelse

keienwegen, waar zij weer langgerekte echo's werden, opgevolgd door nieuw rumoer.

In hun ontzetting en verwarring bleven de boeren met gebalde vuisten staan, onzeker, wankelmoedig tussen de zich nog spreidende lente met de eerste ontroering die uit hun velden, beneden, opsteeg en het angstwekkend voortjagende boven. Want de grijze metalen vogels die zij nu herkenden, hadden zij nooit in zo groten getale en vóór dag en dauw zien voorbijtrekken.

Uit hun open huizen schreeuwde luidkeels een al evenzeer onwerkelijke stem: 'De vijand! De vijand! Past op!' En toen pas begrepen zij.

'Het is oorlog! Dit betekent oorlog!' gromden zij binnensmonds, met nog maar een vaag besef van de betekenis van dit oerwoord, dat bij allen half-vergeten was, zoals een slechtvertelde legende.

'Het gaat over onze hoofden heen, het gaat voorbij!' meenden sommigen. 'Het is voor de steden bestemd, waar men munt slaat uit krakeel. Niet voor de vrede van dit ontwakende land. Want aan de vruchten van onze arbeid hebben allen behoefte, ook zij die deze helse vogels bouwen en zich bezighouden met de werken der duisternis.'

Doch zij bleven waakzaam en keken toe in deze luisterrijk opengezwaaide ochtend onder duizenden. Zij zagen hoe zich uit de voorbijtrekkende zwermen enkele vlekken losmaakten en dreunend omlaagkwamen, zodat hun muggen- en wespengedaante gelijk werd aan die van hoekige vogels met ingetrokken kop en stompe snavel, grijs en bij het wenden soms reeds zilverblinkend omrand met het licht van de jongste zonnescheuten. Zij rekten hun magere halzen om met opeenge-

klemde kaken beter te kunnen zien, daar in deze doorschokte morgen de zeldzaamste dingen konden gaan gebeuren. Het luchtrumoer was zo hevig, dat zij zelfs niet het kleppen van de kerkklok hoorden voor de ochtendmis; het angstgelui in hun binnenste overstemde ieder denken.

Wat toen echter gebeurde, was van een zeldzaamheid als waarvan zij nooit zelfs hadden horen gewagen. Hoe hadden zij ooit kunnen denken aan uitwerpselen van deze metalen vogels, waarmee de groten der aarde het luchtruim doorkruisten om dood en verderf te brengen, zoals iedereen nu wel vermoedde?

Toch zagen zij het duidelijk, en zonderling waren deze uitwerpselen. Uit de grijze gieren die bleven rondcirkelen, vielen tientallen, honderdtallen zwarte stippen omlaag, maar halverwege hun val rekten zij zich tot droppen en gingen open als smalle, donkere bloemen met hoge kronen, en gleden dan af, soms meegenomen door de wind in scheve daling, soms bijna rechtstandig omlaag. En waar het vruchtbeginsel moest zitten, daar zagen zij, bij die het dichtstbij waren, dat er een menselijke gestalte aan hing.

‘Het zijn menselijke uitwerpselen,’ dachten de boeren ontzet. ‘Zij spuwen hun lijken uit.’

Bovenmate groot, door hun gespannen, maar losgeraakte en nog slechts aan enkele vezels verbonden vleugels, verstart en zonder te fladderen kwamen de luchtbloemen neer op het veld. Daar flapten zij ineem en rolden buiteland over de nog onbeploegde akkers en het bleekgeel van de weiden, waarop het jonge zonlicht zich gespreid had.

De boeren schopten hun klompen vaster aan, om erheen te hollen en deze dode dingen van naderbij te bezien. Iets van

hun jongensaard uit lang voorbije dagen, waarin zij kikkers hadden opgeblazen en mollen met de spade gevierendeeld, vleermuizen gestenigd en uilen gekruisigd hadden, ontwaakte ondanks alle schrik. Op hun velden mag niets ongewoons zijn, of het wekt een blinde razernij, als die van de koeien; razernij uit haat, vrees en nieuwsgierigheid gekarnd. Maar nog voordat zij de eerste sloten bereikt hadden, bleven zij staan. Want uit de neergedwarrelde doeken had de menselijke gestalte zich, muisachtig en kwiek, losgemaakt, hier een en daar een, en ginds weer een andere, alle naakt en akelig, maar met een gladde, zilverige huid bedekt, waaraan de armen zwaaiden die ongekende dingen te voorschijn haalden, terwijl zij menselijk maar barbaars geschreeuw aanhieven, zodat het de boeren instinctmatig terugjoeg en deed vluchten naar hun stallen en schuren toe.

Daar, plotseling weer omhuld door het eigene, voelden zij de ongelooflijkheid van het geziene hen tegenslaan, en dit wekte opnieuw hun barse opstand. Zij reageerden allen gelijkelijk, naar hun ras; ze grepen ricken en vorken en spaden, wat het eerst bij de hand lag. Anderen, die meer tegenwoordigheid van geest hadden, waren in de woningen gehold en haalden het oude jachtgeweer, dat zelden dienst gedaan had, te voorschijn of grepen een bijl die nog bij het brandhout lag. En geprikkeld door hetzelfde instinct dat hen eerst op de vlucht gedreven had, keerden zij nu gewapend terug om hun erf en bezit te verdedigen tegen de indringers uit de lucht. Het nog immer aanhoudend rumoer boven hun hoofden wakkerde hun moordlust aan tot rode dronkenschap. De jonge zoons maakten de waakhonden los van hun ketting, en deze stoven mee, in grote bogen over de sloten springend, de velden op.

De verspreid neergekomenen hadden zich verzameld, de meesten waren snel weggedraafd in de richting van het dorp, een enkele zat nog verward in zijn zweefkleed of wist niet goed waarheen. Misschien moesten zij ook de aftocht van de anderen dekken. De boeren hadden geen tijd het zich af te vragen, zij stormden in kleine troepjes op de afzonderlijke gestalten los, die nu ook grimmige, verbeterde gezichten hadden en de aanvallers in gebroken taal toeriepen: 'Niet schieten! Vrienden! Niet schieten!' Zelf schoten zij evenwel op de woeste honden, die hen te na gekomen waren en hen dreigden te verscheuren, tot ze als een bal ineengebuiteld vielen.

Het werden woeste schermutselingen op vele hoeken van het veld, en het schieten van de aangevallenen trof ook enkele boeren, die getracht hadden hun vuurwapen aan te leggen. Zij zwaaiden neer als knotwilgen die met één zwiep door een flitsende zeis omgehouden worden. Maar het maakte de blinde woede van de overige boeren alleen maar groter.

Toch ontkwamen de meeste neergedaalden door snelle tactische bewegingen en hun ontzagwekkende lenigheid, die zij pas konden tonen toen er geen honden meer waren. Slechts een enkeling moest het ontgelden, nu alle boeren zich tegen hem gekeerd hadden en iemand kans had hem met een riek zijn wapen uit de hand te graaien. Doch hij bleef ongedeerd en hij verweerde zich geducht.

Hij riep allerlei in vreemde, rauwe taal, vocht met de vuisten toen hij zag dat zijn afweergebaren niets baatten; het schuim stond hem op de lippen, terwijl hij met zijn losgemaakte gordel om zich heen striemde en worstelde met de boer die dicht op hem afgekomen was. Hij scheen zelfs niet te voelen dat de punt van een zeis zich zijwaarts in zijn rug

had vastgehaakt en dat men bezig was hem aan flarden te hakken. In deze strijd van zes tegen één hield hij stand, en een donker besef begon bij de vechtende boeren op te komen dat zij hier met een vijand te doen hadden, tegen wie hun wapens niets vermochten, die tenslotte hen allen zou neervellen, zo geducht was hij, zo geheimzinnig onaantastbaar. Mogelijk wilden zij hem ook niet doden, omdat in deze ongelijke strijd iets hen nog weerhield, maar wilden zij hem slechts onschadelijk maken en gevangennemen.

Het wonderbare evenwel, dat een menselijk wezen weerbaar blijkt tegen de wetten in die altijd zijn ondergang bepaald hebben, hield de woestheid en woede van de boeren wakker. Zij lieten niet af, en elke aarzeling week uit hun armen en koppen. Met vertrokken gezichten en ogen groot van afkeer vielen zij opnieuw over hem heen, maar zonder baat. De vijand scheen zich nu spelenderwijze, met een soort van glimlach om de lippen, tegen hen te verdedigen. Aan alles was te merken, hoezeer hij geoefend was en zelfs tegen deze mogelijkheid van aanval opgewassen.

Het scheen een van de jongste boeren tot zichzelf te brengen en te roeren tot een gevoel van erbarmen. Hij liet de anderen begaan en trok zich als met argwaan een weinig terug uit de kluwen van de vechtende mannen - totdat hij groot opgericht achter de aangevallene stond, zijn bijl ophief en deze met al zijn kracht liet neerkeilen tussen hals en schouder van de vechtende vreemdeling, daar waar hij zoëven een kleine voeg ontdekt had tussen diens dikke valhelm en de grijze, zijde-achtige ompantsering die hem onkwetsbaar scheen te maken.

Krakend, alsof hout en metaal vaneen gescheurd werden,

kwam de slag neer. De bijl was diep ingedrongen en zat vast. De vijand viel op zijn knieën, aarzelde even en sloeg toen met een smak voorover tussen de briesende boeren, die triomfantelijk, en aanstonds gekalmeerd, opzagen naar de held die dit gedaan had.

Deze bukte zich voorover en trachtte zijn bijl los te wrikken, maar tevergeefs. ‘Die zit tussen de botten geklemd,’ mompelde een van de omstanders.

Met drie man trokken zij de bijl los, om rustig naar huis te kunnen keren en eindelijk deze eerste schermutseling met de vijand te kunnen overdenken. Want wat zij gedaan hadden, begon hun nu langzamerhand iets vreselijks toe te schijnen; zij hadden gehandeld als in een roes, ofschoon zij toch van ouder op ouder vreedzame lieden waren geweest.

Doch nu gebeurde het allerergste, iets wat hen vastgenagelde op hun oude grond.

Uit de bres die de losgetrokken bijl geslagen had, sprongen een reeks van metalen lamellen te voorschijn en kwamen er koperen draadjes gerold, als uit een uurwerk dat zijn samenhang verloren heeft. Kamraadjes zo groot als boterbloemen en madelieven, koperen leidingen zo dun als herfstdraden en hefboompjes van wit metaal. Het bloed dat er vloeide kwam uit de eigen wonden en schrammen van de boeren. Een glorierijke lentezon danste op alles, maar de zoete reuken van de meimorgen waren verslagen door de penetrante geur van zuren en medicijnkasten uit het verstarde lichaam van de vijand. Zij kregen er natte neuzen van, en de oudste begon te niezen.

‘Het is geen mens, het is een ding,’ waagde er een te zeggen.

En nu pas voelden zij zich werkelijk verslagen.

Met gebogen hoofden keerden zij, achter elkaar als runderen uit de storm, huiswaarts, naar hun lange, generaties-lange nederlaag, die zwart en groot voor hen begon op te doemen.

De drie gebroeders

Zij werden bijna op dezelfde tijd geboren en leefden altoos bij elkaar. Vandaar dat wij ze maar de drie gebroeders noemen, ofschoon het ongewoon is mensen, huizen, bomen voor elkaars broeders aan te zien. Maar het ongeluk en ook wel het gelijke avontuur verenigt veel, zodat jullie straks mij die je dit vertelt, toch wel gelijk zult geven dat ik durf te spreken van ‘de drie gebroeders.’

De mens, over wie ik het in de eerste plaats hebben wil, was maar een heel eenvoudig mens, zoals er velen leven. Hij werd geschapen door een toeval, zoals veelal man en vrouw een kind verwekken - onbedoeld, omdat hun drift hen naar elkaar toe drijft, en maar bijkomstig. Het zijn dingen die wij moeilijk zelf regelen, maar de natuur verzorgt ze zo; en wie tevreden is met de natuur en in haar loop niet gewelddadig ingrijpt, maakt vroeg of laat een kind als vrucht van wellust of verstrooiing. Dat schijnt zo te moeten zijn; en laten wij bescheiden blijven en geen oordeel vellen over wat alom gebeurt.

Toen het kind er eenmaal was, verheugde men zich, met dat onverwoestbaar diepe instinct dat mensen teder maakt bij zoveel hulpeloosheid en ontroert bij het krijten waarmee een kinderlevensloop zijn aanvang neemt, of bij de eerste glimlach en het eerste teken van herkenning. Je raakt gehecht aan wat je elke dag moet voeden en wat aan je voeten opgroeit, aan

wat onschuldig eerst, dan langzaam met een ontwaakt besef, je handen streelt en 'vader' zegt of 'moeder'. Je merkt de kleine wasdom, dag aan dag, en iets van al die vezels die, eens van je uitgegaan, hun eigen leven leven. Het schiet opnieuw zijn wortel in je hart, en maakt verbonden. Voor de meesten van ons is het groeien van het kind het groeien van de wereld. En dat is misschien ook juist.

Dit kind dan vond toen het werd geboren, om zich heen een wereld waarin elk zijns weegs ging, zonder al te veel krakeel, maar toch eenzellig en ook zelfgenoegzaam. Weinig zorgen maakte men zich over zijn burens. Ieder borg zorgvuldig wat het zijne was, in eigen schuren, binnen eigen veilige wanden, opdat geen vreemde ervan zou stelen niet alleen, maar zelfs de naaste buur niet zou vermoeden wat en hoeveel men bezat. Dit was de herkomst van het zeer bijzondere soort van woningen dat daar toentertijd in zwang kwam in de steden. Woningen, wel klein vaak en bedompt, met smalle hoge trappen die er toegang gaven, lage zolders waar ternauwernood wat licht doordrong, en kamers enkel voor de pronk, waarin niets stond wat enig nut had of gebruikt werd - echter erg afzonderlijk en streng gescheiden van de andere, soortgelijke behuizingen die tegen elkaar geperst, naast, boven, onder, op of vóór zo'n woning lagen.

Het huis dat ongeveer terzelfder tijd gebouwd werd toen het kind ter wereld kwam, was zulk een huis met tal van kleine, goedbeschutte woningen. Het was maar heel eenvoudig, zoals er zovele zijn in elke stad. Maar voor het kind was dit het uitverkoren huis, dat het beschouwde als zijn eigen veilige haven; waar het alles vond waarmee het van meet af aan vertrouwd geraakt was: meubels, uitzicht, speelgoed, de

ouders en het dagelijks maal. Het wist niet beter of het was zijn eigen huis, omdat hetgeen de ouders hadden, ook bezit scheen van het kind; en het hield van dit eenvoudige huis, zoals meestal iedereen houdt van wat hij zijn jarenlang bezit en onaantastbaar erfdeel waant. Het kind meende ook, daar het zich toch niet kon verbeelden dat het er ooit niet geweest was, dat het huis er altijd had gestaan, oud was en eerwaardig. Dit omdat het huis groot was en zoveel mensen kon bevatten. Het kind wist niet - en men sprak er ook nooit over - dat een huis snel groeit, in enkele maanden zijn volkomen staat bereikt en dan lang blijft zoals het is, terwijl het kind, een hele poos eerst opgesloten in de moederschoot, nog tenger en ternauwernood in staat alleen te ademen, ter wereld komt en gewoonlijk meer dan twintig jaren groeien moet, voordat het zelf een woning stichten kan of moed vindt om alleen te zijn in deze wereld.

Het huis was groot en sterk, al kwam het ook in korte tijd overeind, en toen de vader het liet bouwen, dacht hij: 'Dit duurt zeker wel mijn leven uit, en als ik kinderen krijg, wordt dit het hunne en dat van hun kinderen. Je bouwt een huis voor honderd jaren, of je bouwt er geen.' Dagelijks ging hij dan ook kijken of de metselaars geen kleinigheid verzuimden, wat het huis tot nadeel strekken kon of het verzwakken. Wie de stille straat door kwam, zei van dit huis toen het gereed was: 'Het is niet mooi; de mensen bouwen zonder fantasie; maar het is een stevig huis en vast zijn geld wel waard. Gelukkig dat de stad zich uitbreidt. Dat vermeerdert de levenskans voor iedereen; waar groei is, wenkt de rijkdom.'

En terwijl het huis hem bij de maaltijd en 's nachts geborgen hield onder zijn trouwe dak, werd het kind allengs een

knaap die los van moeders handen, nu begon te spelen in de straat, met andere knapen schoolging en ravotte, en niet altijd even willig was naar huis terug te keren vóór het donker viel. Dat gaat zo met de jongens; thuis is wel een veilige haven, maar ze trekken gaarne uit op avontuur, al was het alleen maar om de wellust van vermoeid en hongerig weergekeerd de lamp te vinden, boven het avondeten schijnend, en het vertrouwde bed weten te wachten, en de ouderlijke stem. Dit alles is de ouderlijke woning: bij het beginnend avontuur een havenlicht, een lieflijke aanlegsteiger - en veel later pas: fata morgana van verloren jeugd en onbestemd herinneren. Maar zover was het nog bijlange niet.

De jongen was zoals de meeste, wild en levenslustig, in de buurt bekend als rakker zonder arglist, onbezorgd en onbesuisd, maar in zijn hart niet kwaad - niet kwader dan de meesten. Dat hij soms de kat najoeg, wat stenen naar de mussen smeed of hier en daar een appel wegkaapte, was toch niets bijzonders. Want hij dacht zich heer en meester van de straat, zodra er geen volwassene in de nabijheid was die hem en zijn kornuiten iets beletten kon. Dan wisten zij als jonge kalveren te stoeien en de straat in groot rumoer te zetten, dagelijks meer, naarmate zij van kleine jongens grotere werden.

Op een keer - de jongen zal toen omstreeks tien geweest zijn - was hij weer met kameraadjes bezig voor het huis te stoeien. Krijgertje - het achtervolgingsspel van wilde horden uit de oertijd, die elkander jagend door de steppen van Mongolië, over gebergten, dalen, de rivieren door, tot aan de zee kust achtervolgen, en alwie zij vangen, neerslaan, en alwie hun in de weg staan, woest terzijde smijten - krijgertje, het spel dat niemand leert, maar dat aan allen aangeboren is,

ondanks afgesloten woningen en sterk beveiligd eigendom. Bij dit gestoei wordt altijd meer en altijd heftiger het duistere instinct van de vechtersbazen tot een drift geprikkeld die geen grens meer kent, geen onderscheid tussen spel en werkelijkheid, alleen de oerwil om de kameraad - de vijand! - te overvleugelen. Op deze wijze worden overoude veten, woeste krijgstoernooien, uitgevochten in een smalle straat en blijft de strijd lust wakker die bij ontij plotseling op mannen en op staatsbestuurders overslaat en uitlaait tot een oorlog!

Onschuldig kinderspel... Maar goed, de jongen speelde krijgertje, en bijna ingehaald door een van zijn kameraden, greep hij zich vast aan het vuistdikke iepenboompje dat bescheiden voor de huisdeur stond - een boom met maar weinig takken -, geen tweemaal manshoog nog, hoewel al stevig. In zijn vaart, zijn angst om door de vijand gepakt te worden, hield hij zich in afweer vast aan de laagste tak, die krakend afbrak en een brede wond liet in de bast. Onopgemerkt zou dit gebeurd zijn, want wat is een boom tenslotte, een nog kleine boom, wanneer de vader niet bij toeval op hetzelfde ogenblik naar huis gekomen was en de neergetrokken twijg had opgemerkt, waaromheen de jongens stoeiden.

Streng riep hij naar zijn zoon: 'Kom hier! Wat heb je uitgehaald?'

De jongen keek onschuldig, nog begriploos, voordat zijn vader voortging: 'Weet je niet dat ik met eigen hand deze boom hier voor het huis geplant heb - een veel betere en sterkere boom dan al de andere in onze straat? Toen ik ons huis liet bouwen - dat was toen je nog niet was geboren, maar al werd verwacht - heb ik hem, kleiner dan jij was toen je verscheen, in goede grond gestopt, verzorgd en opgekweekt.'

Een huis, een straat, wint veel aan waarde, wanneer fris jong groen 's zomers schaduw spreidt over de drempel. Maar bomen groeien langzaam, en de beste ook het traagst. Kijk, deze hier is lang niet groot en sterk genoeg om je eraan vast te klampen. Waarom moet je wilder dan de storm en harder dan de winter voor een plant zijn? Met welk nut? Je bent een domme vlegel, een kwajongen!’

Om te zorgen dat zijn woord niet werd vergeten, gaf hij hem daarbij twee draaien om de oren, die bij de knaap beschaamde tranen lieten opwellen, terwijl de kameraadjes afgedropen bleven toezien hoe het tweetal in de deur verdween.

Berisping maakt bedachtzaam, en de jongen, die tot dusver alleen maar het huis beschouwd had als het zijne, werd nu ook bezorgd om het boompje dat daarbij behoorde, stil, geduldig de wisseling der seizoenen verdragend, maar gestadig groeiend, elke lente groener, elke zomer breder, in de herfst zijn goudgeel lover zaaïend over het plaveisel en te midden van de winterstorm het sterk staketsel van zijn top ten hemel zwaaiend. Bomen leven eigenzinnig, dacht hij soms, maar net als mensen in de wisselvalligheid van weer en wind; wanneer hij straks volwassen is, ben ik het ook; maar hij zal blijven bij het huis en niets dan deze straat zien, als voor mij de wereld openligt en ik naar verre landen, vreemde steden gaan zal, en misschien iets gróóts veroveren, meer dan een boom en een eenvoudig huis.

Het leven wil echter meestal iets heel anders dan een jongensdroom verzint, en onze knaap, terwijl hij groter werd, trad in het voetspoor van zijn vader, leerde wat een man moet

kennen om de kost te winnen en tevreden zijn met alledaagse dingen. Hij leerde dat een rijk man is wie een gesloten huis bezit en een voorziene tafel; leerde dat het onnut is van vreemde hand te vragen wat nabij verdiend kan worden en dat enkel dwazen zonder noodzaak hun vaderland verlaten.

Zeker, hij probeerde voor een korte tijd de weg van zijn verbeelding op te gaan, maar toen het brood van anderen hem te zout, het vreemde huis te kil werd, dreef herinnering, met heimwee tot een zachte pijn vermengd, hem weer huiswaarts, waar de lucht hem zoeter en de atmosfeer hem warmer toescheen. Hij besepte nadien pas ten volle dat het huis zijn broeder was, een die hij node missen kon, en dat de boom die intussen opgeschoten was en met zijn kruin het dak haast raakte, eveneens zijn broeder was geworden en behoorde bij dat wat voortaan zijn leven zijn zou: het vertrouwde beeld van straat en stad, waarin hij als tevreden burger dagelijks zijn gang ging, een van de velen die het fundament zijn van de samenleving en de orde.

Voortaan wist hij zich, zoals zijn vader die nu kwam te sterven, iemand die zijn wortels hecht heeft vastgewrongen in een eigen bodem; iemand die bezit en leven wel bewaren moet, omdat straks een ander - niet hijzelf, maar hem toch zeer gelijk - dit alles, levenssfeer en opgespaard bezit, in ontvangst neemt en doorgeeft en de wereld die hij meegebouwd heeft, het tafereel waarin hij zich beweegt, bestendigt.

Met een woordeloze warmte keek hij naar zijn huis en naar zijn boom en naar zichzelf, wanneer hij 's avonds van zijn werk kwam; en 's morgens als hij naar zijn werk ging, vervulde hun aanwezigheid hem met een blijde hoop. Zijn blikken koesterden hetgeen tezamen met hem opgewassen, nu in volle

levenskracht de ontplooiing tegemoet ging van het Zijn: de jaren door te duren, krachtig, in-zichzelf-gekeerd, zichzelf genoeg. Een blijde trots vervulde hem en in zijn borst hing als een wijde ademteug de trots op zijn bestaan.

En wellicht - wie kan zeggen hoe de dingen denken - leefde in het huis een zelfde zekerheid: de tred van eendere mensen, zwaarder met de jaren, maar vertrouwder, op de vloer te horen, evenals het gebrom van hun tevreden stemmen, en de geur te ruiken van hun welbekende spijzen, zachte schemering te spreiden over al hun jarenlang gewend gedoe en het veilige dak te dragen boven dichte deuren tijdens ongestoorde slaap.

Misschien zelfs leefde in de boom een soortgelijke zekerheid: zijn nimmer afgeloste wacht te houden over komenden en gaanden, als een trouwe seinpost jaargetijden aan te kondigen en op het ruisen van de wind te fluisteren hoe zoet het is de oude vrienden dagelijks terug te vinden, een herkenningsteken al van ver te zijn voor déze deur en déze woning.

Dit dan is de broederschap die, hechter dan die tussen mensen, met de dingen van de omgeving, met de kleinste attributen van het levensspel ontstaat. Soms schijnt het noodlot met een wijde boog die wakken van de stilte en tevredenheid te mijden. Soms vergeet wie hier lang toeschouwt, dat het aards bestel vol wisselvalligheid en plotselinge rampen is. Soms groeit een heel geslacht onkundig op van al de razernij die juist de vreedzaamheid van zulke plaatsen op het onverwachtst en zinloos overvalt. Soms blijft een dergelijke plek bevoorrecht, een, twee mensenlevens lang. Maar zelden, al te zelden...

Dertig jaren, enkele meer of minder, dat heeft geen belang, ging zo het leven van de drie gebroeders voort. Nieuwe kinderen speelden in de straat, heel weinig anders dan die vroeger daar ravotten. Want ze leefden in het oude huis bij hen die vroeger kinderen waren, in de schaduw van de hoge boom waarin zij namen sneden zonder dat het hem bezeerde, nu hij sterk en dik geworden was. De man die hen vermaande, was ook sterk en dik geworden, en het huis waarover een verweerd en grijzig waas zich had gespreid, nam even achtbaar en gezien zijn plaats in bij de andere huizen als de eigenaar zijn functie in de burgerij: solide, op zijn stuk staand ondanks zijn bescheidenheid.

Toen brak de catastrofe los.

Onwetend, zonder voordacht en dus zonder vrees, zagen de ingezetenen van deze stad zich door vijandelijke legers uit het buitenland bedreigd. Zij wisten niet waarom, noch door welk sluw verraad de horden in het rijk gedrongen waren en hen kwamen overvallen. Maar nu hun stad omsingeld lag en uit de verte zwaar geboems van de kanonnen en het hoog gedreun van vliegmachines huivering en schrik sloeg in hun harten, liepen zij te wapen, stelden zich te weer, en waren zij bereid hun woonplaats tot het uiterst te verdedigen.

In kleine groepjes schoolden de bewoners die niet in het leger opgenomen waren, samen om zich te beraden wat te doen viel als de kans mocht keren. Maar het eind was altijd dat ze elkaar moed inspraken, overtuigd dat onrecht nooit zou zegevieren en boosheid voor zichzelf een jammerlijke ondergang bereidde.

Hoe vergisten zij zich op dat tijdstip, al is het misschien waar dat op de lange, lange duur het goede overwint. Maar

dappere strijd van de uitgetrokken mannen die de naderende vijand opwachtten in de buurt, op bruggen en op dijken, mocht niet baten. Zeker, man voor man vocht als een leeuw; het leger van de vijand, talrijk, overmachtig, werd gedecimeerd, werd zelfs tot staan gebracht. Maar de barbaren, die van ver gekomen waren om verwoesting en verderf te brengen en niet op zoveel dappere tegenstand gerekend hadden, maakten nu gebruik van iets waartegenover de bewoners van het vreedzame land onmachtig stonden.

Uit de verte kwamen de demonen aangezet die zij verzonden hadden om elke tegenstand te breken. Klein als muggen eerst, maar heviger, onafgebroken zoemend, een zwerm gevolgd door nieuwe zwermen. Dichterbij gevlogen aan de somber-strakke hemel: een sprinkhanenplaag, metalig ratelend, oorverdovend. Neen, gieren dan, en arenden, groot, grijs en hoekig, met ontzaglijk wijde vleugelspanning. Honderden demonen van de dood, die nu in brede boog de stad omcirkelden, opeens in glijvlucht laag over de daken schoten en dan vleugellam, maar razend, weer naar boven zeilden, op hetzelfde ogenblik uitwerpselen zaaiend over daken, torens, parken en terrassen, die nu samenknikten als kaartenhuizen en als halmen, in elkander deinden zoals groene golven en gebroken branding. Daaruit steeg meteen fonteinend vuur en puin en rook en een geweeklaag dat nog midden in de luide donderslagen van de ontploffingen te horen was.

Gierend kwamen daarop nieuwe vluchten van de razende machines, werden nieuwe ladingen ontploffingsstof en vuur omlaag gezonden, zodat weldra hele wijken van de stad in lichtelaaie stonden en het puin naar alle kanten uitwoei in de rossig bestofte dag, de adem afsneed en de mensen gillend en

waaninnig weg deed rennen, de ondergang van andere wijken tegemoet.

Wie kon nog zeggen hoe lang dit tumult, het loeien van die hel, het walmen van verkoolde straten en de stank van lijkenbrand bleef duren? Toen de nacht viel, lag daar een verwoeste stad met open poorten voor de vijand, kreunend en stuiptrekkend in het duister. En toen na die bloed-en-gloed-nacht weer een nieuwe sombere dag aanbrak, was heel de stad als één ruïne, grijs en overpulverd, samengeflansd uit straten die net heuvels waren, met melaatse plekken waar het bekende silhouet verdwenen was, beroete muren als gebroken tanden in een weggeslagen kaak - een onherkenbaar kerkhof, opgewoeld zodat nog menselijke vormen zich wentelend voortbewogen tussen gloeiend hout en gruzelend gesteente.

Doods en reddeloos verloren, eindeloos triest in zijn afzientelijkheid dit alles. En wie naar een wijk zocht en een straat, moest heel lang gaan speuren om iets te vinden dat nog door een halve muur of een geknakte paal herinnerde aan die buurt. En om het huis te vinden dat men zocht, moest men voorzichtig de ruïnes tellen en vaak vechten tegen deze angstdroom: dat iets kolossaals gekrompen was tot nietigheid, geheel verzwolgen in de maalstroom van het puin en van de moederkoek der aarde, die nu uitgespreid en vuil daar uitgewenteld neerlag.

In het stadsdeel aan de buitenkant, waar dertig jaren ongeveer de drie gebroeders hun bestaan in stille regelmaat en groei hadden gevoerd, was de verwoesting niet zo groot als in de binnenstad. Slechts hier en daar hadden verdwaalde bommen uit het net van smalle straten een paar mazen weggescheurd

en in de eendere huizenreeksen vinnig nauwe bressen, wittig met hun binnen muren gapende openingen, wiggen in de veilige wand geslagen. Wie had kunnen vluchten uit de hel van het centrum, was hierheen gekomen en liep nu verdwaasd krioelend met de menigte die stom, hologig, hier de kleine schade in haar omgeving gadesloeg, ginds meewarigsprakeloos bleef dralen, omdat zij toch de grote ramp die verder lag, niet durfde te overzien, eerst wennen moest...

Bij hun gewriemel, hun ontzetting, telden zij de doden niet. Die bleven naamloos, zoals de schade zonder cijferwaarde, iets vormeloos dat nu verleden was geworden en moest begraven blijven onder het puin van hun verwachtingen en hoop. Desniettemin, het h ad alles een naam, het waren nog voor enkele dagen mensen, dingen, bloeiend in hun stil bestaan en dierbaar. Kloppend van een eigen wil en warm van zelfgenoegzaam leven, eigenaar en rijkdom, in de betrekking die bij gewone lieden, krachtig tegen dood en pijn verschanst, de hoogste zijnsvorm is. Maar niemand woont zo veilig of zo ver dat niets hem deert.

Een projectiel slaat blind, al rekenen de ingenieurs ook dag en nacht. Onvatbaar willekeurig worden gapingen gesmeten in de muur van zelfverzekerdheid. Een handvol schepselen komt om, de andere tieren verder tot hun uur geslagen is. En zekerheid blijft midden in het zeer onzekere voortbestaan zoals een diamant in bergen blauwe grond. Wie vindt haar?

Door het lot verenigd, stonden ook de drie gebroeders in de woeste weg van de verdervers. Als zoveel anderen - een mens, een huis, een boom... Een projectiel sloeg v oor het huis in, juist tussen zijn gevel en de boom, en veerde als een hoge kolk van stof en schroot en puin omhoog, waarin het huis, de

boomkruin en een straatdeel in één warreling krakend, donderend terugviel, opgevangen door de vlammen, die uit kleine fosforspatsels lekkend al wat brandbaar was verslonden.

Toen de daveringen van de bommen heel de stad doorschokten, was de man in dierlijke angst gekropen naar de plaats die sinds zijn kinderjaren de allerveiligste, de allerheimelijkste geweest was die hij kende: bij het zware fundament waarop het huis gebouwd stond, in de kelder waar zijn voorraad aan levensmiddelen lag en de tas met kleine kostbaarheden die hij zich vergaard had. Hij, zijn vrouw en kinderen, een handvol mensen met hun nooddrift en hun broos bezit. Daar in het donker dicht bijeengekropen wachtten zij totdat het oordeel van geweld, dat onvoorspelbaar was, slechts rossig-zwarte schrik in hun verbeelding, uitgewoed zou zijn. Sprakeloos, onmachtig en gelaten zaten zij te beven, toen opeens het projectiel op weinig meters van hun schuilplaats insloeg.

Lange uren later kwamen groepjes mannen met houwelen en ander gereedschap, om te redden wat er nog te redden viel en wellicht iets te bergen van het vele dat hier in de bres tussen hun vensterloze huizen, hol en eensklaps leeggewoond, verwoest lag. Van de man en zijn gezin werd weinig meer teruggevonden dan wat emmers vol uiteengerukte ledematen, onherkenbaar haast, verspreid tussen de brokken van het huis en half-verkoolde spanten. Iets zeer povers en zeer nietigs, onopvallend in het massagraf waar honderd verminkte lijken werden weggestopt. Haast even snel vergaan als de herinnering aan hun bestaan. De burens prevelden hun naam, meewarig, maar niet lang. Te zeer verheugd dat aan hún deur het noodlot was voorbijgeglip. Daarna vergetelheid. Ze waren

weg en werden niet gemist. Bleef ergens nog een schaduw van de man?

Het huis was één ruïne. Kort en afgebeten, als een bot waaraan de hellehond verwoed geknaagd heeft, stond de achtermuur nog overeind boven het gapend trechtergat van de granaat. Van de gevel en de zijwand was niets over dan een warreling van brokken steen, dooreengeslingerd tussen splinters van het huisraad, ijzeren stangen als gebakken wormen in elkaar gekronkeld, en een half gebarsten bloempot zonder aarde. Aan de andere zijde van de trechter stond nog star en naakt de boomstronk, niet meer dan een meter hoog, het overblijfsel van wat eens een sterke, juist in blad geschoten iep geweest was, splinterig omhooggestrekt, met al zijn vers en gelig hout nog geurend en de stukken bast nog rafelig rondom de blote wond. Waar de rest terechtgekomen was, heeft niemand ooit ontdekt.

Weken gingen voorbij. Het leven in de halfverwoeste stad was herbegonnen, daar het altijd voortgaat waar het nog een sprankje hoop, een plekje voedingsbodem vindt. Er kwamen werkploegen om het puin te ruimen, wankele resten van de muren neer te halen en daarmee de trechtergaten dicht te gooien; van de straat weer een begaanbaar pad te maken en de loop der dingen wederom een nieuwe kans te geven. Waar het huis geweest was van de omgekomen, helemaal vergeten man, liepen de werklui af en aan, totdat de plek waar het gestaan had, weer een vlakke, harde bodem was, en iemand anders zei: 'Wij moeten hier een nieuwe woning bouwen; er is een groot gebrek aan plaats en aan beveiliging bij nieuwe oorlog. Laat ons verse stenen brengen en weer metselen; in enkele maanden staat dan hier een gloednieuw huis en kun-

nen wij hier wonen in een eigen kamer.’

Zo werd ook gedaan, er kwam een nieuw en hoger huis, dat afstak tussen die daarnaast, verweerd en wankel na de teistering, hun tijd uitdienden.

En de boomstronk?

Diep had hij zijn wortelen geschoten onder het straatplaveisel door, naar alle kanten. In het trechtergat kon men enkele zien, die dik en vorkend nog naar aarde grepen en getuigden van de hechtheid waarmee hij geplant stond op de plek die van zijn aanvang af de zijne was geweest en die hij niet verlaten kon tenzij men hem ook dáár, diep in de grond aan splinters sloeg.

De werklui beraamden lang of zij de stomp niet met wortels en al uit het straatdek zouden graven. Want zo'n afgebroken stam ontsierde stad en straat nog meer dan het afgebrokkeld werk van mensenhanden. Maar toen het een ontzaglijk karwei bleek om zo ver aan alle kanten naar de wortels en steunsels van de stam te graven, besloten ze te wachten tot een betere tijd, nu dringender hun arbeid werd gevergd voor woningen en wegen.

En de stomp bleef staan. Een harde knoest waaruit allengs wat grauwe schimmel sloeg en vage rottingslucht. Insekten zochten zich een weg in al zijn blootgelegde vezels en terwijl het herfst werd stond hij daar oud en veracht, bij al het nieuwe dat de nijvere mensen wrochtten - onberoerd, onnut, onzinnig. In de winter door een platte kap van sneeuw bedekt, een voetstuk zonder monument, een afgeknotte grafzuil vóór de groeven van zijn twee gebroeders.

Lente werd het - onbegrijpelijke lente in een oorlogsjaar. De vlokken waren weggesmolten en de zwaluwen terugge-

keerd. Een vleug van warme wind joeg botten uit de bomen die onaangetast gebleven waren. IJle sprankjes groen verschenen in de kruinen van de hoge bomen en begonnen zacht te zwatelen van zomer.

En de boomstronk in de straat der drie gebroeders?

Toen het zomer was, daar schoten uit de resten van zijn wond opzij wat nieuwe loten, teer en zacht nog; weken later stevig en bekranst met blaadjes. Enkelen van de omwonenden verbaasden zich, en een voorbijganger die met zijn zoontje liep te wandelen, zei vaderlijk: 'Daar heb je er eentje die deze tijd te boven komt, waarin zo velen zijn verdwenen als een vonk. Kijk maar, zijn wortels zijn te diep, veel dieper dan die van een mens, die her- en derwaarts gaat en redeloos de vrede van zijn burens gaat verstoren; en vaster dan die van een huis dat licht ineens stort en ons niet voor alle stormen kan beveiligen. Terwijl wij haastig sterven en de werken onzer handen pulver worden, leert hij lijdzaam en geduldig voort, bij weer en wind, bij regenvloed en droogte, tij en ontij...

Eer de bomen, kind, want zij zijn waarlijk sterk en monumenten van het leven. Zij zijn onze grote broeders, en zolang wij niet zo vreedzaam zijn als zij, aan onze plaats geworteld, onze schaduw spreidend over goed en kwaad, zal onze stad niet bloeien, onze staat niet duren, onze straat geen woning kennen die beveiligt voor een nieuwe oorlogsramp.'

Maar in de jaren nadien kwamen er steeds meer schoorstenen, steeds meer automobielen. De bomen werden steeds schaarser, die er nog waren kwijnden weg, vriendenloos in de steden, verlaten in de parken, verdrietig in de bossen waar geen kinderen meer speelden.

Hoe graag had ik - vijftientig eeuwen na Hesiodos - een 'Epos van het gewone' willen schrijven... Maar het is mij mislukt. En niet alleen omdat ik zijn mindere ben.

Peis noch vree

Toen zij met haar hoofd boven de glooiingen uitkwam, zag Alja opeens heel de belofte vervuld van de stralende meidag, die haar tot zo'n verre wandeling verlokt had. Ze had zich onwillekeurig gehaast. De zonnige luwte had haar gedwongen verder te gaan langs deze onbekende weg, waarvan ze niet wist waarheen hij haar precies zou voeren.

Ook toen hij smaller werd en zo steenachtig dat ze telkens even moest blijven stilstaan om het gruis dat in haar slechte schoenen sprong en pijn deed, te verwijderen, en toen zelfs nu en dan wat grotere brokken onder haar voeten wegrolden, zodat ze bijna uitgleed, had iets ongekennds, een impuls van vreugdevolle doorzetting, meer dan verbeterheid, haar gedwongen verder te gaan. Ze had zich zelfs geen tijd gegund zich hierover te verbazen. Ze wilde de hoogte bereiken, vanwaar ze al het omringende kon overzien, en dan pas diep ademhalen om even tot rust te komen. Zo was ze nu eenmaal, reeds jarenlang; alleen was het nooit meer een meidag geweest die haar hiertoe aanzette, maar enkel de plicht, de plicht van donkere, sombere dagen. Nachttachtige dagen, niet te onderscheiden van de nacht zelf.

Maar nu ze, een beetje rood en bezweet, boven kwam en zag hoe mooi het was, hoe vredig en stil de prille wijnbergen lagen te blinken in de zon, hoe eenzaam en toch tevreden het bosje populieren in de verte zijn puntmutsen naar de blauwe,

bijna onbewolkte hemel omhoogstak, nu voelde ze hetzelfde wat ze zich plotseling uit haar jongemeisjestijd herinnerde: dit weg-zijn van alles, ver en bevrijd van de gewone sleur der dingen, onbezwaard door welke zorg ook en open voor wat er ook komen mocht. Het scheen haar toe, alsof ze nu heimelijk kon glimlachen tegen dit meisje dat ze hier, juist hier, zo onverwacht ontmoette, dat ze lang vergeten dacht, of eigenlijk dood, en dat er toch nog was. Dat in haar leefde, onvermoed was blijven leven, en opeens, net als zij zelf, uit de glooiingen te voorschijn dook.

Ze zocht een makkelijke plek, een laagte op zo'n muurtje van geruimde keien waarmee hier de boeren hun terreinen scheidde van die van hun burenen. Muurtjes die het uitzicht niet belemmerden, omdat ze nauwelijks kniehoog waren. Maar ze wilde heel erg makkelijk zitten, want ze voelde nu wel in haar benen welk een ongewone sport het klimmen was. Heel anders dan het fietsen dat ze - hoeveel kilometers zouden het tezamen wel geweest zijn? - al die jaren op haar gammele karretje afgetrapt had, op het laatst zelfs met massieve banden, bijna op de velg, zodat je door elkaar getrild werd en geschokt, dat horen en zien ervan vergingen. Toch moest je voort, kramp of geen kramp, beneveld in je hoofd, vermoeid, of liever: afgejakkerd. En wanneer je eindelijk in bed lag: als een vaatdoek. Dit was ook vermoeidheid, doelloos - gek, het andere had juist wél een doel, een hoge noodzaak, neen, ook doelloos, maar dat bleek pas later -, dit, dat van het eerste ogenblik al doelloos was, geheel vrijwillig, zonder reden, dit gaf haar integendeel juist vrede, rust... ja, eindelijk rust.

Haar blikken dwaalden langzaam, bijna koesterend over

heel de weidsheid van het glanzende landschap. Mensenhanden hadden overal geplant, gezorgd, maar nergens was een mens te zien. De aarde lag te dromen in een jonge zon, te groeien, groen te worden. Vlakbij, aan de struiken met hun onbeschrijflijk zachte lover, waren zelfs de knopjes nauwelijks te zien die straks tot druiven zouden zwellen. Dit land sliep nog, zoals een baby slaapt, maar sluimerend werd het krachtig, werd het rijk. Een mens moest ook zo kunnen slapen, om in zonneschijn en stilte, onbewust herboren en weer als weleer te worden. Maar de mensen willen anders, zijn bloeddorstig, rusteloos, gemeen...

Ze streek de bruine, op de wandeltocht verwarde haren van haar voorhoofd weg en zuchtte diep om die gedachte, deze altijd hinderende dwanggedachte, eindelijk van zich af te zetten. Resoluut deed ze haar handtas open, haalde er het oude poeierdoosje uit, bekeek zichzelf in het spiegeltje en staarde toen weer naar de verte, waar het landschap naar nog onbekendere streken wegzonk. Hoe lang was ze nu al weg? Ze had het zelf niet willen weten; als het geld op was, zou haar vanzelf wel blijken dat er iets gedaan moest worden. Zelfs voor de terugreis had ze niets apart gehouden, 't Is de vraag of ik nog ooit terugga,' had ze bij zichzelf gezegd. 'Het kan onmogelijk ergens anders rotter zijn dan in dat land van NSB-ers en het tuig dat ze beschermt. Behalve Duitsland dan...'

Hier, waar ze niemand kende, van niets afwist, kon ze eindelijk ook de bitterheid, het gemelijk-weeë gevoel van haar ontgoocheling misschien vergeten, en, nu ja, ze hoefde hier alleen maar om zich heen te kijken, hier waar naar het scheen nooit oorlog was geweest, en zij...

Ze nam het spiegelkje weer ter hand. ‘Wie is de schoonste in het land?’ Er was niet veel schoons meer aan haar overgebleven. De jaren hadden je gehavend. Maar haar niet alleen, vast wel iedereen. Tien, twaalf jaar ouder geworden in vijf of zes. Toen de oorlog uitbrak, was ze tweeëntwintig, een onmondig wicht nog feitelijk. Nu kon ze wel voor vijfendertig doorgaan. Dat kwam door de wandeling en het klimmen. Niets hoor, de wandeling had haar juist goed gedaan. Zag ze er werkelijk zo bedonderd en vervallen uit?

Alja begon zorgvuldig, met het spiegelkje in de linkerhand, haar gezicht schoon te vegen. Wat een dwaasheid om je op een tocht als deze te gaan poeieren. Toch doen - alleen om te kijken of je er niet een heel klein beetje van opknapt. Vroeger had je zoiets in het geheel niet nodig; aan de ogen van de mannen zag je dat je het niet nodig had. Dit was echter het begin van het einde: kunst- en vliegwerk. Dan ook maar je lippen rood. Je blos was tenminste echt. En dan het haar. Dat had er nog maar aan ontbroken, dat er al grijze doorheen liepen. Het had niet langer moeten duren, of... Wat kon het haar eigenlijk schelen? Maar je leefde nog, je wilde nog iets van het leven, je nam er geen genoeg mee dat alles was zoals het nu geworden was.

Met flinke streken haalde ze de kam door haar zacht-golvend haar en sloeg toen de losgeraakte bruine draadjes van haar schouders af. ‘Arm maar netjes,’ zei de halfvloed, terwijl ze naar haar versleten jumper en de alledaagse wollen rok keek. Ze schrok van haar eigen mompelende stem, als had ze een indiscretie begaan tegenover de stille, glinstergroene omgeving.

Tenslotte kun je alles overdrijven, dat moest je toegeven.

Je had ook in een concentratiekamp terecht kunnen komen. Makkelijk. Haren afgeschoren, verluisd en verhongerd, met godweet welke ziekten, áls je al terugkwam. En die waren teruggekomen, kon je zeggen dat ze er beter aan toe waren? Ze hadden ook geen nieuwe kleren gekregen. Die waren en bleven voor de zwarthandelaars en de collaborateurs. De mensen, tuig, tuig...

Daar had je die gedachte weer. Daarvoor was je nu tot midden Frankrijk getrokken. Daarvoor zat je nu in het heerlijkste van alle landschappen, op een meidag zoals alleen die dag van de invasie was... Als je dat maar ooit vergeten kon. Maar wat was er in de wereld veranderd? Niets, niets. Niemand had iets bijgeleerd; niemand had gedurfd te tonen dat hij iets begrepen had. Het oude was teruggekomen alsof het vanzelf sprak, alsof dáárvoor zoveel geleden en gestreden was door duizenden. Dezelfde oude vunzigheid van vroeger, of erger nog, omdat het ten koste ging van betere mensen, tal van kameraden die gestorven waren en daardoor juist getoond hadden de besten te zijn.

Ze sprong op de grond en trok met een driftige beweging haar kleren recht. ‘Kun je het dan nooit meer vergeten? Kun je het dan niet eindelijk van je afzetten?’ vroeg ze zichzelf boos. ‘Je zwerft maar, en neemt toch altijd je wrok, je hoogst gemotiveerde wrok mee.’ - ‘Niemand kan ongedaan maken dat het hoogst gemotiveerd is,’ antwoordde zij zichzelf, en ze begon langzaam door te lopen, het onbekende doel tegemoet waarheen het korrelige voetpad haar voerde.

*

In de middag kwam Alja mensen tegen, die niet al te vriendelijk haar groet beantwoordden. ‘Ook hier zijn ze er stellig niet beter op geworden,’ dacht ze in het voorbijgaan. ‘Maar waarom zouden ze in deze streek ook anders zijn dan bij ons? Allemaal één pot nat.’

Ze moest voor het glas melk en het bord pap dat men haar iets later op een hoeve met norske onverschilligheid toeschoof, heel wat francs neertellen, wat haar echter weinig schelen kon. Om geld kon ze zich werkelijk niet meer dik maken, sinds ze in de laatste oorlogsjaren duizenden guldens in haar vingers had gehad, niet voor haar zelf natuurlijk, maar toch zo, dat zij erover beschikte zoals zij zelf dacht dat het juist en goed was. Sinds het weggaan van Joost had het soms wel geleken of ze een bankier geworden was. Het had haar nooit bezwaard, althans minder dan het bewaren van zijn geheimen en het wachten... het wachten vooral.

Nu viel er niets meer te wachten. Er kon wat haar betref gebeuren wat wilde, het liet haar steenkoud - dat was mofs, beweerde Leendert, je moest zeggen: ijskoud. Maar zo waren we nou, aangestoken door dat gebroed, zonder dat we het zelf wisten. En je zag nu overal de gevolgen om je heen: nazi's die zich anti noemden, maar in hun binnenste echte nazi's gebleven waren, ook al kwamen ze uit Engeland. En die nu de lakens uitdeelden. Kon je het die boeren hier kwalijk nemen dat ze iedere vreemdeling wantrouwig bekeken en hem lieten betalen dat hij blauw zag?

Ze had onderweg een afgebroken tak gevonden, nabij een paar prachtige appelbomen in bloei, stralende trofeeën van een uitgelaaid optimisme, dat haar eventjes stil gemaakt had en bijna droefgeestig. Met die bladerloze, bloesemloze tak die

uit de winter kwam, liep ze nu zachtjes langs zich heen te zwaaien, terwijl ze voortwandelde, tussen nieuwe muurtjes, nieuwe akkers voorbij, waar nieuwe wijnbergen zich langs de heuvelflanken oprichtten en weer naar verdere dalen neerglooiden. De zon begon al te zinken in een schuimig waas dat uit de horizon opsteeg. Een zilverig lint, dat een beek moest zijn, blonk tussen de welvingen van zinkend groen, verdween, kwam weer te voorschijn. Alja hoopte dat het voetpad haar daarheen zou brengen; dagenlang had zij geen levend water meer gezien, en dit was nu nog zo onwerkelijk als de blauwe kronkellijntjes op een landkaart. Heuvels zijn heel mooi, maar als je uit een land komt waar je haast bij elke stap op water stuit, dan mis je iets wanneer je groene verten ziet, zo boven alles uit getild, maar droog, kurkdroog.

Hoewel het vele water ook een ramp was. Al die inundaties... Als ze eraan terugdacht, zoals zij dat had gezien vanaf de fiets (neen, als koerierster lette je daar zo erg niet op, maar op de hongertochten wel, wanneer je veiliger en zonder verantwoordelijkheden was), dan was het nóg alsof de klamme vochtigheid die om je was, zich blijvend aan je vastgezet had - iets van ongedroogde tranen, van een natgehuild gezicht, een leven dat ontroostbaar is.

‘Omdat het zoetjesaan al avond wordt. Het komt altijd terug wanneer het avond wordt,’ dacht Alja. ‘In een huis, met eten dat gekookt moet worden, kamers die je onderhouden moet, de bonnen en de winkeliers, daar merk je het niet zo. Daarom ben ik toch immers weggegaan. Maar hier, alleen, waar je eindelijk rustig denken kunt en misschien eindelijk tot jezelf komt, hier merk je waar het in zit, die treurigheid die mij voorgoed heeft overvallen. En hoe diep. Hoe tever-

geefs je zult proberen dit te ontlopen, weer te worden zoals vroeger. Door een beek te lopen op je blote voeten en toch jezelf niet nat te voelen, maar met droge ogen en een droog gezicht te lachen. Weer te zijn zoals het meisje was dat jij eens was, voordat de jarenlange nachtmerrie begon.’

Wanneer ze dieper nadacht over zulke dingen, zonk het landschap weg en liep het pad alleen een wand van grijze nevel tegemoet, terwijl haar benen automatisch voortbewogen en haar arm de tak liet slepen aan haar zij; terwijl haar volle lippen iets verbetens kregen, dat haar zeker ouder maakte, en haar linkerhand de schouder tas onvriendelijk naar de rug schoof. Sluiers, dat was lang al zo geweest, konden zich bij sommige gedachten eensklaps sluiten voor haar grote grijze ogen en de werkelijkheid die buiten haar was bannen van de trieste, soms zelfs zwarte werkelijkheid vanbinnen. Zo was het al thuis gegaan, vooral nadat het zeker was van Joost, en het meest nog toen ze weer met Leendert samen was. Ze deed haar werk, ze kwam en ging, was bruikbaar, ‘hoogstbetrouwbaar’ zoals ze genoemd werd, net als anders. Maar ze deed haar werkzaamheden automatisch, uit routine, noem het plichtsbesef, maar zoals een mens in halfslaap zijn eerste en laatste werkjes doet, als een gewoontedier. En dat wat in haar wakker was, nooit slapen kon, wist dit een heilloos, haast gemeen bedrog: ‘Zo leef je niet! Niet hierom deed je alles wat je deed en leed je zóveel! Ga dan liever weg! Vertik het! Ga!’

Ze was tenslotte ook gegaan, onder een wanhopig-begriploois schouderophalen van Leendert en het verbaasde glimlachen van haar kennissen, die vaststelden: ‘Zelfs Alja is op drift geraakt door deze oorlog.’ De algemene psychose, ja-ja, maar ze is er dan toch maar, en niemand die zich afvraagt: ‘Waaruit

bestaat ze precies? Hoe zal ze ooit te verhelpen zijn?’ Je gaat en je hoopt op genezing - dat is alles wat je doen kunt. En het is in ieder geval beter dan blijven en verder vegeteren, een soort van levend dood-zijn in een toestand van hopeloze bitterheid, zinkend, zinkend in de gemelijke brij van deze na-oorlogse samenleving.

Lang genoeg had zij gepiekerd om een uitweg, en ook nu weer. Het overviel haar telkens, op de meest onverwachte momenten, dat heel haar ellende op haar afstormde en zij zichzelf hulpeloos in deze overstroming van rampzaligheid zag. Zonder te weten waarheen. Het leven ging voort, het sleepte haar mee, maar zij had er geen deel aan, ingekapseld in haar wrok en haar onmacht.

Het voetpad leidde dalwaarts, maar ze merkte niet dat zij door het dalen haar pas versnelde, noch dat de lage muurtjes aan weerszij hadden plaats gemaakt voor dichte heesterbosjes en de eerste populieren. Het was het eensklaps aanzwellend gemurmel van water, dat haar tot de werkelijkheid van haar omgeving terugbracht. Ze verbaasde zich hoe alles opeens veranderd was, omsloten en intiem geworden, zonder een ander vergezicht meer dan wanneer ze achterom keek, naar de helling en de hoogte waar de eerste avondwolken kwamen aangedreven.

Beneden echter lag gekoesterd in het donkerende groen, te midden van een warreling van gladde keien en bemoste stenen, de wilde beek die dansend en schuimend kwam aangehuppeld, om even verder langs twee malse oeverzomen onder de overhangende struiken weg te snellen door het populierenbos. Lokkend gorgelde het water Alja toe, en bijna op een holletje kwam zij beneden aan, een beetje buiten adem, zodat

zij, met de dorre tak nog in de hand, de beide vuisten tegen haar hijgende boezem aan drukte. Zo bleef zij enkele ogenblikken staan om rond te kijken en op adem te komen.

Op een kei, in het midden van de beek, maar van de oever makkelijk bereikbaar, zat een oude man te vissen, met zijn hengel in de hand. Door de struiken had zij hem niet kunnen zien, voordat zij tot beneden bij het water was gekomen. Maar nu was hij dichtbij en keek op met zijn gebrild gezicht en korte grijze baard. Een donker vilten hoedje zonder rand gaf aan zijn wezen iets komieks, en daarbij hoorde ook de schorre basstem waarmee hij haar begroette.

‘Dominus nobiscum,’ zei hij.

‘Ook goeiendag,’ gaf Alja in haar puurste Hollands tot antwoord.

De visser weifelde even en vroeg toen: ‘Golandski?’

‘Ja helaas,’ zei Alja. ‘Zeker hoor, ik kom uit Holland.’

De ander knikte wijs. ‘Ik golandsk ook spreken,’ lichtte hij haar in.

Ze ging voorzichtig langs de oneffen oever een paar stappen naar hem toe. Met zijn flonkerende, ietwat ontstoken oogjes achter de ongewoon smalle stalen bril scheen hij te loensen, één oog naar de hengel, één oog naar haar gezicht.

‘Ben ver gelopen, oeffrouw,’ ging hij voort.

De wandelaarster kon haar glimlach niet bedwingen. Zonderlinge lieden kwam je tegen, als je ver genoeg de wereld introk. Wat een grap dat deze oude hengelaar ook een soort Hollands sprak.

‘Zeg maar Alja,’ zei ze. ‘Ik heet Alja, dat is makkelijker.’

‘Ik veel Alja's kennen,’ antwoordde de man.

‘En Hollands, hoe kent u dat?’ vroeg de wandelaarster,

terwijl ze dicht bij hem ging zitten op een kei, die aan de oever half in het water lag. De vochtige atmosfeer en het eentonige haastgezag dat uit het springende water opsteeg, benevelde haar een beetje. Iets overmoedigs, dat toch samenhang met haar droefgeestigheid, verleide haar tot een gesprek waarbij ze tevens rusten kon van het vermoeiend dalen. Hoewel het al aardig avond werd en ze niet wist hoe ver ze nog te gaan had voor ze ergens onderdak zou vinden.

‘Toen ik nog veel rondgerezen,’ zei de visser, ‘ik ook lang Amsterdam geweest. En Rotterdam, en Otrecht. Volendam en Marken ook. Maar dat is humbug, tsoetsj, een falsj. Kanalen niet schoon, geen water zoals deze. Rotterdam kapoet, nietwaar?’

‘Bijna helemaal kapoet,’ antwoordde Alja.

De oude man boog zich weer naar zijn hengel, die hij onder het spreken even wat had laten zinken, en sprak nu meer voor zich heen:

‘Halve wereld deze dag kapoet. In Roesland bijna alles... Bijna alles,’ ging hij mijmerend voort. En toen zich weer naar Alja wendend: ‘Gij van oorlog veel geleden, daar in Golland?’

‘Kan je wel denken,’ zei de vrouw. Ze wist niet of hij haar persoonlijk, dan wel allemaal bedoelde.

‘Nu pas komen echte fugitieven,’ stelde de ander vast. ‘Déracinés en désolés, goeljaki. Oorlog is als water, stroomt tot naar de diepste plaats, en niemand weet waar diepste plaats is.’

‘Net zoals u zegt,’ antwoordde Alja, half geamuseerd en half in ernst. Er was iets in die hengelaar, die daar in zijn haveloze plunje, met zijn opgetrokken knieën en zijn kousenloze voeten in twee bergschoenen, turend zat, iets zonderling

vertrouwenwekkends dat haar boeide. Een grootpapa uit kinderboeken, of de oude Vitali uit ‘Alleen op de wereld,’ dacht ze. Wanneer je, zoals zij, welbeschouwd alleen stond in de wereld, waarom zou je dan niet rustig blijven praten met zo'n oude apostelkop?

Het was of hij haar gedachten raadde, want hij zei, weer naar zijn hengelstok gekeerd: ‘Ik vissen, oeffrouw Alja wandelen, mijnheer So-und-so springt van torens, en in Roesland nieuwe revolutie. Allemaal hetzelfde. Maar de apostelen vissen vangen. Onze here Jezoes ook. Veel vissen, een groot wonder. Ik maar weinig. Kijk!’ Hij wees haar naar een stille waterplek tussen de keien bij de oever, waar een drietal vissen, aan elkaar gebonden met een twijg die door de kieuwen heen gehaald was, blauwgrijs lag te blinken. ‘Avondeten, middageten’ ging hij voort, ‘genoeg, nietwaar? Wacht!’

Plotseling vol aandacht voor zijn hengel, meer voorover, sloeg hij eensklaps met een lichte zwiep zijn stok naar boven, en vlak vóór hem bengelde een vierde vis.

Terwijl hij hem van de haak losmaakte, zei hij: ‘Alja heeft geluk gebracht. Vis voor Alja. Hier!’ En hij reikte haar zijn vuist, waarin de spartelende vis.

Wat moest ze ermee beginnen? Maar hij bood het haar zo vriendelijk en vanzelfsprekend aan, dat ze het niet goed durfde weigeren, maar ook niet durfde aan te pakken, terwijl ze op moest staan en voorzichtig over de vochtige stenen stappen om niet uit te glijden en in het water te vallen, al was het daar ook vast ondiep. Onwillekeurig tilde ze haar rok met beide handen op, om hem te beduiden de vis daarin te gooien.

Liefkozend liet de oude man zijn blikken van haar nog meisjesachtige profiel langs de welving van haar borst en heup

tot naar de ontblote dijen en de knieën glijden. Hij zag hoe stevig ze daar geplant stond en kwam zelf overeind, een beetje stram.

‘Blijf!’ riep hij, en zijn stem kreeg nu iets galmends. ‘Blijf zo. Ik zelf komen.’

Vlugger dan ze van zo'n grijsaard had vermoed, stond hij vóór haar, gaf de vissenkop die uit zijn vuist stak eerst een flinke tik en legde toen de stilgeworden vis voorzichtig in de rok die zij nog ophield.

‘Wat moet ik er in 's hemelsnaam mee doen?’ vroeg Alja bijna vrolijk.

‘Eten. A la grille. Lekker,’ antwoordde de ander zoals men tot een kind spreekt.

‘Is er hier in de buurt een dorp? Het wordt al laat,’ meende de jonge vrouw. Er was schaduw in het dal gekomen en de eerste schemerige nevels omhingen de struiken al.

‘Ginds,’ wees de visser met een breed handgebaar. ‘Niet ver.’

‘Zou ik er onderdak kunnen krijgen?’

‘Herberg is daar. Onderdak... in ieder geval.’

‘Dan ga ik maar vast,’ zei Alja, de vis nog steeds in haar opgetilde rok. Zou ze hem nu durven aanpakken?

Maar de oude man, rijziger dan ze eerst had gedacht toen hij nog zat, kwam haar te hulp met een beschermend gebaar.

‘Genoeg vis,’ sprak hij. ‘Gaan we samen. Ik deze ook voor Alja meenemen.’ En hij keek haar daarbij zo goedaardig aan, dat ze zich geroerd voelde en met een kleine siddering zijn lichte aanraking onderging, toen hij de vis weer uit haar rok nam en daarbij zijn linkerhand even, als koesterend, op haar schouder legde. Als hij haar op dat ogenblik in zijn armen

gesloten had, zou zij zich niet verweerd hebben, maar waarschijnlijk tegen zijn baard aan gehuild hebben als een klein meisje.

*

Onderweg spraken ze eerst niet veel. De weg ging vlak langs het water, dat donkerder van kleur werd, maar spiegelend. Je kon er de groenige weerschijn van de planten en de blauwige van de hemel in zien. Zelf waren ze twee donkere vlekken, achter elkander voortglijdend in de avondvrede. Bewegende vlekken waarvan slechts zeer vluchtige schaduwen over het meestromende wateroppervlak trilden. De hengel die de oude visser over zijn schouder droeg, liet af en toe een druppel in Alja's haren vallen. Het leek wel dauw.

Pas toen het pad niet meer zo steenachtig was en breder werd, waar zich de weiden openden en enkele daken te zien kwamen onder hun hoge, stille rookpluim, gingen ze naast elkander lopen en begonnen zij hun gesprek weer.

Ditmaal was het Alja, die onwillekeurig de eerste woorden uitte: 'Is het hier altijd zo vredig en zo mooi?'

'Altijd... voor vredige en mooie ogen,' zei de grijsaard, zonder haar aan te kijken.

'Niets gemerkt van de oorlog?'

'Ja, toch. Weinig. Toch.'

Hoe is het mogelijk, dacht Aija. Maar Holland was ook vredig vroeger. Of eigenlijk niet. Nooit. Een klein land, boordevol met mensen; je liep elkander in de weg, vandaar de onophoudelijke kleine pesterijen, het eeuwige krakeel. Venijn van al te dichte burens. Hier was de ruimte. Een groot land

voor weinig lieden. Bevolkingstekort. Maar het was beter zo. Waarom wilden ze overal met alle geweld veel mensen hebben, kinderen, kinderen, toe maar jongens. En dan maar een fikse oorlog, zodra ze geen raad meer wisten met de hoeveelheid. Geef die Fransen ongelijk...

Het leek wel alsof ze hardop gedacht had, want de hengelaar wendde zijn harige kop naar haar toe, bekeek haar aandachtig van terzijde en vroeg toen met een soort van liefdevolle strengheid: 'Geen kinderen, Alja?'

'Wat voor kinderen? Of ik zelf kinderen heb? Neen, goddank niet. U? Hoeveel hebt ú er? Ze zijn zeker al groot. Hebt u kleinkinderen?'

De visser schudde van neen.

'Geen kinderen ik. Pfff.' Hij blies al de jaren van zijn verleden weg en zweeg even, voordat hij verder ging: 'Maar vroeger, een gezonde en sterke vrouw als jij, mooie vrouw om te kijken, zij zou kinderen hebben, vier, vijf, een dozijn.'

'Dank je. Ikke niet,' zei Alja. 'Luistert u eens. Als er nooit meer oorlogen waren. Als je zeker wist dat je ze niet liet opgroeien voor kanonnenvoer. Als je wist dat je niet in angst zou moeten zitten voor hun leven, zoals duizenden en duizenden moeders in de afgelopen jaren; als er niet dag aan dag, vlak voor je ogen op nieuwe oorlogen aangestuurd werd door al dat tuig dat vandaag de wereld regeert...'

'Als... als... als...' onderbrak de hengelaar haar, terwijl hij zijn hand op haar arm legde. 'Nadenken is goed, heel goed. Maar... heb je dan zoveel geleden?'

'Pfff,' deed Alja hem na, en er verscheen een lichte glimlach boven zijn baard.

'De ongelukkigste mensen... krijgen... de meeste kin-

deren,' formuleerde hij bedachtzaam.

'Hoe weet u dat?'

'Toen ik nog koetsier was. Tsj, tsj!' Hij deed alsof hij de teugels aanhaalde om het haar duidelijk te maken. 'Ik vele ongelukkigen gekend heb. Allemaal tien, twaalf kinderen.'

'En dat wenst u mij toe? Mooi is dat,' zei Alja.

Weer schudde de oude man het hoofd. 'Leven gaat voort. Aarde draait voort, draait maar. Mensen komen, gaan. Waarom niet die van u? Een sterke en gezonde vrouw, een mooie vrouw.'

'Ja, dat heb ik alles al eerder gehoord,' antwoordde Alja een beetje bits. 'Maar zie je, sterk en gezond zijn helpt niet veel, wanneer je eenmaal de dingen hebt leren zien zoals ze zijn. En aan je mooiheid komt gauw een eind, vooral als je kinderen krijgt. Een vrouw is geen paard.'

'Mannen denken anders.'

'Mannen, o ja, mannen.' Het klonk verachtelijk. Ze bedoelde Leendert, maar nu ze opeens weer aan Joost moest denken, klonk haar eigen stem haar hatelijk in de oren, en zachter ging ze voort: 'Ik heb teveel meegemaakt, teveel gezien. Laten we het kinderen-thema maar laten rusten; het maakt me kriegel.'

'Kijk,' ging ze na een poos voort, omdat haar gedachten toch eigenzinnig bleven doordrenzen, 'toen de oorlog uitbrak, was ik net getrouwd, ziet u. Ik wilde wel kinderen, niet te vlug, maar toch pas na een paar jaar, waarom niet. Elke vrouw wil minstens wel één kind, ik ben niet bang om dat toe te geven. Maar toen kwamen de moffen met al de ellende die ze over het land gebracht hebben. Onderduiken, evacuatie, honger. Je mannen haalden ze uit je bedden weg. Werken in

Duitsland. En de flinksten naar het concentratiekamp. Het land werd leeg, behalve van vrouwen en moffen. Denk je dat een verstandig mens er aan kon denken in die jaren een kind in de wereld te schoppen? Dan zat je helemaal aan handen en voeten vast. En er was niets te krijgen, letterlijk niets. Je moet ze maar eens zien, die oorlogskinderen, hoe ze er aan toe zijn, die zijn blijven leven. Maar je troostte jezelf en zei: “Straks is het vrede, dan kan het. In die nieuwe wereld, waarvoor zoveel gevochten is, in die zogenaamde betere wereld, daarin zullen ze behoorlijk opgroeien en blijde, goeie mensen worden.” Toen is die wereld gekomen, maar geen betere, geen nieuwe. De oude rotzooi en nog erger. Moeten we daarin kinderen brengen? Zeg het nou eens eerlijk, moeten we dat doen, wanneer we ze niet zomaar, als het eerste het beste koebeest laten komen?”

Haar stem trilde van emotie en verontwaardiging. Ze was blijven staan, en nu was zij degene die de oude hengelaar bij zijn mouw vasthield, om hem te dwingen op zijn plaats naar haar te luisteren.

‘Ja-ja, de oorlog boos, heel boos voor vrouwen,’ zei de oude hengelaar.

‘Voor de mannen vast niet minder,’ meende Alja gekalmeerd, terwijl ze weer verder liepen. ‘Maar dat is een ander chapter.’

De grijsaard knikte slechts.

Nu Alja echter de sluis van haar gedachten direct naar het kanaal van haar welsprekendheid had opengezet - diezelfde welsprekendheid die Joost en de andere kameraden zo vaak geïmponeerd had en gedwongen toe te geven aan haar logische eisen tot behoedzaamheid -, nu kon zij zich niet meer

weerhouden voort te gaan met zeggen wat haar op het hart woog, onverschillig of degeen tot wie zij sprak haar ook verstond, en zonder zelfs acht te slaan op al de sympathiserende knikjes waarmee hij haar woordenvloed zo nu en dan trachtte aan te moedigen.

‘De oorlog heeft het onderscheid tussen echte mannen en echte vrouwen opgeheven,’ vervolgde zij. ‘Dat is misschien nog zijn enige nut geweest, en dan nog een heel twijfelachtig nut. We zaten in hetzelfde schuitje. Vrouwen moesten voor mannen invallen, mannenwerk doen, zonder dat je concurrenten werd. Van wijfje werd je kameraad... tenminste in veel gevallen. Maar ik spreek nu van mezelf. De jongens, ik moet zeggen, als het erop aankwam waren ze gewoonlijk keurig. In het begin vertrouwden ze je niet en hielden je buiten alles. Om het gevaar natuurlijk ook, en om je niet nodeloos angstig te maken. Maar mannen zijn naïefer dan ze zelf denken, je kreeg ze gauw genoeg door, en bovendien, ze hadden je voor honderd kleine klusjes nodig. Vergadering... wil je zorgen dat er koffie is? Karel zijn pak is aan flarden - hoe het gekomen is vertellen ze je niet, maar of je ervoor zorgen wilt dat het dadelijk gerepareerd wordt. En je mag niet eens vragen waarom Karel zijn eigen vrouw het niet doen kan, want dan worden de heren verontwaardigd. Of je soms weet waar iemand een politie-koppel op zolder heeft liggen, en zorg maar eens voor tienduizend enveloppes, liefst met een firmanaam bedrukt. Je krijgt op het onverwachtst slapers of eters, en zie dan maar eens waar je het vandaan haalt als je zelf niet weet hoe je een maaltijd voor zijn beiden voor elkaar bokst. Nu, ik moet toegeven, Leendert, dat is mijn man, was prima. Al viel hij al bij het eerste verhoor dat ik hem afnam door de mand.

Ze hadden mij bij de Gestapo moeten hebben, jonge-jonge, ik geloof niet dat er één tussenuit gekomen was. Maar goed, toen ik eenmaal alles wist, was het onvermijdelijk dat ik ook moest inspringen, toen het begon zo nu en dan, later vaker, hoe langer hoe meer, totdat sommige van de jongens uitvielen, Joost... en Leendert op het laatst ook moest duiken. Toen kwam je, dat was ook heel vanzelfsprekend, in hun plaats. En hoe.

Eerst was het bijna geinig, weet u, grappig bedoel ik. Ze gaven je een pakje dat woog als lood, en dan zeiden ze: 'Wil je die rot-boeken even naar Dirk brengen? Maar laat niemand je snappen hoor!' En dan dachten ze dat je zo'n gans was dat je niet wist dat het bluffers waren. Alleen de eerste keer leek het griezelig, later niet meer, en toen maakten ze ook niet zoveel omhaal. 'Een kleine leverantie voor Die-en-die; zie maar hoe je ze wegstrijkt; jullie vrouwen komen toch overal door.' En inderdaad... je was in staat om er een Grüne voor op te vrijen. En hem 's avonds laat, terwijl hij aan je borst frunnikte, de gracht in te duwen ook. Dat heeft een vroegere vriendin van me gedaan... Onbegrijpelijk dat ze later een van de beste jongens uit onze groep van zijn vrouw en kinderen afgetroggeld heeft. Ook op drift geraakt, zou je zeggen...

Maar waar was ik ook weer gebleven? O ja, en je deed koeriersdiensten op de fiets; soms was je dagenlang onderweg, in weer in wind, met nauwelijks een behoorlijke boterham in je maag. Toch had dat niets te betekenen, niets in vergelijking met de angsten die je uitstond wanneer je wist dat de jongens bezig waren iets gevaarlijks te ondernemen en je thuis maar zat te wachten, te wachten... en ze komen niet op tijd... of één is zoek... gepakt... Dagen, wekenlang hoor je niets, weet je van

niets... Dat was het ergste. Je wist niet waar je met jezelf moest blijven. Je vloog tegen de wanden op.'

Ze zweeg even. Ook de visser zei niets meer. Hij keek alleen een beetje schuinsweg naar haar ogen en knikte zachtjes. De nevels waren lila-roze gekleurd en werden grijs. Het dorp kwam nader. Uit de verte klonk een dof gestamp, net als van zware mokerslagen, en toch ijl.

'Neen, ik lieg je maar wat voor,' zei Alja plotseling. Dat was het ergste niet, volstrekt niet. Maar waarom zou ik het gaan vertellen? Begrijpt u me? Begrijpt u me?'

'Ik heel goed verstaan,' antwoordde haar visser rustig. 'Toen ik nog professor was, ik heel veel talen... heb geleerd,' liet hij er na enig denken pedant op volgen. 'Verstaan, alles. Spreken slecht.'

'Dan is het goed. Zeg ook maar niets. Het was meer hardop denken van me. U loopt daar naast me, alsof ik eindelijk mijn eigen geweten kan zien, daarom.'

'Geweten altijd met een grijze baard, een bril, en vissen,' zei de hengelaar. 'Gebruikelijke vermomming.'

'O, voor mijn part mag u het best zijn,' vond Alja. 'Als er ergens werkelijk een God bestaat, kan hij er niet veel anders uitzien. Beter opgedoft misschien. Ofschoon met die textielschaarste? Tenzij hij aan de kant staat van de zwarthandelaars en al die overige stinkerds. Je zou het waarachtig soms gaan denken.'

'God geen vermomming nodig,' sprak de ander ernstig. 'Hij er uitzien zoals wij hem nodig hebben. Toen ik nog een graaf was, ik heel deftig. Nu een hengelaar, maar toch nog graaf. God evenzo.'

'Ach zo! Moet ik dan maar meneer de graaf, of excellentie

zeggen?’ vroeg Alja met een vleug van spot.

Maar ernstig ging de ander voort: ‘Mijn naam Sergej Iwanowitsj. Gods naam, geen mens kan spreken. Roepen zonder naam. Ons leiden, zonder hand. Ons leren zonder woorden. Dat is alles.’

‘Juist,’ zei Alja. ‘Als er iets van aan is, moet het zo wel zijn, stel ik me voor. Soms leek het ook alsof Gods hand je leidde, zo op een haartje kwam je ertussenuit bij allerlei akkefietjes. Maar die anderen dan, die er wél aangingen, vaak door een stom toeval dat niemand had kunnen voorzien - dat was dan toch zeker ook Gods hand? Neen, zus of zo, er kan geen wijze, goede, voorzienige hand bij in het spel geweest zijn. En als ik in mijn angst soms gebeden heb, dan was het omdat, om zo te zeggen, je ziel het in zijn broek doet, maar niet omdat je aan iets gelooft. Het is een laatste redmiddel; baat het niet, dan schaadt het toch ook niet.’

‘De God die ik op het oog heb, zal ook daar rekening mee houden,’ begreep Alja uit de enigszins verwarde woorden die de hengelaar als antwoord mompelde.

‘U bent een Rus, nietwaar?’ ging ze voort. ‘Die beginnen meteen maar over God te praten, heb ik wel eens gehoord. Maar zolang als je over de mensen nog niet uitgepraat bent, kun je dat gevoeglijk laten. Zeker, soms geloof ik dat ik over de mensen werkelijk uitgepraat ben, en méér dan dat. Ze zitten me tot hier! Maar toch kom je er telkens op terug, telkens weer.’

‘Net als op God,’ meende de oude man laconiek.

‘Dat komt omdat je zelf een mens bent,’ vervolgde Alja onverstoorbaar. ‘Je had om in zo'n oorlog werkelijk te deugen, beter een soort van machine kunnen zijn. Net zoals de

Duitsers waren. Hard tegen hard en zonder gevoel.’

‘Ook Duitsers een hart, maar op andere, dikwijls op verkeerde plaats,’ bracht de grijsaard bijna schuchter in het midden.

Alja moest even lachen.

‘Ach, malle graaf, neem mij niet kwalijk, opa, maar ik bedoel hard met een d, leur coeur était trop dur.’

‘Oui, oui, trop dur. (Ça c'est vrai,’ beaamde de ander gretig.

‘Nou dan. Je moest zelf als een kei kunnen zijn, en dát was zo moeilijk. Te moeilijk. Dat heb ik maar al te zeer ondervonden. Joost...’

‘Niet de echtman?’

‘Mijn man heet Leenden. Dat heb ik toch al verteld? Neen, Joost is een ander; misschien meer. Hoe zal ik je dat uitleggen? Een vriend, van Leenden en mij, een uit onze groep, de voornaamste, de leider om zo te zeggen. Leenden was al weg, om een andere groep te organiseren in het Noorden, ze zochten hem nog niet, hij was altijd de voorzichtigheid zelf. Ons adres was dus nog brandschoon, en de burens, dat ging wel; daar hebben we al die jaren mee geboft. Toen Joost dus duiken moest, en niet zo gauw een helemaal geschikt adres wist, zei ik: “Kom maar bij mij.” Dat was heel gewoon in die dagen. Hij wilde eerst niet en dacht eerlijk dat hij ergens anders beter terecht kon. Maar dat lukte hem niet en hij kwam toch. U snapt wel hoe dat dan gaat - wanneer hij niet noodzakelijk moest, kwam hij de straat niet op. Hij hielp me in huis met allerlei kleine karweitjes, waar Leenden nooit over dacht. Lief en hulpvaardig was hij. We spraken veel met elkaar, we begrepen elkaar. Een man alleen, een vrouw alleen; verduistering, luchtalarm, bombardementen, razzia's. Je had

elkaar nodig, je ging van elkaar houden. Het was je goed recht om te leven, om te blijven leven. Hij besprak alles met me en zei dat hij mijn steun niet meer missen kon. Wanneer hij weg moest, soms twee drie dagen achter elkaar, had ik geen rustige seconde meer; 's nachts deed ik geen oog dicht. Ik had nooit van mezelf kunnen vermoeden dat ik zo verschrikkelijk veel om iemand kon geven. Ik dacht: dit is alles wat ik me dromen kon; als er maar geen oorlog was...

Tot zover geen moeilijkheden, geen andere dan in mijn gedachten, die ik gemakkelijk opzij kon zetten, zodra hij maar bij me was. Wil je wel geloven dat het me nu toeschijnt alsof ik ondanks die bezetting en al de ellende in die dagen, toch gelukkig was? Als in een droom... een mooie droom, terwijl je toch heel ongemakkelijk ligt en wakker wordt van de kou. Kan dat?’

‘Het kan,’ zei de visser, omdat ze zweeg. ‘Bij mensen alles kan. En later?’

‘Het ging best, dat wil zeggen, naar omstandigheden, totdat Leendert na een paar maanden uit het Noorden terugkwam. Hij wist natuurlijk dat Joost bij ons ondergedoken zat, en hij had er niets op tegen gehad, integendeel zou ik zeggen. Maar twee mannen in huis, al zijn het nog zulke goeie vrienden, dat gaat niet wanneer er één en dezelfde vrouw in het spel is. Leendert heeft zo zijn eigen manier van trouw; er zijn dingen die hij eenvoudig niet begrijpt. Voor een vrouw is het niet moeilijk een man te bedriegen als ze dat wil, en ik was ertoe bereid, want ik vond het verstandiger. Maar Joost dacht aan de groep, het samenwerken en al die dingen waar mannen op een gegeven ogenblik een hoop onnodige drukte over maken. Hij wilde met alle geweld open kaart spelen met

Leendert, hoewel ik hem genoeg gewaarschuwd heb. Toen ik tenslotte toegaf, hadden ze met zijn beiden een eindeloos gesprek, op zijn kamer boven. Ik was er niet bij; het is de enige keer in de oorlog geweest dat ik naar een bioscoop gewandeld ben. Maar ik mag een staart krijgen als ik weet welke film het was. Ik kon ze vóór me zien zitten, die twee: redeneren, redeneren, over iets waar je toch niet met redeneren uit komt. En ik wist al vooruit dat Leendert tenslotte zou zeggen: 'Laten we die hele zaak maar eens rustig bekijken als de oorlog afgelopen is. Eerst samen winnen.' Van mij wilde hij weten of ik nu niets meer om hem gaf. Hoe kon ik dat zeggen? Ik was toch met hem getrouwd omdat ik op mijn manier van hem hield. Wat hij maar niet begrijpen kon, was dat Joost voor mij nog heel wat anders betekende, iets, hoe zal ik dat zeggen, iets geweldigs, dat ik bewonderde en aanbad, waar ik me als een vodje, een verfrommelde zakdoek, een bevend klein katje bij voelde. Ik kon het hem niet uitleggen; in die dagen leek ik met stomheid geslagen, en ik heb Joost zijn eindeloos geduld bewonderd.

Het liefst was ik er met hem vandoor gegaan, dat durf ik vandaag grif bekennen. Maar waar naar toe? Een onderduiker met een blok aan zijn been. En dan, hij zat tot aan zijn nek toe in het ondergrondse werk; trouwens, wij allemaal. Leendert eiste discipline. Hij vond dat we ook ons persoonlijk leven aan het illegale gedoe moesten opofferen. Hij had gemakkelijk praten - voor hem was het pure winst. Hoewel hij er ook zichtbaar onder leed, net als wij. Maar hij was zo naïef. Zelfs hiervan gaf hij de moffen de schuld. 'Zedenbederf en corruptie van de gevoelens,' het klonk eigenwijs genoeg.

Maar de toestand in huis werd onhoudbaar - het zal je gedacht zijn. Ruzies, woorden, spanningen, zwijgen. Dat zwijgen vooral, nog erger dan de vreselijkste herrie. Joost had al tien keer willen vertrekken, maar een behoorlijke onderduik, waar ik hem desnoods had kunnen gaan opzoeken, was heus niet zo eenvoudig te vinden. Betrouwbare mensen, behoorlijke mensen met een pietsje moed om wat risico te nemen, die moet je in Holland niet teveel zoeken, één op de duizend misschien, en dan moeten ze nog de gelegenheid hebben om je te helpen. Als je het mij vraagt, geloof ik dat dat de uiteindelijke reden is dat ze Joost een poosje later hebben gepakt. Hij nam maar wat hij krijgen kon, alleen om bij ons weg te zijn. Niet dat ze hem verraden hebben, maar er was tevoren al iets aan de hand geweest met dat adres, en hij had er niet aan moeten beginnen. Het huis was erg leeg toen hij weg was. Leendert... Voor mij was mijn huis geen thuis meer.'

Alja stond stil omdat de hengelaar ook was blijven stilstaan. Ze waren bij het dorp gekomen, met zijn groepjes huizen. Meest eenvoudige, witgekalkte woninkjes met daken van blauwe en paarsgrijze lei. De nederigste stonden hier aan het dorpsbegin, hoewel over de weiden heen een soort kasteel, met puntige daken en een paar torens, te zien was in de schemer.

'Ik hier thuis,' zei de oude man, en hij wees op de deur van een laag en ietwat bouwvallig optrekje, waarvoor ze waren blijven staan. De kalk was niet heel wit meer, scheen opgelost in het schemergrauwen. Maar aan de zijkant groeide klimop, en het rook er naar viooltjes en jasmijn. De visser zette zijn hengel tegen de wand en stiet de deur open. Ze zat niet op slot.

Met een kleine hoofdknik en een bijna belachelijk hoofse handbeweging noodde hij Alja mee naar binnen.

‘Een glas wijn!’ zei hij.

‘Ja, geef me wat te drinken, opa. Ik heb dorst gekregen van het vele praten.’

Hij liet haar vóór zich binnenstappen in de koele duisternis.

*

De gouden schijn van een olielamp maakte dat het vertrek er niet zo arm uitzag als het in werkelijkheid was. Een tafel, twee stoelen, een kist stonden aan de ene kant. Aan de andere was een soort aanrecht, waarop wat eetgerei. Een open haard, gedoofd en stil, beheerste feitelijk de hele ruimte. Alja was bij de tafel gaan zitten en wachtte op de wijn, die de hengelaar uit een grote mandfles schonk in twee dikke waterglazen. Staande dronk hij haar toe: ‘Gezondheid... en vrede!’

‘Van hetzelfde,’ zei Alja, en na een grote slok: ‘Op de vrede van overmorgen. Vandaag is het al te laat.’

De oude man zette zijn glas neer.

‘Niet ongeduldig,’ mompelde hij. ‘Alles komt goed.’

Een schel lachje van Alja gaf het antwoord. ‘Kennen we, opa, kennen we! In de oorlog zeiden we ook altijd: Het gaat goed. Al waren de berichten nog zo beroerd. We luisterden in Holland naar Radio Oranje; grotere hannesen en leugenbeesten heb ik van mijn levensdagen niet gezien. Op het laatst gaf je geen zier meer om wat ze zeiden. Maar als een kennis op straat tegen je zei: ‘Het gaat goed,’ dan herleefde de hoop weer in je hart, zelfs tegen beter weten in. De hoop was

ons behoud, niet de leugentaal. Wat u?’

‘Overmorgen, onze enige hoop,’ meende de oude man. ‘Ik vuur ga aansteken. Vissen op de grille. Alja's vis ook op de grille. Samen eten.’

‘Dan zal ik ze schoonmaken,’ zei Alja. ‘Ben ik een Hollandse huisvrouw of niet? Van zo'n vuurtje stoken heb ik minder verstand.’

De ander duwde haar echter zachtjes terug op haar stoel. ‘Niet doen, niet doen. Geduld. Mens alleen is man en vrouw tegelijk. Gij gast. Alleen maar praten. Drinken.’

Hij schonk haar glas nogmaals vol en ging toen voor de haard hurken om het hout aan te steken. Alja moest glimlachen. Ze keek naar zijn licht gebogen rug, de nog brede maar al wat afhangende schouders, de lange grijze lokken, die nu pas goed te zien waren, nu hij het malle hoedje zonder rand had afgezet, dat hij gebruikte om er het vuur mee aan te waaien.

Net een Jezus op leeftijd, dacht ze. Maar het is toch een goeierd. Je komt zo weinig een werkelijk vriendelijk mens tegen. En om hem te prijzen zei ze: ‘Meneer de graaf, u hebt toch een aardig mondje Hollands geleerd, zo alles bij elkaar.’

‘Noe, noe,’ bromde hij, zonder op te kijken. ‘Oude dagen, veel vergeten. Herinneren gaat langzaam.’

‘Gelukkig maar,’ vond Alja. ‘Dat is één troost wanneer je je ouder voelt worden.’ Ze haalde onwillekeurig haar poeierdoos weer voor de dag en bekeek zichzelf bij het lamplicht in het spiegeltje. Automatisch begon zij zich wat op te knappen, terwijl de grijsaard redderde. Ze merkte wel dat hij onder zijn gedoe steelsgewijze naar haar keek, en moest er heimelijk om glimlachen. Maar ze lieten elkaar zwijgend begaan. Dit samen-

zijn met een onbekende, ieder rustig voor zichzelf bezig, gaf haar een welbekend, vertrouwd gevoel: alsof ze hier ondergedoken zat, een korte poos veilig voor de vijandigheid van de buitenwereld.

Voor het eerst sinds de bevrijding vond zij iets van deze sensatie terug, zonder het opgejaagde, het onwennige dat je in oorlogstijd nooit losliet. Ze kon er nu van genieten. En ze begon, toen kam en poeierdoos weer weggestopt waren, de oude man heel aandachtig gade te slaan, zoals hij zich bewoog in de lage ruimte waarin zij zich bevonden. Hij leek groot in deze kleine kamer, maar de strenge eenvoud die hier heerste, hoorde bij hem. Ieder overbodig voorwerp zou belachelijk zijn. Ook ieder overbodig woord potsierlijk. Zelf voelde zij zich klein en nietig worden, een onnozel gansje, haast verlegen, net zoals een stadskind dat opeens bij boerenmensen is ondergebracht en de eerste uren volstrekt niet meer weet hoe het zich gedragen moet.

Het vuur begon een zachte warmte in de kamer te verspreiden. Af en toe knapte een houtblok. Prettig. En door de lichte rooklucht heen begon de geur van geroosterde vis haar kleine neus te prikkelen, terwijl de grijsaard wijdbeens voor de vlammen gebogen stond. Hij had de vis aan een lange priem gestoken, met olie oversprenkeld, en liet hem nu langzaam boven het vuur ronddraaien. Simpel genoeg. Maar het rook lekker en ze werd er hongerig van. De wijn die haar vanbinnen warmde, begon te gloeien in haar kenen en trok een ragfijn waas van tevredenheid door haar hoofd. Lui rekte ze zich uit, terwijl ze haar blikken op de oude man gevestigd hield, die met een Vork zijn vis van de priem af stroopte in een schotel en met de volgende begon.

Waarom kon een mens niet altijd zo, eenvoudig en gelukkig, leven? Wat had je anders nodig? En toch, het scheen onmogelijk, behalve hier, in een arm, bouwvallig huisje, bij een zonderlinge grijsaard ergens diep in Frankrijk. In Holland was alles nuchter, kil... zo ijselijk zakelijk geworden. Vroeger niet. Als kind had ze toch zeker weleens een soortgelijke gewaarwording, dit geluksgevoel dat feitelijk uit niets bestaat, gekend. Maar dat lag al in het grijze verleden. Alsof ze het zich nu pas goed herinneren kon. Ditzelfde. Alsof ze het altijd al geweten had, ooit tevoren reeds iets dergelijks, misschien wel precies hetzelfde had beleefd. Maar dat kon niet. De eenvoudige burgerfamilie waaruit ze stamde, de eendere huizen van ooms en tantes, feesten en uitstapjes met vrienden en kennissen, niets had ooit deze innigheid gehad, deze eenzame gelukstoestand teweeggebracht. En nu zat ze hier, zomaar, zonder reden, puur toevallig, in een ogenblik van stille bevrijding dat straks weer voorbij zou zijn. Bestond er dan geen mogelijkheid dit vast te houden, mee te nemen, waar je ook naar toe mocht gaan? Een eenzame gelukstoestand...

‘Klaar. Wij kunnen eten,’ zei de oude man, en hij kwam naar haar toe met de schotel, waarvan de damp haar gezicht begon te koesteren.

‘Lekker,’ zuchtte Alja uit de grond van haar hart.

Hij dekte snel de tafel, sneed het brood, schonk nieuwe wijn in, en tegenover elkaar gezeten namen zij hun maaltijd. Ze liet zich maar bedienen.

‘Ik benijd u,’ welde het op uit de jonge vrouw, toen zij bijna gereed waren.

De hengelaar legde zijn grote, knokig-gerimpelde handen naast zijn bord.

‘Zo jong en mooi,’ zei hij bewonderend, ‘een grijsaard oe benijden...’

‘Ik heb een heel leven voor me,’ begon Alja te mijmeren, terwijl zij haar handen ook in de schoot legde, ‘maar wat voor een leven. Ik ben uit Holland weggegaan, omdat ik het er niet meer uit kon houden. Die vuiligheid! En nu zwerf ik maar, zolang als het duurt. Zogenaamd om op te knappen, tot mijzelf te komen. In werkelijkheid om iets te vinden dat toch niet bestaat - behalve hier. Een wereld om in te leven, een fatsoenlijke, behoorlijke wereld, ziet u. De betere wereld, waarvoor we alles doorgemaakt hebben, waarvoor er duizenden gestorven zijn. De besten...’

‘Joost?’ vroeg de oude man.

‘Ja, hij ook. Wat ik toen heb uitgestaan! Maar dat is niets in vergelijking met wat hij moet hebben meegemaakt, arme jongen. Die verhoren. Ze sloegen ze tot bloedige moes, ze mishandelden en braken ze, mensen, mannen! Hoe kunnen de mensen dat vandaag al vergeten; hoe kunnen ze óóit vergeten? Maar nu is het medelijden en vergeving wat de klok slaat. Halfzachtheid van medeplichtigen. Het ontbreekt er nog maar aan dat ze de moffen uit dankbaarheid om de hals vallen, de zwijnjakken! Verraders van ons eigen bloed!’

Van drift had ze de vuisten gebald. De wijn gaf haar een vuur en een onverschilligheid die haar vrijuit lieten spreken. Toen de grijsaard in het midden bracht: ‘Oude wereld, veel vergeten,’ weerde zij hem dan ook af met een ruw: ‘Ach, lariekoek! De mensen zijn lammelingen geworden, nietsnutten, dat is het. Wat is de wereld? De mensen, en nog eens de mensen.’

‘Gij, Alja, en ik, Sergej, en ook nog de anderen,’ zei de

hengelaar met rustige nadruk.

‘Misschien ben ik zelf ook zo, zonder dat ik het weet. Dat zal wel,’ overwoog de vrouw iets kalmer. ‘Maar ik berust er tenminste niet in, ik néém het niet. Ik trek geen gezicht van: Nou zijn we waar we wezen moeten, leve de wederopbouw van Nederland!’

‘Wat doe je dan?’ vroeg de ander met peinzend samengevouwen handen, nadat hij zijn bord weggeschoven had.

‘Ik? Weggaan, weg! Hier zijn...’ liet Alja er zachter op volgen.

‘Lange wegen, kromme wegen, allemaal eenzelfde doel,’ sprak de grijsaard en zweeg toen.

‘Ja,’ zei Alja, ‘u weet het allemaal, u bent wijs, misschien... Geef me een raad.’

De hengelaar schudde zachtjes van neen. Alja zag hoe de kleine lichtsprankels in zijn baard versprongen. Zijn ogen waren bijna toegeknepen achter de stalen bril.

‘Ik niet veel zeggen kan. Alleen luisteren,’ was zijn antwoord.

‘Nou goed, luister dan,’ zei Alja. ‘Ik zal trachten nauwkeurig te zijn, mezelf en u niet te beduvelen. Hoewel, dat weet je zelf nooit terwijl je spreekt. Je maakt jezelf een boel wijs, in de hoop, in de vrees, in de schaamte dat... ik hoef het u niet te zeggen. Maar ergens, op zo'n klein plekje in je achterhoofd, of in het puntje van je hart misschien, weet je toch verduveld goed hoe het met je staat. Alleen, je wilt het niet weten, je wilt zo graag dat alles anders is dan het is, ook jezelf. En dat kan niet; dat is juist het ongeluk.’

‘Tak, tak!’ knikte de oude man beamend.

‘Hoe ik zelf ben kan alleen blijken uit wat ik doe,’ ging Alja

voort. ‘Wat ik gedaan heb, in de oorlogsjaren, was goed. Gedeeltelijk tenminste. Ik heb er mijn loon voor gehad, zo zou je het kunnen opvatten. Ik bedoel met Joost... Maar ik heb er ook voor betaald; God zal het weten hoeveel. Misschien had ik méér kunnen doen, ik wil me er ook niet op verheffen, maar de meeste anderen hebben zeker veel minder gedaan. Of helemaal niets. Aan het eind, zou je zeggen, worden de rekeningen opgemaakt. Niets hoor. Dat er geen bijltjesdag geweest is, soedah! Misschien was het werkelijk beter, hoewel achteraf... Een paar moffengrieten en puinhoeren hebben ze de hoofden kaalgeknipt, dat was alles. Maar rekening en verantwoording voor ieders doen en laten, ho maar! Er zou te veel vuiligheid aan het licht komen. Daar zouden de zachte zieltjes van de meesten niet tegen kunnen. Daarom moesten ze de nationale mestvaalt maar met de mantel der liefde bedekken, en op die stinkende mantel met al de verrottenis daaronder leven we nu. Wat heb ik daar verder mee te maken, zou je kunnen vragen, en dat vraag ik mezelf ook dikwijls af.

Maar een vrouw, ik bedoel een mens zoals ik, is niet meer hetzelfde wat ze vroeger was. We hebben als mannen geleefd, met de mannen meegeholpen. Toen Joost gepakt werd en ik dacht dat ik vergaan zou van verdriet, van rauwe wanhoop en vertwijfeling, toen zei ieder van de jongens die over waren, en Leendert voorop: ‘Pak aan, meid! Ieder van ons weet van tevoren dat hem zoiets kan gebeuren, maar we kunnen niet meer terug en we willen het ook niet. Er is geen tijd om een nieuweling in te werken. Jij bent nu invaller.’ En omdat ik zijn invaller was, heb ik het, geloof ik, niet zo slecht gedaan. En ook om een beetje te vergeten en goed te maken wat ik

hem misschien te kort heb gedaan door bij Leendert te blijven. Die paar laatste weken dat hij nog op vrije voeten liep, was hij ongelukkig genoeg. En daarna... Het was maar goed dat ik voort moest. En in wat voor een tempo! Van hot naar her, en daartussendoor nog zorgen dat het huishouden liep, koken op zo'n noedkachtje met bijna geen brandstof, inkopen als er niets te kopen viel, snaaien desnoods...

Doordat je voor een groot gedeelte zo dierlijk leefde, hield je het schreeuwend-menselijke nog een beetje in bedwang. Dat heeft zich later overigens bitter gewroken. Toen alles afgelopen was, het leek wel een wonder dát het afgelopen was, toen stond je voor één grote ruïne. Niet alleen van het land, maar ook van jezelf. Uiterlijk en innerlijk. Je had je al die jaren getroost met de gedachte: als we eerst maar eens uit deze hel zijn, dan kan dit en dan kan dat. Maar een hel is niet iets dat ergens plotseling ophoudt, het is zoiets als een bosbrand die naar alle kanten verder om zich heen vreet. En als je meent dat hij helemaal geblust is, dan begint het plotseling op een andere, verre plek te smeulen, daar waar je er het minst op verdacht bent. Het einde was geen einde, alleen maar het begin van een tweede bedrijf, geen gemeenschap meer van vreemdelingen, maar kleinzieligheid en corruptie van je eigen mensen. En ik weet niet wat moeilijker te dragen is, het een of het ander. Je kunt toch niet tegen je eigen volk vechten, een nieuwe ondergrondse beginnen? Praat me niet van democratie, God-nog-an-toe.'

'Tegen jezelf vechten... waarom niet?' opperde de grijsaard.

'Wat doe ik anders?' zei Alja schouderophalend. 'Nee, opa - laat me dat maar zeggen, dat klinkt hartelijker - de oorzaak van alle gevechten onderling is juist dat iedereen met

zichzelf vecht. De grote krakelen zijn afleidingsmanoeuvres, zoals we dat vroeger bij de ondergrondse noemden. Ergens ben ik dezelfde gebleven, het meisje van vroeger, en tegelijkertijd een ander geworden. Dat kan nooit meer in goeie eendracht samengaan. Het verdraagt elkaar niet meer. Ik ben hier en ginds tegelijk... Waar praat ik anders over? Hier, waar het vredig is en ik u lastig val met mijn geraaskal.'

'Neen, spreek maar. Niets lastig,' zei de oude man vriendelijk.

'Het heeft allemaal zo moeten zijn. Ook dat ik hier ben. Maar waarom - ik ben een boon als ik het weet. Ik had een doodgewoon gelukkig vrouwtje kunnen zijn, dat nergens weet van had dan van haar man en huisgezin. Ik had...'

Ze zweeg; er werd buiten op de deur geklopt. De oude man keek op en riep: 'Entrez!'

Tegen de avonddonkerte verscheen een kreupele gestalte.

'Henri! Entrez donc,' zei de grijsaard, toen hij de bezoeker aarzelen zag.

Een nog jonge man ondanks zijn gegroefd gezicht, strompelde naar binnen, op een stok gesteund. Kennelijk een Fransman, zo hoffelijk als hij zijn pet afzette en voor Alja boog, hoewel de misvorming van zijn ene, blijkbaar verstijfde been hem daarbij hinderde.

'Ik wist niet dat u bezoek had,' zei hij in zijn radde taal. 'Ik déranger toch zeker.'

'Een kameraad. Maquis français, maquis hollandais,' stelde de hengelaar zijn beide gasten aan elkander voor. En ter verduidelijking in het Hollands: 'Schuilt in onderbos, ondergrond.'

Henri's gezicht verhelderde zichtbaar, en met zijn uitroep

‘Ah!’ verdween de laatste weifeling die hem nog op zijn plaats bij de deur vasthield.

‘Ga zitten. Heb je al gegeten?’ vroeg de visser.

‘Enorm gedineerd,’ antwoordde Henri. ‘Tenminste, voor deze tijd enorm.’

‘Wij ook,’ stamelde Alja.

Ze zat maar stil te luisteren naar het gesprek tussen de twee mannen, dat ze maar half begreep, ofschoon het voor haar heen gevoerd werd, omdat Henri op de kist was gaan zitten. Het ging over een derde, een kennis van hen, die in Parijs zijn recht niet had kunnen vinden. Henri scheen er vol van en was er dadelijk over begonnen. Een saleté, bougrement affreux, noemde hij het, en de oude hengelaar gaf hem gelijk:

‘C'est comme ça, les gens... le monde.’

Henri vertelde, op een vraag van de grijsaard, dat hij zijn pensioen ook nog niet uitgekeerd gekregen had. Ze hebben wel wat anders te doen, de salauds, stelde hij vast, maar wat wil je, ze veranderen wel hun huid, maar niet hun natuur.

Wat ze ervan snapte, klonk Alja bekend genoeg in de oren, en toen de Fransman zich eindelijk tot haar richtte en, een beetje ongelovig, vroeg of het ‘bij haar’ ook zo was, kon ze hem met een volmondig: ‘Ja, precies zo!’ antwoorden.

‘Het is hierover, dat we de hele tijd samen gediscuteerd hebben,’ verklaarde de grijsaard hem.

‘En is u tot een conclusie gekomen?’ vroeg Henri op dezelfde ongelovige toon van eerst.

‘Neen,’ meende Alja, ‘neen...’

‘De conclusie ligt voor de hand,’ zei de grijsaard. En tegen Alja: ‘Excuseer me, maar ik druk me beter in het Frans uit. De conclusie is niet moeilijk te raden. Fransen, Engelsen, Hol-

landers, Russen, Duitsers zelfs, ze verschillen in werkelijkheid niet zoveel. Zelfs de Amerikanen niet. Noch de negers. Ze voeren oorlog met elkaar, omdat ze op elkaar lijken. Niet de verschillen tellen, maar de overeenkomsten. Helaas. Ze verdragen elkaars gelijkens niet en vallen elkaar op het lijf. Ze verzinnen een verschil. Iets materieels dat ze allemaal gelijkelijk begeren. Daarover voeren ze strijd, op leven en dood. Totdat het materiële in rook is opgegaan. Dan zijn ze weer gelijk. In hun verdwazing, in hun ellende. Hoe enim est pretium pacis. De goeden betalen eraan mee, de slechten verdienen eraan. Maar goed en slecht is misschien iedereen... op zijn tijd.'

'U is een filosoof. Daar houdt niemand rekening mee,' lachte Henri, met een welwillend knikje naar Alja, als om haar instemming te vragen.

'Ik ben wat ik ben,' bromde de hengelaar in zijn baard. 'Toen ik nog aan het hof kwam, wist ik niet wat ik nu weet.'

'U zult het vergeten als u er weer terugkomt,' plaagde de Fransman.

De grijsaard lachte. 'Daar is geen gevaar voor. De bolsjewisten hebben zich behoorlijk versterkt met dit alles. Zij hebben ook het eerst erkend dat er geen werkelijke verschillen zijn onder de mensen. En ze hebben er een groot systeem van gemaakt.'

'Het zijn salauds, precies als de anderen,' bromde Henri.

'Zeker, zeker. Daarom juist slagen ze.'

'Merde pour la politique,' zei Henri, en hij spoog een tabaksvezeltje van zich af, dat uit zijn zelfgedraaide sigaret was blijven hangen aan zijn jonge, begerig-rode mond.

Ze daasden nog wat na met zijn drieën, totdat Henri weer

opstapte, strompelend, maar zonder er bepaald ongelukkig uit te zien.

‘Ik moet ook gaan,’ zei Alja. ‘Ik heb nog geen onderdak.’

‘Hier toch,’ sprak de grijsaard. ‘Slaap maar hier.’

*

Nadat ze afgeruimd hadden, wat Alja zich nu niet meer liet ontnemen, kwam de oude man met een matras voor de dag, dat hij uit het achterhuis aansleepte.

‘Primitief,’ zei hij verontschuldigend. ‘Erg?’

‘Het enige waar ik niet tegen kan, is ongedierte,’ antwoordde de vrouw. ‘Voor de rest slaap ik overal als een roos. Sinds er 's nachts geen Grüne meer op straat rondwandelt. God-god, als ik aan dat stappen van die laarzen denk, klos-klos, terwijl je wakker lag en dacht: Ze komen hierheen - neen, ze gaan voorbij, goddank. Je kon het bonzen van je eigen hart er voor aanzien. Dat was vooral na Joost. Toen Leendert nog niet gedoken was, ofschoon hij wist dat hij gezocht zou worden en ze op hem loerden. Ik lag naast hem, doodmoe, en ik kon niet slapen. Ik heb hem letterlijk weggejaagd, voordat hij ging. Klos-klos, klos-klos, die stappen door de straat, dwars over mijn ziel mag ik wel zeggen. Voor mezelf heb ik het nooit zo vreselijk gevonden. Gek hè, je staat om anderen ergere angsten uit dan om jezelf.’

‘Zo zijn vrouwen,’ vond de hengelaar, terwijl hij het bed klaarmaakte. ‘Onze engel-behoedsters.’

Alja klopte hem zachtjes op de rug, zoals hij daar over het ruwe laken vol gaten gebogen stond.

‘Mooi klinkt dat, ouwe heer. Weet je dat het me verduveld

veel goed doet, zo iets uit de mond van iemand als u te horen? Ons soort is nauwelijks meer in tel vandaag, behalve voor het bed natuurlijk.'

'Toch, het is de waarheid,' zei de grijsaard overeind gekomen. 'Engel-behoedsters.'

'Mijn ouwe heer is al een reuze lange tijd dood,' begon Alja uiteen te zetten. 'Ik heb hem nauwelijks gekend. Een stiefvader heeft me grootgebracht. Een doodgoeie man hoor, maar toch... Als kind trappen ze over je heen, terwijl ze denken dat ze je nog goed doen op de koop toe. Geloof u dat Leendert een goeie vader zou kunnen zijn? Soms denk ik van wel, soms van niet. Maar u kent hem niet. Als ik van Joost een kind gehad had - ik ben er een ogenblikje bang voor geweest -, dan zou Leendert nu ook zijn stiefvader zijn. Het is maar goed dat het niet gebeurd is. Nu heb ik niets van hem over, van Joost bedoel ik. Behalve een paar herinneringen, als een soort van stomme foto's in je binnenste; ze worden bleek en geel na verloop van tijd en je ziet nauwelijks meer wat ze voorstellen, al weet je het wel. Je wéét het nog, maar het is niets meer, schaduw, grijze damp en schimmel.'

Ze liet zich op de stoel vallen, waar eerst de hengelaar gezeten had, en drukte haar gezicht in de handen, met haar ellebogen op de knieën. Wie haar niet kende, had kunnen denken dat ze snikte. Maar haar ogen waren droog, en het waren slechts kleine droge schokjes die uit haar omhoogstieten.

De grijsaard keek haar enkele seconden medelijdend aan, toen dook hij onder in de aanrecht en haalde er een bestofte fles vandaan.

'Oude cognac,' zei hij. 'Voor ziekte bewaard... en voor feest.'

Alja kwam met een ruk tot zichzelf. 'Ik ben niet ziek.'

'Neen, het is feest. Een gast in huis is feest,' sprak de ander, en hij reikte haar een goudbruin flonkerend glaasje aan, dat hij zorgvuldig tot de rand toe vol geschonken had. Zelf nam hij ook een slok.

'U toast niet,' zei Alja verlegen.

'Zo oud als ik,' antwoordde de grijsaard smakkend, en hij wees naar de fles, waarop hij de kurk weer stevig dichtsloeg, voordat hij hem onder de aanrecht wegzette.

Hij reikte haar de hand: 'Goede nacht. Goede slaap,' en verdween naar het achterhuis.

Ze bleef nog een hele poos zitten met het glaasje vóór zich, hoewel ze nu pas voelde hoe moe ze was. Urenlang had ze gelopen, deze ene avond meer gepraat dan al de dagen samen dat ze al in Frankrijk was. Nu werd de stilte om haar heen net als een zacht gezoem. Die oude zonderling had zelfs geen klok, neen, nergens. Aan de oude, onbestemd gekalkte muren, waar de rook van jaren langsgetrokken was, hing niets, geen prent. 'Ik zal wat luchten,' dacht ze, 'voordat ik ga slapen,' en ze stond op om de deur een tijdlang open te zetten. Buiten was het bijna even stil als binnen. Enkel het blaffen van een hond en een getjirp als van krekels was te horen. Boven donkere bomen-silhouetten en de rechte lijn van daken, hing de lucht vol sterren.

Sterker dan toen ze gekomen was, drong nu het zoete geuren tot haar door, dat van viooltjes en jasmijn moest zijn. En als ze goed luisterde, leek het of ze nóg het morrelen van de beek kon horen. Wat zou deze aarde goed en welbewoonbaar kunnen zijn, met niets bijzonders, zo maar, wanneer we elkaars kleine ruimte niet bedierven, dacht ze weer. Maar ze

wilde er niet op doorgaan, juist nu niet, in deze stilte, 'Ik ben een tikkeltje geradbraakt, denk ik,' zei ze bij zichzelf, 'Ik kan beter gaan slapen, hoewel ik hier ook urenlang zou kunnen blijven staan.' Ze sloot de deur weer, likte nog de laatste druppels uit het glaasje - wat een mieters spul, in Holland kon je zoiets met geen goud betalen - en begon zich toen langzaam uit te kleden.

Op haar blote voeten, in haar hemd, ging ze bij het vuur staan, dat alweer bijna uitgedoofd was. Even snel als deze dag, dit kleine, onnozele avonduur en de verinning die ze daarbij gevoeld had. Zo was het met de heftige, tumultueuze jaren van haar leven ook gegaan, en misschien wel met alles. As, een smeulend kooltje, nog wat warmte; en daarna de verkillung... Thuis, in Holland, brandden nog de kachels; vast wel. Als er tenminste nog kolen waren. Toen ze wegging, waren ze bijna op en niet te krijgen, maar ze had haar schouders opgehaald en bij zichzelf gezegd: Wie dan leeft, wie dan zorgt. Leendert zou zich wel weten te redden, wanneer hij werkelijk in de kou zat. Werkelijk koud is alleen maar het graf, zelfs in de zomer. Maar het was nog de vraag of Joost zelfs ergens lag begraven. Niets was ze te weten kunnen komen, geen enkele bijzonderheid. Een stom berichtje, een paar vodderige kleren, dat was alles... As, gedoofd vuur, hij, hun liefde - heimelijk, bij haarzelf durfde zij het wel liefde noemen - alles.

Ze keek naar haar ontblote armen, die krachtig en vol waren. Hoeveel kilo's hadden ze niet gesjouwd. Een hele zak aardappelen in de hongerwinter. Lasten waar haar gammele fiets onder kraakte. Neen, ze was sterk. Waarom kraakte ze dan nu zelf en begaven haar uiteindelijk toch haar krachten? Omdat het de moeite niet meer waard was? Vechten tegen de

bierkaai? Tijdens de moffen had het verzet ook zo vaak nutteloos geschenen, maar je dacht niet aan ophouden, je gaf geen krimp. Waarom nu dan wel?

‘Ik ben moe,’ fluisterde ze, ‘verrekte moe. Bijna te moe om te gaan slapen. Moe van mezelf.’

Ze begon te geeuwen en bracht uit gewoonte haar hand naar de mond. Daarop luisterde zij. In het achterhuis, dat zij nog niet kende, sliep de grijsaard. Zou hij snurken? Ze hoorde niets. Misschien sliep hij niet; oude mensen zijn vaak slapeloos. Misschien lag hij wel te luisteren naar wat ze deed, tot ze zelf ook zou gaan liggen en de lamp uitblazen. Ze wilde dat achterhuis niet leren kennen, niets verder van hem afweten. Weggaan, bij het krieken van de dag. Die oude hengelaar, hij boorde in haar ziel, zonder dat ze er zelf erg in had. Ze voelde zich helemaal ondersteboven en uitgeklopt. Zoals je met een oude handtas doet, voordat je hem weggooit en een nieuwe in gebruik neemt. Werd ze nu ook weggegooid? Zou ze zichzelf wegslijten, wanneer ze straks verder ging? ‘Je drukken,’ noemden ze dat in de oorlog. Volgens Leendert ook een mofse uitdrukking. Wat hebben die kerels zwaar op ons getrapt; we zijn er helemaal misvormd door geworden, zelfs de taaisten, de meest gummiachtigen onder ons. Zouden we ooit weer onze eigen vorm terugkrijgen?

‘Ik kijk nooit meer in een spiegel,’ fluisterde ze tegen zichzelf, en ze stapte naar het bed toe dat op de vloer gespreid lag.

Uitgestrekt in het donker dacht ze nog vaag aan wat haar eigenlijke vorm zou zijn. Niet de uitwendige zozeer, maar de inwendige. Ze sliep echter weldra in.

*

Zware, regelmatige voetstappen deden Alja opkijken. De deur werd opengeworpen en ze zag de kreupele Henri hijgend naar binnen tuimelen, struikelend over zijn wanstaltig been. Zijn gezicht had iets dreigends; zelfs toen hij zich omdraaide om de deur te sluiten en vast te grendelen, zag zij het nóg. De harde, dreigende voetstappen bleven voorbijtrekken; het leek wel een hele compagnie.

‘Verberg me,’ vroeg de Fransman hees. ‘Verberg me in godsnaam!’

‘Zijn ze teruggekomen?’ zei Alja. ‘Ik wist het wel...’

‘Sales boches,’ schold de ander fluisterend. ‘Waar kan ik naar toe?’

‘In het achterhuis misschien... Er zal toch wel een schuilplaats zijn...’

Henri was midden in de kamer blijven staan, kromgetrokken als een scheefgegroeide wilg, en riep zacht maar dringend: ‘Serge! Serge!’

Er kwam geen antwoord uit het achterhuis.

‘Misschien is hij wel dood,’ dacht Alja. ‘Hij is al zo oud.’ Maar ze zei: ‘Laat ons samen kijken. Hij slaapt zeker zó vast, dat hij niets meer hoort.’

Ze nam Henri bij de hand en voelde hoe hij beefde. Sidderingen die zich voortplantten tot in haar eigen borst. Ze werd er bevangen van. Toch ging ze met hem naar het achterdeurtje en stiet het open, ondanks de overtuiging dat het iets fataals, iets definitiefs was, wat ze nu deed. Een weeë donkerte omving haar, waarin zij geen hand voor zich uit kon zien. Slaaplucht en de geur van oude kleren, oude rommel.

‘Alles is hier oud,’ dacht ze. ‘Goed dat ik het niet zie.’

Henri strompelde naast haar mee; zijn aanwezigheid was het enige dat ze zeker wist. Maar ze ging voort, zonder te tasten. Buiten klonk nog altijd het stappen van de zware laarzen, alleen gedempter.

‘Opa,’ vroeg ze, ‘ben je hier? Meneer de graaf, word wakker!’

‘Hij is hier niet,’ stelde Henri wanhopig vast.

‘Misschien is hij bij God.’

‘Ach wat, God bestaat niet.’ De stem van Henri klonk snijdend en hard, zo vlak bij haar oor, hoewel hij toonloos sprak.

‘Hij is daar waar hij meent dat God is,’ hoorde zij zichzelf in het duister zeggen. ‘Arme opa.’

De Fransman wrong zijn hand uit de hare los. Ze had hem stevig vastgekneld gehouden.

‘Wacht, ik maak licht,’ zei hij.

Hij streek een lucifer en stak een kaars aan, die vlak bij hen op een kistje stond. Alja zag het geraamte van een oud ijzeren ledikant in de hoek staan. Het matras was er uit. Het bed bestond uit niets dan wat spichtige stijlen en een soort van rooster, elkaar kruisende stalen banden, naakt en hard.

‘Hier heeft hij geslapen,’ fluisterde ze bij zichzelf. ‘Herenog-toe, en nu is hij er niet meer.’

Maar Henri stelde vast: ‘Op zulke pijnbanken word je gemarteld, wanneer ze je te pakken krijgen, de smerige moffen. Hierop binden ze je, en je wordt geroosterd, of ze beuken met hun knuppels op je los tot je buiten westen bent en je ledematen één bloedige pap. Zo hebben ze mijn poot kapotgeslagen.’

Bij de kaarsvlam probeerde hij zijn verwrongen been uit te strekken, opdat zij het goed kon zien. Het lukte niet, hij gleed

uit en greep naar haar om steun. Hij viel achterover en trok haar mee. Zo kwamen ze samen op de houten vloer terecht.

Dicht bij elkaar gezeten, in het flauwe schijnsel, met opgetrokken knieën als mensen die kamperen, keken ze elkander aan. Nu pas zag ze hem goed, de groeven in zijn gezicht, waarboven de vlammende ogen en het ongekamde haar.

‘Merci,’ zei hij, ‘merci beaucoup,’ en hij sloeg zijn arm vertrouwelijk om haar heen - iemand die zich gereed maakt om je een groot geheim toe te vertrouwen.

‘Je hebt die bossen gezien,’ begon hij, ‘die populierenbossen beneden bij de beek. Daar, niet onder een van die bomen, natuurlijk niet, maar onder een moerbeestruik hebben wij de wapens begraven. Plenty, plenty. Engelse stenguns en revolvers, munitie zat. Genoeg voor twee jaar - we kunnen het heus uithouden. De vijand heeft zijn bunkers op de wijnbergen gebouwd, een slechte camouflage, wijnstruiken en beton! Zo stom zijn ze nou. Au fond verdomde knullig, die ingebeelde Duitsers. Alleen, ik kan er niet meer naar toe, ik ben uitgeschakeld. Maar ik reken op jou, dat jij die boel haalt. Niet in één keer, dat kan niet, maar beetje bij beetje. Je hebt heel de nacht de tijd, en morgen in de vroege ochtend, zolang het nog mistig is. Ik kan op je rekenen, nietwaar?’

Alja voelde hoe ze koud werd. Alwéér? ‘Is het verdomme nóg niet afgelopen?’ wilde ze woedend zeggen. De woorden bleven echter in haar mond steken, en ze stamelde slechts: ‘Duid het me dan beter uit... Jullie met je halve dingen... Moet dat dan nu, juist op het laatste ogenblik?’ Ze gaf ondanks zichzelf toe.

‘Het móet,’ zei Henri beslist. ‘Hier, een zoen tot beloning, en ga meteen!’

Hij trok haar naar zich toe, drukte een gulzige mond op de hare, terwijl ze bijna over zijn knieën heen kwam te liggen en haast verpletterd werd onder het gewicht van zijn hoofd. Maar het was prettig en weldadig, ze gaf er zich volkomen aan over en voelde hoe haar lichaam zich heerlijk ontspande. Tevredenheid doorstroomde haar.

Toen ze even opkeek, sprong ze echter overeind. Daar stond de oude hengelaar! Hij was ongemerkt binnengekomen en stond hen met gekruiste armen gade te slaan. In zijn baard hing glinsterend rijp, als was hij een soort strenge, boze kerstman. Hij verspreidde koude en keek met boze blikken.

Alja sloeg haar ogen neer, ze werd verlegen als een kind. Henri begon klungelachtig de pluisjes en de stofjes van zijn kleren af te slaan. De grijsaard zei niets, keek maar, staarde ernstig van achter zijn brilleglazen.

‘Koud geworden buiten?’ vroeg Alja, om maar iets te zeggen.

‘Gods hand is koud, ijskoud,’ bromde de hengelaar met een diepe bas. ‘Al wat er is, al wat er leeft, houdt Hij in zijn versteende handen.’

‘Goedemorgen!’ sprak Henri met een gefingeerde verbazing. Maar voor de toornige blikken van de oude man sloeg hij de zijne neer.

Alja sprong op haar benen. ‘Hoor eens, opa,’ vroeg ze, ‘ik hoef toch niet te gaan, is 't wel?’

‘Waar wij ook gaan, waar wij ook staan, altijd de plicht,’ klonk het streng vanuit de warreling van de baard.

‘Maar ik wil hier blijven, hier is het goed, bij jou,’ fleemde Alja, net een klein meisje.

‘Ga!’ riep de grijsaard met uitgestrekte arm, zijn wijsvinger

naar de buitendeur gericht. ‘Ga!’

En Alja ging, het hoofd gebogen, in elkaar gedoken.

Achter haar hoorde ze de scherpe neuriestem van Henri zingen:

‘Non, nous n’irons plus au bois, les lauriers sont coupés...’

Ze stond buiten, in de heldere sneeuwnacht. Wit en koud, maar met iets schitterends. Eigenlijk wel prachtig. Pulverige sneeuw waar ze haar voeten zette, bros krakend, hoe voorzichtig ze ook liep.

‘Tenslotte is het vlakbij,’ troostte zij zichzelf. ‘Het ligt voor de hand dat ik juist gaan moest. Niemand heeft het recht van anderen te eisen, waar hij zelf niet voor wil opdraaien. Maar per saldo moest het uit zijn, eindelijk.’ Toch was ze blij op weg te zijn.

Ze liep heel licht, als op een witte vloer die veerde. Maar onder haar voeten voelde ze wel, hoe ongelijkmatig de bodem was. Eigenlijk wel een moeilijke weg, maar nu toevallig makkelijk geworden.

‘Als ik bij de laurierstruik kom,’ sprak ze zichzelf toe, ‘zal ik mij tooien met al de jonge twijgen die ik vinden kan, vooral met die waar nog wat witte bloesems of blauwe besjes aan zitten. Ik ben tenslotte nog jong en mooi, en ook sterk genoeg. Ik zal ze wel tonen dat ik mezelf weet te zijn, ook al doe ik me anders voor. Laurier, laurier... lauweren.’

En ze strekte haar armen uit, alsof ze een groot en waanzinnig geluk tegemoet liep.

‘Alja, Alja...’ klonk het vreemd en ver over de besneeuwde hellingen, in het onwerkelijk heldere, verstrakte nachtlandschap.

‘Ik kom, ja, ik kom; waarom zo'n haast,’ mompelde ze. En in gedachten verder: ‘Dit is zo mijn eigen tempo. Ik laat me door niets of niemand opjatten. Maar ik kom wel, omdat het mijn plicht is.’

En buiten verwachting gauw was ze al bij het populierenbos. Gelukkig behoefde ze niet lang te zoeken. Zacht gebrom van dicht bij de grond smoezelende mannenstemmen leidde haar recht op het doel af. Dat waren natuurlijk de anderen, de kameraden die al wachtten. Of mogelijk toch de Duitsers? Ze moest voorzichtig zijn.

Behoedzaam, nu en dan haar vlakke hand tegen de stammen steunend, sloop ze verder. Voetje voor voetje, op haar tenen. Er lag weinig sneeuw in het bos zelf, en het was hier donkerder. Kon ze maar iets verstaan, of zien. Als het veldgrauw was, zou ze, licht als een kievit, maken dat ze wegwam. Kittelig als spinrag lag de schemer tegen haar gezicht aan. Ze bleef staan om scherper te kunnen luisteren.

‘Überhaupt,’ hoorde ze iemand zeggen. ‘Man sagt nicht: überhaupt. Man umschreibt es und vermeidet solche Ausdrücke.’

Een welbekende stem. Leenden. En nu zag ze hem ook, opgericht, naast twee andere, over de grond gebogen gestalten. Dacht ze het niet? Hij droeg een Duitse uniformjas, maar zijn broek was die van een burger. Een komieke broek, als van de Russische boeren, maar in schoenen gestopt die de zijne niet waren. Wat een stomme manier om je te camoufleren, wanneer je illegaal wou zijn! Of stond hij werkelijk aan de verkeerde kant? Een landwachter...

‘Het kan niet; het is Leendert,’ dacht ze met ingehouden adem. ‘Ik vergis me niet, hij is het toch...’ twijfelde ze weer.

Toen zag hij haar, met twee borende blikken, en wenkte haar naderbij te komen. En omdat ze nu wel moest, stapte ze resoluut op de anderen af.

Leendert keek op zijn polshorloge.

‘Te laat,’ snauwde hij. ‘We hebben al een kwartier gewacht. Denk je dat we niets beters te doen hebben? We riskeren ons leven, terwijl jij...’

‘Hoe kan hij dat weten, dat ik op Henri's knieën gelegen heb,’ vroeg ze zichzelf af. Met stomheid geslagen, liet ze hem maar verder snauwen: ‘Te eten heb je ook niet meegebracht, zie ik. Je komt altijd met lege handen. Kijk, er zit geen knoop meer aan mijn jas. En zeep... heb je zeep meegebracht? Onze zwarte poten zullen ons nog verraden.’

Ze slikte haar teleurstelling en haar ontmoediging weg, en zweeg maar.

‘Zullen we opschieten?’ vroeg een van de andere jongens, gebogen over de kuil die ze gegraven hadden. De spaden stonden nog aan de kant, in de opgewoelde aarde gestoken.

‘Goed,’ commandeerde Leendert.

De beide anderen bogen in het gat. ‘Een... twee... hoepla!’ Ze tilden een zware kist eruit omhoog. Alja, met haar rug tegen een populierestam aangedrukt, keek gespannen toe. Ze had haar vuisten samengebald langs haar rok.

‘Hier zijn de sleutels,’ zei Leendert.

De anderen wurmden ermee aan het slot. Krakend ging het ijzeren deksel open, terwijl ze vragend naar Leendert opzagen.

Hij keerde zijn hoofd naar Alja en zei: ‘De rest is jouw taak.’ Daarop maakte hij rechtsomkeert en wandelde weg, gevolgd door zijn twee kameraden. Ze zag het van terzijde, maar durfde niet opkijken. Evenmin naar de kist. Ze staarde

in een leegte vóór zich, over de kist heen, wetend dat als zij kijken zou, ze het ergste, het verschrikkelijkste dat denkbaar was, zou zien.

Slaapwandeland, de twee vuisten langs haar dijnen gedrukt, ging ze de paar passen die haar scheidde van de kist. Altijd nog zonder te kijken. Een diepe zucht ontsnapte haar, voordat ze besluiten kon het hoofd te buigen en haar blikken te ontrukken aan de vormeloze donkerte, om hier de werkelijkheid te zien die zij reeds huiverend aanwezig wist.

Toch schrok zij, toen zij keek in het bebloede gezicht met half open mond - van Joost! Een kleine gil ontsnapte haar. Als in een flits voelde zij de impuls te vluchten. Maar het was meteen weer weg. Een grote droefheid, medelijden en ontsteltenis doorengemengd, vertedering vervulde haar. 'Zo hebben ze je toegetakeld, liefste, liefste,' had ze willen fluisteren, maar haar keel zat dicht, ze kon geen enkel geluid uitbrengen.

Ze zag tussen de half geloken wimpers zijn gebroken ogen als van paarlemoer, en op zijn voorhoofd, tussen streepjes van geronnen bloed, nog de zweetdruppels van zijn doodsangst. Samengekrampt lagen zijn witte handen op zijn onderbuik, nabij zijn opgetrokken knieën.

'Zo heb ik je terug, zó zó!' schreeuwde het in haar op. En radeloos grepen haar vingers de kistrand, met een beweging om die uit elkaar te rukken, zijn lichaam te bevrijden van tenminste deze laatste beknelling.

Het was inmiddels ook licht geworden in het bos, vaal licht, terwijl ze daar zo heimelijk, zo radeloos bij het lijk stond. Het was zelfs mogelijk dat daarbuiten, achter al die bomen reeds de zon scheen. Maar dit hier had duisternis van rouw, de donkere diepte van een groeve nodig. Ergens dicht

en donker, als een grot, waarin zij troosteloos kon zitten huilen: ‘Joost, o Joost!’

Maar de populieren ritselden. Een wind stak op, een storm, neen, neen, dat waren vliegmachines! Weer het onheilspellende geronk van de raiders. Waarom moesten ze juist hier... Er vielen bommen, hoor maar: Boem! Pang! Boem! Ze zouden hem nog hier, op het laatst... nog deerlijker verminken. Onze eigen mensen, onze bondgenoten!

‘Neen, neen!’ schreeuwde ze, de armen wild omhoog geheven. ‘Neen, neen!’ riep ze naar de lucht, die niet te zien was, en ze begon te hollen naar een plek waar zij dit onverwachte onheil nog bezweren kon, waar men kon zien dat zij wild zwaaide met de vlag die zij daar uit de kist gegrepen had. ‘Ellendelingen! Zien jullie dan niet dat ik hier zwaai met rood-wit-blauw, de vlag, onze eigen vlag?’

Granaten vielen, vuur, ze stond daar ongedeerd. De vlakke scheen in vlammen op te gaan, maar niet de plek waar zij verwilderd overeind stond, onbereikbaar voor het verre tumult dat langs haar voeten daverde.

‘Heb ik het niet gezegd... wij leven in een hand die niemand kent; twee wereldgrote schelpen, waarin deze aarde rolt gelijk een losse parel, vol bezet met ons, onzichtbare microben, die niets aan de glans daarvan vermogen af te doen.’

Het was de oude hengelaar, die deze woorden sprak. Maar zien kon zij hem niet. Haar ogen, haar bewustzijn waren slechts vervuld met uit de einders opgestegen licht, het vroege lila-roze van de ochtend.

‘...die niets aan de glans vermogen af te doen.’ Met deze woorden, als van ver nog zoemende in haar bewustzijn, sloeg ze de ogen op.

Het was al dag geworden in de povere kamer.

Op de drempel van het achterhuis stond de oude visser.

‘Wakker?’ vroeg hij zacht en vriendelijk.

*

Buiten bij de pomp stond Alja zich te wassen. Half maar, in weer zo'n onvolprezen, stralend-heldere meidag. Nog een beetje van haar droom bevangen en ook van de nieuwe, juist begonnen werkelijkheid. Het frisse, rijkelijk gutsende water wies de laatste vaagheid, de beneveling af.

Wat was ze ver weg geweest. In een vervaagde en toch zo werkelijke wereld, waarin zij mensen en dingen herkende, die zij tevoren toch nooit zó gezien had. Toch had ze ondanks alle angst met een heel vast instinct haar weg gevonden. Het was waanzin en bedrog geweest en tegelijkertijd toch diepe, onomstotelijke werkelijkheid - dat wist ze maar al te goed aan de zonderlinge leegte die zij in en om zich voelde. Een ijlheid die zelfs met het koudste water niet viel af te wassen.

Was dan alles inderdaad zo zinloos geweest; de dood van Joost, van zoveel anderen, hun verzet, hun jarenlange strijd, die legers van miljoenen, en daarachter weer miljoenen vrouwen, kinderen, burgers, steeds maar wachtend, ploeterend, lijdend? Was het niet een soort van halfzachtheid om nu al te berusten, erger nog, ontmoedig alles op te geven? Lag het niet aan haar of Joost voor niets gestorven was, dan wel voor iets dat weliswaar nog niet te zien viel, maar toch zeker komen zou, als nu - ook na de vrede - maar de strijd werd dóórgezet, zolang er nog één dappere, één onversaagde overbleef? La garde - hoe was het ook weer? - la garde meurt, mais ne se

rend pas. Juist. Je geeft jezelf niet over. Niet zo makkelijk. Bah! En zij... ze was gevluht...

Alja begon verwoed te boenen en rondom zich heen te spatten. Oud zeer had ze bij zich, meegenomen tot naar hier, op een verdwaasde, een vergeefse vlucht. Dat was pas iets onzinnigs, alles in de steek te laten, midden in de strijd, terwijl je pas begonnen was. Want vijf, zes jaar, ze telden wel, ze maakten je wel ouder, maar tenslotte waren het maar vijf, zes jaar; niet zo bar veel, al duurden ze eindeloos lang. Te weinig om een hele wereld tot zijn fundamenten te veranderen. Ten hoogste een klein hoekje, op zijn best een plekje waar je zelf stond, en dat was al heel veel. Je kon alleen van daaruit iets beginnen; al het andere was eisen van een ander wat je zelf niet opbracht. En geen mens die daartoe recht had.

Rood en hijgend keek ze op. Daar lag het landschap, zoals zij het gisteren nog niet gezien had. Nieuw en ongerept, nog half bedauwd in zijn geboorte. Een reeks van huisjes, ongelijk verspreid, een leiblaauw torentje. Waar daartussen een klein veldje open uitzicht bood, zag zij, veel verder, rullig-bruin een akker die beploegd werd. Zonder paard. Twee mannen trokken in het kruiszeel gespannen, en een derde leidde hinkepinkelend de ploegschaar. Het leek Henri van de Maquis wel, zo heel in het verschiet. Elke mankepoot zou haar voortaan aan die wapenbroeder laten denken, en de wereld zat vol andere, zonderlinge wapenbroeders, elk op zijn manier getroffen, maar niet laf en halfslachtig zoals zijzelf was. Ze gingen door - maar in het verborgen, net als vroeger.

Boen maar, dacht ze, was in godsnaam alle oude stinkboel van je af en word weer fris en nieuw, net als het land rondom. En ga tenminste fris en nieuw terug; want wat men met een

stom stuk land, een zielloos stukje wereld kan, dat kun jij ook. Je moet alleen de inzet niet vergeten, je geloof en hoop van eerst, in het begin, je opgewekte moed van later, in de hitte van het gevecht, je overleg en koele kop van toen de moeilijkheden goed begonnen. 't Is te vroeg om moe te zijn. Je bent nog aan 't begin - alleen een kind ziet tegen jaren op. Maar later zijn de jaren net als dagen, en ze worden misschien net als uren als je werkelijk ouder bent, en tenslotte een minuut en een seconde. Dat is dan het einde en de eeuwigheid. Maar tot zo lang... Die oude visser was toch ook niet oud... Hoe glunder had hij haar niet aangekeken toen hij haar kwam wekken. Mens, vandaag begin je weer opnieuw, had zijn aanwezigheid gezegd. En hier, met al dat water plussend om haar heen, stond zij te soezen en te weifelen, net een oud wijf...

Klaar met alles keek ze nogmaals rond in het tuintje, waar veel slaapbol stond en monnikskap, en waar het nu ook, net als gisteren, naar jasmijn rook, maar waar ieder ding overdag eigen vaste kleur en vorm had. Zelfs je gedachten sloegen hier aan het bloeien! Ja, ze had het goed gezien; een nieuwe wereld stond rondom haar, kersvers uit de nacht ontstaan. Scherp getekend alle dingen: hier de planten, ginds aan de overkant de huisjes, verderop de heuvels, vochtig van de laatste ochtendnevel, en de strakke lucht daarboven, wolkeloos en vol roze weerschijn. De drie figuurtjes liepen onvermoeid te ploegen, nu het nog wat koel was. Alles duidelijk afgebakend, zeer precies omljnd en op zijn plaats.

Zijzelf stond daar, nog met ontblote armen en op blote voeten, als een heel bijkomstig wezen, thuis en vreemd tegelijk op zulk een prille plek. Ze was als het ware hier binnen-

gegleden, de avond tevoren, maar nu ze zichzelf hier groot en stevig in het klare daglicht zag, voelde ze zich toch als een soort indringster in zo'n intieme, hoewel ruime wereld, en begreep ze dat ze wel erg ver van haar koers was afgedwaald. Ze had er hoegenaamd geen recht op hier te zijn. Haar eigen wereld, die zo rein en schuldeloos niet zijn kon, had ze in de steek gelaten. Stel je voor: een smerig jong dat je in bad stopt, in de tobbe laten staan en dan uit wandelen gaan voor je plezier! Wat zij gedaan had, was nog erger.

Ze was gedeserteerd. Van Joost. Zijn nagedachtenis, zijn ideaal, het enige dat zin gaf aan zijn dood, had ze bij eigen kleine narigheden achtergesteld. Gedeserteerd van dat waaraan zijn kameraden, nu niet meer, maar eens toch wel, heel hun bestaan hadden gewijd; van dat wat zij ook eens gezien had als het enige waarvoor zij nog moest leven, na zijn dood. En wat haar ook met Leendert had verzoend. Met wat bij geen mogelijkheid volkomen weg kon zijn, verdwenen uit hun midden, uit heel Holland, uit de hele oude en toch steeds weer nieuwe wereld. De levenskiem dáárvan droeg zij nog altijd in haar binnenste, erg weggestopt, maar toch onsterfelijk. Van hem en haar; van allemaal die zij bewonderd had, gehoorzaamd en ook liefgekrege. Hoezeer ze haar later ook hadden teleurgesteld. En wie weet hoevelen zij ook op haar beurt misschien teleurgesteld had? Met haar slappe houding eerst, haar bitterheid, haar weggaan daarna. Eens echter, wanneer je in de grond gezond bent, wanneer dat allemaal geen pose en geen domme zucht om mee te doen geweest is, kom je toch tot inzicht. Soms op dwaze, kinderachtige manieren, maar dat hindert niet. De hoofdzaak is dat je weer tot een inzicht komt, en weet wat je te doen staat. Nu voorgoed.

Zorgvuldig hing ze haar handdoek over de waslijn die achter in de tuin gespannen stond. Onder een afdakje lagen wat houtblokken opgestapeld. ‘Vast zijn hele rijkdom,’ dacht Alja, ‘maar dáár zit het hem in ieder geval zeker niet in. Als we gelukkiger willen gaan leven, zal het toch meer van elkaar moeten komen dan van de dingen die we bijeen kunnen graaien. De mensen samen, die doen het hem. Leendert en ik, ik en het gehele gedoetje om mij heen, en de ene buurt met de andere. Zo zullen het ook de landen moeten doen, en de werelddelen. Het kan onmogelijk op een andere manier. Je moet bij jezelf en je eigen volk beginnen, al is het nog zo'n rotvolk.’

Ze boog zich en dook met haar neus in een bloeiende struik. ‘Zulke heerlijkheden zijn niet voor elke dag,’ gingen haar gedachten voort. ‘Het zal meestal wel herfst en winter voor je zijn, vooral wanneer je in zo'n herfstachtig land als Holland woont en bent geboren. Maar dat is dan mijn persoonlijke en eigen pech - tezamen met die van heel wat miljoenen andere stumpers. Zouden wij er dan gezamenlijk niet het beste van kunnen maken?’ Peinzend weerde ze de bloeiende struik weer van zich af.

Toen ze de woonkamer binnenkwam, brandde het vuur al en rook ze de versgemalen koffie ergens op de aanrecht. Waar de oude man die wel vandaan had? Ongemerkt was hij alweer verdwenen, en zonder haast kleepte zij zich verder aan. Ze was juist helemaal klaar, geborsteld en wel, toen hij terugkwam met een lang brood onder de arm en een paar kleine pakjes in de hand. Het water in de ketel zong al.

‘Was bang dat gij koffie maken,’ zei hij. ‘Kan ik beter.’

Alja lachte: ‘Best mogelijk, hoor. Dat zijn we bijna verleerd, meneer.’

‘Zeg opa,’ bromde de oude man. ‘Klinkt meer vriendelijk.’

Ze ontbeten wat vluchtig, en Alja begon haar kleine bezittingen bij elkaar te pakken. Ze had van de kist haar toilettafeltje gemaakt, en aan haar uiterlijk te zien had ze dit niet vergeefs gedaan. Met kennelijk welgevallen bekeek de visser haar.

‘Jammer reeds weggaan,’ ontviel het zijn baard. ‘Waarheen vandaag?’

Alja stond te draaien op haar hakken, haast meisjesachtig, en overwoog halffluid: ‘Ja, waarheen? Hoe heet dit dorp eigenlijk? Doet er ook niet toe. Ik heb er nog niets van gezien, maar vast wel het beste. Het meest gastvrije huis van Frankrijk, mijnheer de graaf! Opa, bedoel ik.’

De oude man boog voor het compliment, maar vasthoudend vroeg hij: ‘Waarheen nu?’

‘Welke kanten kun je op?’ informeerde Alja.

‘Naar zuiden: richting Lyon, of Clermont-Ferrand. Naar oosten...’

‘Er is ook nog de weg terug,’ sprak de jonge vrouw bedachtzaam.

Knikkend maakte de ander een gebaar van: ‘Zie-je-wel...’

‘Tenslotte ontloop je jezelf nooit,’ ging Alja voort, als tot zichzelf. ‘Je narigheden niet, en je geluk evenmin. Per saldo is het beide je opgaaf, niet? Je moet het nemen zoals het valt.’

‘Holland vrouwen nodig. Goede vrouwen,’ zei de hengelaar. ‘Meer dan ooit.’

‘En zou u denken dat ik deug? Natuurlijk zegt u ja, goeierd die je bent. Maar is het werkelijk zo? Ik deed zoveel verkeerd...’

‘En zoveel goed...’

De visser legde zijn grote hand op haar schouder, zoals hij ook de avond tevoren heel even gedaan had. ‘Goed, kwaad, samen hele mens,’ stelde hij vast. ‘Wie mag meer vragen? Toen ik nog grote landgoedsbezitter, veel ontvangen, goed en kwaad. Professor ook zo, alles verloren, koetsier in Parijs, même mixture. Nu in kleine huisje, weinig ontvangen, ook goed en kwaad. Overal eenzelfde.’

Alja lachte weer. ‘Ja, ja, u bent erachter. Maar ik... Ik voel me vanmorgen dapper genoeg. Maar als ik bij Leenden terugkom, in dat enge, benepen Holland, in de sleur... zal ik ook dan nog zijn zoals nu? Je moet wel heel veel moed opbrengen, om dag-in, dag-uit zo te blijven voelen als ik het nu doe. Maar ja, 't is te proberen, en het zal wel moeten.’

‘Dappere Alja,’ zei de visser, en hij liet zijn arm weer zinken, net of hij vluchtig liefkozend langs de hare streek. ‘Ik trots zijn op dochter zoals gij.’

‘Daar vis je dan toch naast, ouwe hengelaar,’ antwoordde Alja vrolijk, terwijl ze haar jumper dichtknoopte. ‘Kinderloze mensen hebben weinig om trots op te zijn. Misschien is het daarom toch maar beter... Hoe deed u ook weer? Pfff... Blaas maar weg, al de bezwaren. Ja, gelijk heb je. Er is iets in de natuur, in onze natuur, dat de andere kant uit zeurt. Misschien dat ik de een of andere dag, als ik me voel net zoals nu, een kind zou willen hebben. En dan mag heel Holland op zijn kop gaan staan, maar ik noem hem ánders, ik bedoel, niet Leendert, maar Joost... Daarom zal het wel een meisje zijn.’

En bruusk-vriendschappelijk hem op de schouder slaand, ging ze voort: ‘Zeg ouwe, je hebt me stapelgek gemaakt, met al ons praten. Maar je bent bedankt hoor! Voor alles. Voor het eten, en het slapen, en de rest...’

Ze drukte een zoen ergens op de baard, waarvan ze een beetje griezelde. Maar ze had er toch geen spijt van. De hengelaar glunderde en krabde zich verlegen achter het oor.

‘Ik dank, ik dank,’ zei hij buigend.

‘Nou, aju dan!’

Ze stapte naar de huisdeur, die hij met een hoffelijke, stijve buiging voor haar openhield. Naar links en naar rechts strekte zich de blanke dorpsweg uit. Ze was van rechts gekomen. Links lag het nog onontdekte.

‘Welke kant uit voor de trein?’ vroeg ze met het hoofd geworpen naar de jonge zon.

De visser hief zijn arm. ‘Zo!’

Het was de terugweg. Net zoals het hoorde. Hij bleef in de deur, zijn handen aan de stijlen, rustig en oud, terwijl ze, de schoudertas rechtekkend, de tocht aanvaardde.

Waar de weg terugboog, keek ze om en riep: ‘De groeten... aan Henri van de Maquis!’

Hij knikte, ten teken dat hij het begrepen had, en wuifde terug. Hij zag haar gaan, de weiden langs, daar waar in lichtend-grijze verte het kasteel stond en de weg weer het gezelschap van de beek opzocht. Een kleine, donkere vlek die even later langs de trage helling opkroop, toen verdween, als door het prille groen verzwolgen. Hij had niet kunnen zien dat ze nog enkele malen achterom keek, zelf onherkenbaar voor haar, tegen het donker van de deuringang, waar hij was blijven staan.

Vol beloften lokte de meidag, en Alja's stappen namen opgewekt het steile steenpad. Onder haar zong de beek zijn bruisend wild gezang.

Ze had willen neuriën, ertegenin, als het klimmen niet zo

moeilijk geweest was. Ze moest op haar ademhaling letten. Maar hoe heerlijk was het je zó te vermoeien!

Morgenavond, als ze ergens de goede trein te pakken kreeg, zou ze weer thuis kunnen zijn. Thuis, voor zover je dat in Holland zijn kon. Maar waar je was geboren en opgegroeid, gewerkt en geleden had, daar hoorde je immers thuis, hoe dan ook.

‘Onze rotzooi,’ dacht ze. ‘Maar hoe dan ook de onze. Ik zál ze...’

Ze moest lachen om zichzelf. Alles wat voor kort nog zo zwaar en moeilijk had geleken, kwam haar nu onzinnig en futiel voor. ‘Zal ik bij zoveel verzet dan geen recht op een verzetje mogen laten gelden?’ vroeg ze zichzelf af. En met een vrolijke dreiging sprak ze halffluid: ‘Ze zullen mij er toch niet onder krijgen, dat wat ik werkelijk ben. Wie eenmaal het verzet geleerd heeft, blijft zich tot het eind verzetten. Ook terwille van de vrede!’

Boven op de bolle heuvelrug gekomen, moest ze even uitkijken naar de weg die ze nu te kiezen had. Het land lag in een reeks van brede glooiingen om haar heen: hardgroen, lichtgroen, tot aan grijswit in de verte. Een kleine rookpluim bewoog zich gelijkmatig voort door een der lange spleten die op grote afstand, net als donkere strepen, van de ene welving naar de andere liepen. Een fijn, hoog gilletje kwam ervandaan, verloor zich in de openheid van zon en wijde lucht. Nog sneller dan de rook.

Daarheen! Daar liep de trein.

En met dezelfde opgewektheid waarmee zij tot hier geklommen was, begon zij van de glooiing die nu voor haar voeten openlag, te dalen. Zinkend onder het gaan, de slecht

geschoeide voeten eerst, de sterke benen en het zachtjes wapperende rokje daarna. Dan de tas, die half op haar slanke rug hing, en de armen, luchtig zwaaiend. Weg de schouders en het opgerichte hoofd, omgeven door een bruine, nu al uitgewaaide haarkrans, waar de zonneschijn in danste.

Nergens was nu nog een mens te zien.

Tussen steen en rossig-broze aarde stond alleen de wijn, geplant met zijn ontelbaar vele struiken, rij aan rij, en bezig met heimelijk, onnaspeurbaar, sappen naar de kleine groene knopjes te zuigen.

Svinihundius

Elke stad is in onze herinnering karakteristiek door een schijnbaar willekeurige plaats, die zonder op zichzelf genomen belangwekkend of ongewoon te zijn, een dusdanig voorkomen heeft, dat ze onmiskenbaar bij die éne stad en bij die éne stad alléén behoort. Deze naar een meetkundige stelling riekende bewering is onbewijsbaar, en het is wel zeker dat iedereen een andere plek zal uitkiezen voor het kenschetsen van een willekeurige stad; maar het is ook even zeker dat men zich zulk een stad nooit herinnert als geheel, maar altijd fragmentarisch, door middel van die enkele bijzonderheden die wij hier op het oog hebben en die als het ware het vluchtpunt van de herinnerende fantasie bepalen.

Wij willen nu eenmaal verklaringen vinden voor de zonderlinge verschijnselen in onze geest, zo goed als voor die daarbuiten, en de hier vermelde is er een - zo goed als elke andere - om aan te tonen waarom ik nooit aan zeker Baltisch havenplaatsje denken kan zonder in gedachten - als op een zonderling ontkleurde en vervaagde foto - het monument van 'Svinihundius' weer voor mij te zien. Levendiger dan de bijzonderheden van deze onalledaagse erezuil herinner ik mij de omstandigheden waarin ik haar voor de eerste maal zag, op een plein-in-aanleg aan de kille stadsrand, waar het bijna nog geheel onbebouwde terrein iets van een al te haastig weggemoffelde wildernis had, met zijn spichtige, donkere planten

en zijn modderpoelen zodra men het ruw geplaveide stratenproject verliet.

Nergens duidelijker dan daar werd ik getroffen door de atmosfeer van schielijk onderbroken energie en even plotselinge verwaarlozing, die weliswaar overal in het stadje, en zelfs in de drukke havenwijk opviel, maar die hier als een droefgeestig grijze nevel geconcentreerd lag om het monument voor de grote, onbekende 'Svinihundius'.

Het monument was curieus genoeg, want het hield het midden tussen een reusachtige waterpomp en een grafzuil van ietwat overdreven afmetingen.

Groot, zonder bepaald plomp te zijn in zijn gerekte prismavorm, stond het op een stevige fundament van Fins basalt, en droeg het op zijn grijze kanten vier grote platen van gladgepolijst zwart marmer, die plaats genoeg boden voor uitvoerige inschriften, maar waarop niets te lezen stond, niets dan het éne woord 'Svinihundius', viermaal herhaald, op iedere zijde één keer, in spichtig-gouden letters, die reeds hun glans verloren hadden en verkleurden naar een schimmelig groen, dat scheen gedropen uit de grote barst die schuinweg door de top van deze zuil liep, als om met bijzondere nadruk de vergankelijkheid van zelfs dergelijke tekens der 'gedachte nis voor alle eeuwen' aan te geven.

De vreemdeling en de oningewijde mochten verder raden wie of wat genoemde Svinihundius overigens zijn mocht. En naar alle waarschijnlijkheid zou zelfs daartoe niemand zich genoopt voelen, had men niet, met misschien wel sardonische opzettelijkheid, de zuil bekroond met een figuur van brons - geen buste en geen engel, zelfs niet een van die urnen die als ongevraagde lafenis aan een bloeddorstig noodlot worden

aangeboden op zo menige tombe - maar een dier, viervoetig, met een spitse snuit, een korte, dikke nek en lange staart, een onbenaambaar dier, half varken en half hond, met iets ook van het gluiperige van een miereneter, een onschuldig en verschrikkelijk beest terzelfdertijd.

Wat had dit, vroeg ik mij reeds bij de eerste aanblik af, wat had dit wangedrocht met 'Svinihundius' uit te staan? En menigeen die hier voorbijgekomen is, moet zich hetzelfde hebben afgevraagd, en deze vraag die mij nooit zakelijk en afdoende werd beantwoord, is er vermoedelijk de oorzaak van dat ik dit monument nog duidelijk voor mij zie, na jaren, alsof ik het als een Forum te Rome, of een Dorische pilaar op Delos tot in alle onderdelen bestudeerd had, hoewel deze zonderlinge mijlpaal der geschiedenis niet ouder dan een eeuw of anderhalf kon zijn. Alles leeft slechts door zijn halve werkelijkheid, zijn raadselachtig schijnbestaan als vraag en als onzekerheid...

Het spreekt vanzelf dat ik meer dan eens, bij mijn gedwongen lediggang ook in dit plaatsje, getracht heb te ervaren wat dit beest beduidde, en wie de Svinihundius was. Voor wie het, waaks en gluiperig tevens, op zijn hoge voetstuk stond en met zijn kralige oogjes loenste over deze halve wildernis van gummi-achtige beplanting en plaveisel, dat al uiteen week van woekerend onkruid. Het was te pover, wat ik door mijn eigen redeneringen verzinnen kon: dat eens een al te optimistisch voorgeslacht gehoopt had deze plaats te maken tot een nieuw verzamelpunt van pas ontworpen bouwcomplexen; dat het, onbewust van al zijn primitieve heidendom, dit teken als een totempaal gesteld had om deze boze machten in onzekere toekomst af te weren; dat het in de naam van Svinihundius

geloofd had als in een bezwering, in een demon, in een held of demiurg.

Verzinsels van het opgezweept verstand! De slanke, blonde, doorgaans armelijke stadsbewoners die ik leerde kennen, waren meestal mensen zonder fantasie, met veel ambitie voor het geld verdienen, voor hun handel met het buitenland, voor ruiltransacties bij het stroeve geldverkeer, maar zonder groot vernuft en zonder hoop. Gesloten-vriendelijk en verbeterd bij hun zaken, echter nooit in staat een greintje zin voor hun historie aan de dag te leggen, die ook nooit bijzonder groot geweest was en helden noch koene ondernemers had gekend. Beschaafd op burgerlijke wijze waren zij, maar niet toegankelijk voor iets primitiefs, o neen! Ik kreeg maar al te gauw de overtuiging dat de zin en oorsprong van het monument iets veel gewoners, iets banaals zelfs wezen moest, al was dit in nog zo flagrante tegenspraak met het luguber-cynische van dit unieke wrochtsel. Een onding dat werkelijk het enige openbare kunstwerk was in heel het stijve, lichtelijk overdrevenieuwe stadsbeeld.

Wat ieder ander doen zou, deed ik ook: ik vroeg aan deze en gene, die het misschien weten kon, om uitleg. Niemand wist mij iets te zeggen. 'Svinihundius? Ja, nu je 't zegt... wacht even... Het is een naam... ik weet het niet.' Een andermaal: 'Het monument? Het staat er al sinds mensenheugenis. Ik heb het al gekend toen ik een kleine jongen was... Het is er als versiering neergezet, zou ik zo denken.'

Ik bleef vragen naar het dier. Kon het een fabeldier of een embleem zijn van de stad? Zoals de beer van Bern en Berlijn, de Haagse ooievaar, de draak van China of de leeuw van Abessynië? Men knikte gretig, maar met ongelovige ogen, en

het stadsarchief, de munten en de zegels die ik vond, vertoonden niets dat hoegenaamd in deze richting wees. Een ieder scheen vergeten wat dit reeds langzaam naar verval hellende teken moest beduiden. Iedereen, behalve iemand die ik op een avond tegenkwam op de thuisweg naar het kleine familiepension waar ik mijn intrek had genomen.

Het was op een van die mistig-kille avonden die doorgaans winter en zomer al evenzeer het verblijf in dergelijke Oostzeeplaatsen vergallen, wanneer men niet tot de gelukkigen behoort die hun vermaak binnenshuis weten te vinden. Een vreemdeling lukt dit lang niet altijd, en dan blijft er veelal niets anders over dan langs de straten met hun spaarzaamweggewiste glanslichten te zwerven, ook al blijken ze langer, leger en troostelozer dan overdag. In de natte avondmist hebben ze tenminste het voordeel van een veranderd voorkomen, dat door een zekere stemming van intimiteit zelfs genietbaar wordt voor wie behaaglijk ingepakt is. Als zo vaak tevoren hadden mijn stappen mij onwillekeurig gevoerd naar de stadsrand in de buurt van het monument, waarvan ik de omtrekken vaag had zien opdoemen in het van grauw aangevreten duister, maar dat ik geen verdere blikken had waardig gekeurd, omdat ik het waarlijk al voldoende kende.

Toch moet het ook bij die gelegenheid, zonder dat ik het merkte, mijn gedachte hebben beziggehouden met zijn onachterhaalbaar voorkomen, want terwijl ik dromerig voortliep en geheel afwezig een hoek voorbijkwam, botste ik opeens tegen een dame op en struikelde ik bijna, daar mijn benen zich verwarden in iets dat aanvoelde als een touw of strik. Ik stamelde een verontschuldiging, maar zag op hetzelfde ogenblik dat de dame een dier aan de lijn hield, dat glimmend en

conisch als het was, mij als met een schok deed denken: ‘Het dier van Svinihundius!’

Het was niet meer dan een flits, maar bij mijn verlegenheid om de botsing en het struikelen gaf het mij tegelijk zulk een gevoel van angst en onpasselijkheid, dat ik, nog in de gebukte houding waarin ik mij bevond om mijn evenwicht te bewaren, mij aan de vooruitspringende kant van het gebouw moest vasthouden, mijn hoofd tegen het koude steen leunend, en even de ogen sloot om weer tot mijzelf te komen, alsof een flauwte mij bevangen had.

Het kan niet langer dan een paar seconden geduurd hebben. Toen ik mijn ogen weer opende, stond de dame er nog, en met een diepe, ietwat befloerste stem vroeg zij: ‘Heeft u zich bezeerd?’

Nog voor ik opkeek om te zien wie zij was en haar te antwoorden, kwam het beest op een sukkeldrafje naar mij teruggelopen en begon mijn benen te besnuffelen. Met mijn hoofd nu dicht bij de grond zag ik dat het meer een soort geplukte, ruigharige poedel was en geen of slechts een vage gelijkenis vertoonde met het ondie dat mij feitelijk had doen schrikken.

‘Ik weet niet hoeveel voorbijgangers Fifi al niet heeft laten struikelen,’ zei de dame, terwijl ik omhoog kwam en haar begon op te nemen. ‘Hij wil nooit bij me blijven. Foei toch!’ Daarop bukte zij zich, tilde Fifi van de grond en zette hem op haar schouder, boven op de korte, donkere pelerine die ze droeg. Ze liep blootshoofds en had een langwerpige, strak gezicht, maar niet onvriendelijk, dat alleen zeer mat en bleek scheen in de flauwe schemering en als een masker stond voor de donkere stem daarachter.

Fifi likte zich de snoet van vergenoegen, blijkbaar voldaan dat hij niet meer behoefde te lopen, en hoewel ik nog voor de dame stond en ze weer tegen mij sprak, keek ze schuinsweg, met grote, glinsterende ogen naar het beest op haar schouder.

‘U moet het Fifi maar vergeven, meneer,’ ging ze voort met een stem die niets kinderachtigs had, of het zou moeten zijn de diepe ernst waarmee kinderen onnozele dingen kunnen zeggen. ‘Het is zo'n lieve hond. Maar lastig - ja, lastig ben je wel, lieverd!’

Ik mompelde zo iets als: ‘Met zo'n bezitster is Fifi alles te vergeven,’ en wilde verder gaan, toen de dame mij met een vingertop aan mijn mouw terughield en vroeg: ‘O meneer, zou u hem even van mij willen overnemen? Ik ben vergeten dat hij helemaal nat is.’

Een onbehoorlijke vraag, bijna beschamend, dacht ik meteen; maar mijn natuurlijke reactie was dat ik het beest dat ze mij overreikte, onmiddellijk van haar overnam, eerst als een pakje onder mijn arm, wat slecht ging, en toen Fifi zelf omhoog kroop, halverwege op mijn schouder, net als zij gedaan had.

‘Het is maar een klein eindje,’ ging de dame verontschuldigend voort; ze kwam naast mij lopen, zodat nu eens haar elleboog, dan haar slanke, hoge heup mij eventjes beroerde.

Onder het stappen zag ik dat ze welgevormd was - ook dit met iets opdringerigs, naar ik meende, net als haar gedrag. Ze sprak echter niet meer en we gingen zo enkele minuten ver een zijstraat in, terwijl ze mij slechts met korte, toevallige stootjes van haar lichaam de weg aangaf. Fifi woog op mijn schouder - iets ongewoons - met zijn vochtige haren tegen mijn kin, al deed ik nog zoveel moeite mijn hoofd schuin van

hem weg te houden. ‘Svinihundius,’ dacht ik voortdurend en hardnekkig, ‘Svinihundius...’

En weer becroop mij het gevoel van angst en onpasselijkheid van daareven, alleen was ik mijzelf nu geheel meester, en zelfs mijn geringe ergernis, omdat ik hier zo gedwee liep naast een onbekende. ‘Vrijwillig,’ troostte ik mijzelf, want ik had toch kunnen weigeren. ‘Overrompeld, als een idioot,’ sarde mij mijn beter weten; en om mijn opgekropt gemoed lucht te geven zei ik schuinsweg tussen mijn tanden, maar hardop, naar het dier op mijn schouder en de dame ernaast: ‘Svinihundius!’

‘Wat zegt u?’ vroeg de donkere stem, en ze wreef zich bijna tegen mij aan.

‘Niets. Een opkomende gedachte...’

‘O... weet u wat *ik* dacht?’ hernam de dame melodieus. ‘Ik dacht dat u zei: Svinihundius.’

‘Precies. Dat zei ik ook,’ bromde ik kregel.

Weer zwijgen. Dan opeens de dame: ‘Ik kan ook gedachten lezen.’ Maar ik ging er niet op in. Dat moest er nog bij komen. Ik wilde naar huis en informeerde: ‘Is het nog ver?’

‘Vlakbij, mijn lieve meneer. O, u is zo vriendelijk. Fifi is toch niet zwaar...’

‘Alleen maar vies,’ antwoordde ik.

Meer werd niet gezegd. We gingen een andere straat door, en opeens legde de dame haar hand in de holte van mijn elleboog. ‘We zijn er,’ sprak ze. ‘Wilt u Fifi even voor me in zijn mandje leggen? Ik vraag toch niet te veel, is 't wel?’

In mijn onwelwillende stemming, nu door verbazing tot brutaliteit geprikkeld, antwoordde ik: ‘Dat kan er ook nog wel bij.’

Ze scheen het niet te horen, stak een kleine sleutel in het slot en ging mij voor naar binnen. Het licht dat zij aanknipte, scheen in een volkomen lege, witgekalkte gang. Ze stiet met een onverschillig gebaar van haar linkerhand een deur open, en wij betraden een niet al te ruime kamer, waarvan het grootste gedeelte werd ingenomen door een omvangrijke ronde tafel, die zijn gladgepolijste mahonieglans weerspiegelde in het gele lamplicht dat er midden bovenop scheen. Er stonden wat stoelen, ook van glimmend hout en paarsrood bekleed, in haast dezelfde kleur als het behang. Een paar grote, somber-ingelijste familieportretten vormden de enige wandversiering. Het geheel deed streng en sober aan, zonder bepaald armoedig te wezen. Maar welk een contrast met de opgewekt-hese en enigszins overdreven-zelfverzekerde stem van de dame! De stem waarmee zij een: ‘Ziezo! Is Fifi netjes thuisgebracht?’ slaakte - alsof ik dit reeds honderdmaal gedaan had, terwijl ik het dier, met een zwakke poging om haar te ergeren, pardoos op de smetteloze tafel neerzette.

Toch betrapte ik mij ook op een zekere nieuwsgierigheid naar wat haar volgende gebaar, haar volgende uiting zou wezen, en ik begon er een ondeugend plezier in te krijgen te trachten haar op de een of andere manier van haar stuk te brengen. Het enige onplezierige bij dit alles ging feitelijk van Fifi uit, die ik niet kon uitstaan, ofschoon ik honden in het algemeen wel mag en Fifi bovendien weinig verantwoordelijk geacht kon worden voor het gedrag van haar meesteres.

Zou ze nu niet weifelen? Wat ging ze doen wanneer ik nu geen afscheid nam en niet dadelijk wegging? Zou ik haar dan niet op een flits van verlegenheid betrappen - voldoende

genoegdoening voor de meer dan dwaze rol die ze mij had laten spelen?

Ik bleef dus even vanzelfsprekend bij de tafel staan als ik Fifi erop had neergezet. De dame had haar pelerine losgeknoopt en achteloos op een van de stoelen achter zich gegooid. Haar grote, iets te grote glinsterogen hield ze op mij gevestigd en van verlegenheid was geen spoor. Wat zij van plan was, kon ik bij geen mogelijkheid nog raden, en het was in deze onzekerheid dat ik haar voor het laatst zag.

Want opeens, met een zwak knarsje, alsof een snipper papier werd doorgescheurd, knapte het licht uit, en stonden wij in het stikdonker.

‘Wat is er?’ riep ik, niet zonder een opwelling van angst. ‘Maak het licht weer aan!’

‘De stoppen zijn doorgeslagen,’ zoemde haar kalme stem aan de andere kant van de tafel. ‘Dat gebeurt me tegenwoordig telkens; ik weet niet wat die elektriciteit mankeert. Maar ik heb ze gelukkig in voorraad. Als u even hier blijft staan - ik ben zo terug!’

Ik hoorde haar weggaan door een deur ergens opzij en nam waar hoe Fifi van de tafel sprong en haar achternaliep. Daarna stond ik alleen in het donker en had ik spijt niet dadelijk weggegaan te zijn.

Hoe lang ik daar wachtte viel niet na te gaan. Er was geen klok die tikte, niets wat de tijd aangaf. De stilte was volkomen en kreeg iets dreigends, terwijl ik maar wachtte en het besluit nam niet langer dan tien minuten geduld te tonen. Ergens moest ik toch een grens stellen waar mijn redelijkheid begon. Maar op sommige tijdstippen van spanning verliest men alle notie van afstand in tijd en ruimte, en ik wachtte maar - het

kon net zo goed een kwartier geweest zijn als een uur; of mogelijk niet meer dan vijf minuten?

Op de tast had ik een stoel gevonden, die kraakte onder mijn gewicht, en om mij heen begon de onbekende kamer haar afmetingen te verliezen - te zwellen en te krimpen als een long, benauwend het ene, met onbereikbaar verre wanden het volgend ogenblik. Met een kloek voornemen sprong ik op, streek een lucifer aan en ging naar de deur waardoor ik binnengekomen was. De komedie had lang genoeg geduurd, ik snakke weer naar de vrije avondlucht en had dit onmogelijke slot van wat een gek, maar niet onprettig avontuur had kunnen zijn, er graag voor over.

Opzettelijk luid stapte ik door de holle gang, zodat de dame mij kon horen weggaan - een laatste uiting van welwillendheid mijnerzijds, of misschien wel van hoop dat ze nog bijtijds zou terugkomen. Toen stond ik bij de voordeur. Mijn lucifer was opgebrand, en morrelend trachtte ik het slot open te maken. Het lukte niet. Een tweede lucifer overtuigde mij ervan dat de deur op slot zat en dat ik geen kans zou hebben hem zelf open te krijgen.

Ik liep dus weer terug en begon te roepen: 'Mevrouw! Mevrouw!' De holle gang weergalmde mijn stem en gaf er iets onbekends aan in de duisternis. Doodse stilte volgde - maar geen antwoord, geen geritsel zelfs. De gang tot het einde teruglopend, voorbij de deur die nog openstond naar de kamer die ik zo juist verlaten had, kwam ik bij een lagere deur, die week en toegang gaf tot een keuken, vol koelte, met nog vage etensgeuren vermengd. Bij het bevende licht van een lucifer zag ik een zuiver vierkante ruimte, met een raam van matglas, dat ik daarna tevergeefs probeerde open te schuiven. Het zat muurvast.

Opgesloten zat ik. Wederrechtelijk gevangen. Gaf dit me niet het recht tot elke maatregel? Ik zocht in de keuken naar een geschikt hard voorwerp. Op het aanrecht vond ik een deegrol, die ik triomfantelijk zwaaide tegen de in elkaar rinkelende ruit. Maar ik moet het onhandig gedaan hebben, doordat ik mijzelf met de linkerhand bijlichtte en banger was voor het uitgaan van mijn lucifer dan voor de glassplinters. Zo dwaas is men soms, in ogenblikken van verborgen angst.

Nog voor ik genoeg scherven van het harde, dikke glas had weggeslagen om zonder letsel buiten te kunnen komen, en reeds half ontmoedigd omdat ook deze bevrijding mij twijfelachtig scheen, daar ik iets van een afgesloten binnenplaats meende te ontwaren, voelde ik ineens een stekende pijn aan mijn pols en langs mijn hand een golf van lauwe vochtigheid, die het handvat van de deegrol glibberig maakte. Ik had een gevoel dat ik uitgleed, een gewaarwording van schommeling en onpasselijkheid dooreen; net als toen ik Fifi voor het eerst had opgemerkt. Maar de duisternis werd lichter, paarsrood en bruin... En toen ik mijn ogen weer opsloeg, zat de dame achter de glimmende ronde tafel en keek mij aan met haar wonderlijk droefgeestige ogen. Het dikke slurfdier zat naast haar, op de tafelfrand.

Half op haar elleboog geleund, tuurde ze maar, dwars door mij heen, in gedachten verloren, bleek en grijs in een treurig daglicht dat nergens vandaag kwam. Ze zag mij niet, dat wist ik zeker, en ik maakte me klein in de schaduwhoek waarik in gehurkt was en sloeg haar gade, en ik luisterde terwijl ze sprak met een stem als een oneindig droevige cantilene, een jammerend zelfgesprek zonder veel stemverheffing, maar overtuigend van gesmoorde hartstocht en wanhoop: 'En toen ik daar

uitkeek over het water, naar de schepen die komen en gaan, elke dag wachtend of hij misschien aan boord zou zijn en toch zijn woord zou houden dat hij al jarenlang gebroken had, toen kwam op eens uit de verborgen holte tussen balen, kisten, vaten die daar opgestapeld stonden, dit trouwe beest geslopen, dat een van de schepelingen misschien achterliet, of dat verdwaald was. En ik dacht: dit is een teken, dit is mijn gedachte en mijn verlangen dat uit mij te voorschijn kroop en nu hier rondsluip langs de kade.'

'Wie was hij dan?' waagde ik te fluisteren uit mijn schaduwhoek. Ik wilde alles weten en haar toch niet onderbreken of uit deze trance van oprechtheid wekken. Ik voelde mij als haar geweten.

'Svinihundius. Zijn kameraden noemden hem zo, afschuwelijk... Dat werd de oorzaak van ons hele ongeluk... Ze zeiden: Schweinhund. Wat afschuwelijk, die naam. En zo te moeten heten, zulk een naam te moeten dragen - neen, ik kon niet met hem trouwen.'

'Namen zijn een dwaasheid,' wierp ik tegen. 'De een heet Kat en de ander heet weer Vogel; dat heeft hun geslacht toch nooit belet om eeuwenlang rustig voort te bestaan.'

'Geen mens weet hoe de gedachten en de angsten van een vrouw zijn,' ging de klaagzang voort. 'Als parende ezels in een kamer, bij het tikken van de klok. Afzichtelijk en dwaas, maar zo hardnekkig. Schichtige kikvorsen die onze handen ontglippen, zo zijn onze vriendelijkheden en onze gevoelens. Maar daarachter balken de ruige monsters van het instinct, en wie goed toeziet, ontwaart alleen maar monsterachtigheid en wellust.'

'Dit alles klinkt waanzinnig en onbegrijpelijk,' zei ik. 'Ver-

tel liever meer van Svinihundius. Al heel lang wilde ik het weten. Heb ik goed begrepen dat hij zeeman was?’

‘Toen hij zijn schip verliet en mij zag en bij mij blijven wilde,’ hernam de vrouw, ‘liet ik hem zweren dat hij nooit meer aan boord zou gaan bij al zijn vuile kameraden. Hij was een vrijheidsapostel en een mens van open ruimte en wilde winden. Het land heeft hem veel kwaad gedaan, en het goed dat van de vrouwen komt, werd hem tot een vergif. Wij leefden samen, maandenlang, van zijn geld en het mijne. Ik weigerde te trouwen, omdat ik aan de kinderen dacht die heten zouden zoals hij, en misschien... misschien... Soms zie ik ons nog zo zitten - parende ezels in een kamer bij het klokgetik - afschuwelijk! Allen dragen wij die ijselijke dieren in ons: zonderlinge wangedrochten die opeens de kooi ontvluchten van ons rottend lichaam, zoals ratten die het zinkend schip verlaten. Maar ik dwaal weer af.’

‘Waren jullie dan tenslotte niet gelukkig samen, jij en Svinihundius?’ vroeg ik.

Peinzend keek de dame voor zich, en haar vingers streelden achteloos het beest dat naast haar op de tafel zat.

‘Geluk is zo iets kinderachtigs,’ zei ze eensklaps. ‘Je gelooft er aan als kind, maar het bestaat niet, evenmin als zoveel wat je in je kindertijd wordt wijsgemaakt. Er is begeerte en verlangen en verlatenheid. En het pijnlijk verder wentelen van dag en nacht, terwijl je alleen zit en maar wacht. Je wacht op een bezoek dat nooit aanbelt, een schip dat nimmer binnenloopt, zijn lading nooit teruggeeft - en het enige wat je bijblijft, is het kleine monster, deze kleine karikatuur van het Lam Gods, van het zachte, witte dier waarvan je droomde in je kinderjaren.’

Intussen gingen haar vingers automatisch voort met strelen over het krols zich samenschurkend dier nabij haar op het tafelblad.

‘Natuurlijk heb ik eerst geloofd aan ons geluk,’ vervolgde zij. ‘Maar enkele maanden waren lang genoeg om te bewijzen dat de dieren in ons alles openknagen en aan stukken vreten. Wij leefden alleen maar om te eten en te drinken en weer te genieten. Svinihundius las een enkele keer een boek voor, maar enkel als onderbreking van het andere; wat daarin stond ging ons weinig aan; die schrijvers waren apen van de werkelijkheid - belachelijk is de werkelijkheid die boeken geven. De onze was heel anders. Anders dan die hier te zien was, in dit nette, stille huis bij ons, twee burgerlijke mensen.

Wil je weten hoe het werkelijk was? Ik durf het nu na jaren wel te zeggen, want het brandt nog steeds in mij. Hij - afgestompt, hologig, op de grond gehurkt zoals jij daar nu zit, een schurftig beest dat voor zijn hok gedoken al maar wachtte op ieder kreng dat hem werd toegeworpen. Ik - een zwerveling in woeste storm, op blote voeten door het bergland, onbekend met haar bestemming; in mijn binnenste het ongeboren kind dat voortgeleid werd aan de navelstreng door steeds hetzelfde dier dat voortaan altijd aan mijn zijde bleef. De mens was opgehangen aan een dorre boom, en dood. Maar altijd aan mijn zijde: Svinihundius, het beest...

Uit deze waanzinsvlagen ben ik nu verbijsterd en alleen teruggekeerd. Het is heel stil geworden om mij heen. Hij was zo snel vertrokken als hij was gekomen, en het zeestrand heeft dit oppermachtige geheim nooit prijsgegeven. Wie wil in zijn jeugd geen steden bouwen, trotse woningblokken, fraaie pleinen voor een nieuwe toekomst en een blijdere mensheid?

Maar opeens zijn er niets dan kerkhoven, waar een zwart en mager schaap ronddwaalt tussen de stenen en de zerken en vergeefs om voedsel blaait. Je laatste trots maakt van het kwaad en de mislukking een ontzaglijk, onaantastbaar monument en van het varkenachtig dier een zegeteken. Dat mag dan de tijd trotseren, en de rest... een naam die geen betekenis meer heeft - een woord, antiek en nieuw ineens, iets heiligs en afschuwelijks tegelijk, een goudgebeiteld 'Svinihundius' - niets meer...'

Het licht, terwijl ze sprak, verbleekte, en het paarsbruin bladderde omlaag in zwarte vlokken, en ze werd verzwolgen door de duisternis. Het werd bitter koud.

Voorzichtig likken aan mijn vingertoppen deed mij huiveren. Nog voor ik weer mijn ogen opende, hoorde ik een zingend-meisjesachtig: 'Stil, Fifi! Laat hem met rust.' Het was als lag ik ingebed in al het zoemende geluid van deze woorden. Daar omheen was een grotachtige schemering, geelachtig-groen, die mij gevangen en verlamd hield. Ik had zelfs niet de macht te kijken, maar wist toch dat de nabijheid van de dame mij nog altijd in een soort van toverban gekluisterd hield. Ik moest moeite doen mij daaraan te ontrukken, opnieuw mijzelf te worden. En terwijl ik nogmaals, met een vlaag van energie mijzelf dwong tot waakzaamheid, bemerkte ik dat mijn pols in een verband zat en dat ik in koele witte lakens op een sofa lag. Voor mij stond de dame met haar grote, glanzend bruine ogen in haar bleek gezicht.

Ik wilde spreken, maar ze maakte een kalmerende beweging: 'Blijft u rustig liggen. Dokter zei, met een paar uurtjes is het weer beter. Het is maar weinig bloedverlies geweest.'

Vrolijk daglicht scheen naar binnen door een kanten voor-

gordijn en strooide gouden vlekken in de geel-en-witte kamer vol van zoete aroma's om de kast, het smalle, onbeslapen bed dat bij de wand stond en het tafeltje vol met toiletartikelen. Dit moest haar slaapvertrek wel zijn.

Met vlugge, energieke stappen ging zij weg, terwijl ik meer en meer mijn oud bewustzijn terugkreeg en binnen in het dikke verband het schrijnen van mijn pols nu onophoudelijk bleef voelen.

Kort daarop kwam ze terug met kokende bouillon, gevolgd door Fifi, die er volstrekt niet meer kwaadaardig uitzag - een lichtelijk verwijfd en dribbelig beestje, anders niet.

‘Ik weet niet hoe ik mij verontschuldigen moet,’ begon zij. Het is een ongelukkig toeval. Ik kon niet vermoeden dat u ongeduldig zou worden, 't Is alles Fifi's schuld. Ik vond geen stoppen en ben toen maar even weggegaan naar een vriendin om ze te lenen. Ik kon u toch niet in het donker laten zitten, nadat u zo vriendelijk geweest was... O, ik heb zo'n spijt.’

Maar een heel klein lachen, een begin van vrolijkheid die zich haars ondanks in haar stem verried, loochende de ernst van haar betoog en gaf mijzelf ook het besef van lichtelijk belachelijk te zijn. Ik dronk van de bouillon en stamelde iets van overlast en dank. De dame nam een stoel en kwam gemoedelijk bij het hoofdeind van de sofa zitten. Het werd heel huiselijk.

‘Die ruit wil ik u graag vergoeden,’ zei ik. Maar ze weerde af met: ‘Laat ons over al dat akeligs nooit meer spreken.’

‘Kent u,’ vroeg ik, toen wij - vreemden voor elkaar - al heel gauw aan het eind van onze conversatie waren, ‘kent u ook het monument van Svinihundius?’

‘Natuurlijk ken ik dat,’ gaf zij ten antwoord. ‘Het is een

groot schandaal dat het er staat, en *hoe* het staat, daar in die halve wildernis.’

‘Ik heb ervan gedroomd terwijl ik hier in zwijm lag,’ lichtte ik haar vragend kijken in.

Zij knikte vol begrip. ‘Dat is geen wonder. Een van mijn beide oudooms droeg die naam. Hij was een zoöloog en tamelijk bekend in Scandinavië, in de geleerde wereld; maar vermoedelijk was hij ook een querulant. Hij kreeg tenminste ruzie met zijn mede-professoren aan de universiteit en trok het land uit, hierheen, waar hij zich bemoeide met veel dat hem feitelijk niet aanging: armenzorg en stedbouw en dergelijke meer. Hij had een kring van ijverige medestanders om zich heen verzameld, die hij warm maakte voor zijn plannen en die hij flink liet meebetalen aan de honderdduizenden die al zijn plannen kostten. Zij begonnen in de jaren dat nog alles goed ging met het monument dat u wel kent en dat een ereteken moest zijn voor al wat hij bezig was te doen. Maar nog voor het was voltooid, stierf mijn oudoom plotseling, en daarmee was het lot van al zijn ondernemingen bezegeld. Er bleken gelden zoek, ontwerpen klopten niet, met hem verdween ook de bezieling tot het grootse, nieuwe, dat die zonderling aan deze slome, ingeslapen stad had weten voor te spiegelen. Er werd niets meer gedaan - opeens was elk geloof verloren.

Wat er blééf, was een gevoel van wraakzucht bij een aantal gedupeerden, die het half-voltooid monument wel niet verkopen konden, maar toch ook niet tot een algehele, kostbare afbraak wilden besluiten, die niemand van nut zou geweest zijn. In een laatste, wrevelige opwelling van energie lieten zij boven op het onvoltooid monument de diergestalte plaatsen

- een onzinnig, onbestaanbaar beest, een schimp en hoon op de geleerde naam die hun alleen maar nadeel had gebracht. En latere geslachten zouden zich het hoofd erover mogen breken wat dit bijna middeleeuwse dier betekenen kon. Voor hen was het een zure wraak, een gemelijk gebaar, zoals al wat hier leeft en voortteelt gemelijk is...'

De dame zweeg en keek bedachtzaam naar het lichte, witte raam, dat door zijn kanten voorgordijn het gouden zonneshijnsel zeefde.

'Ik moest nu maar gaan,' zei ik. 'Ik denk dat ik wel kan lopen.' Maar het leek me bijna iets onmogelijks weer buiten in het alledaags bestaan terug te keren, bruusk en willekeurig weg te stappen uit dit half-gedroomde, waarin nog steeds een duisterder bestaan in mij zich uitwond en verbonden zat met welke zonderlinge wezens?

Straks, wanneer ik weg zou zijn, zou dan dit alles niet net als een echte droom vervagen, zozeer dat ik mij ging schamen om mijn lichtgelovigheid aan iets dat nu nog tastbaar om me heen was? Vóór de divan waar ik lag, zat Fifi heel parmantig beurtelings naar de dame en naar mij te loensen. Twijfelde ook hij niet aan de aanwezigheid van mij, de vreemdeling?

'Ik zal een rijtuig laten komen,' sprak de dame, plotseling weer opgewekt. 'Ik kan de werkster sturen om er een te halen.'

En terwijl ze weg was, stond ik op, bracht ik mijn kleding snel in orde voor haar spiegel en zag ik met een grimas mijn eigen dwaas gezicht terug. Het zijn de spiegels die gewoonlijk de betoveringen van onze fantasieën breken!

Nadien heb ik nog enkele malen het monument teruggezien; en ook de dame. Deze laatste twee keer, op dezelfde dag, toen ik al op het punt stond de stad, ditmaal voorgoed,

vaarwel te zeggen. In een winkel waar ik wat benodigdheden voor de reis kocht, trof ik haar. Ik weet niet of zij mij meteen herkende, maar ik was haar haast voorbijgelopen, zo had mijn herinnering haar wezen weer teruggebracht tot dat van de verlaten vrouw die ik bewusteloos ontmoet had, indien niet Fifi met een klein en schel gekef mij tot de werkelijkheid was komen manen.

‘Is u weer helemaal beter?’ vroeg ze hartelijk, als aan een oude kennis.

‘Beter en reisvaardig,’ zei ik. ‘In de namiddag vertrekt mijn boot.’

Ze meesmulde een beetje, met een blik die Fifi waardig was. Ik weet niet of zij spotte toen ze zei: ‘Eigenlijk had ik verwacht dat u nog eens terug zou komen.’

Wat ik geneigd was haar naïveteit te noemen, had iets bijna zakelijks, iets razend praktisch. Het gaf mij een gevoel van veiligheid dat ik haar huichelachtig - ik beken het - zeggen kon: ‘Tot weerziens!’ zonder dat zulk weerzien nog waarschijnlijk was.

Verbazing, meer dan leedvermaak, vervulde mij toen ik haar toch terugzag. Ditmaal aan de kade, op het ogenblik dat iemand op het schip me toeriep: ‘Kijk, er wuift een dame naar u!’ en de boot al los lag van de steigers.

Aan het water stond ze, in haar pelerine. Het witte beest, Fifi, half varken, half hond, sloop rond, besnuffelde de stenen en de balen die er lagen. Zijzelf onbewogen, effen, zonder enige expressie, behalve dan die ik vermoedde in haar grote bruine ogen, welke ik niet precies meer onderscheiden kon. Maar ze wuifde, net zoals ik het in mijn flauwte gezien had; ja, ze wuifde naar het gaan en komen van de schepen, naar een

onbekende, een vertrekkende, die de ongeboren hoop, een al te stout verwachten of wellicht alleen een vaag vermoeden meenam naar de nevelige verten - mee, om nooit meer terug te keren.

En terwijl ik haar op mijn beurt met een vaag gebaar adieu zei, prevelde ik voor mij uit: 'Svinihundius,' en wist ik eensklaps duidelijk en klaar dat alles wat wij ondervinden, zien en horen, of alleen maar dénken, onvervreemdbaar deel wordt van onszelf, en dat het dwaze, sombere monument in deze stad, zolang ik leef, zou blijven opgericht voor mij; dat deze vrouw zou blijven wandelen en wachten, ook op mij; en dat in het weifellicht van mijn herinnering een Oostzeestadje voortaan samenkrimpen zou tot dat vervallen plein, die zuil, die schaduw en een vreemde naam.

Spaans vriendinnetje

Een Spaans vriendinnetje van jaren her, toen wij beiden nog jong en vol illusies waren, heette Navidad. Het is een naam die daar vrij veel voorkomt, maar ik vond het een grappige naam, want Navidad betekent ‘Kerstmis.’

Toen ik haar vroeg waaraan zij die naam te danken had, vertelde zij dat mijn vermoeden juist was: inderdaad was ze op Kerstmis geboren. Toch is het zeker niet haar naam geweest, die mij op haar verliefd liet worden, want ze had niets dat aan Kerstmis herinnerde, niets luisterrijks of sneeuwigs, niets zeer devoots of muzikaals, volstrekt niets bijzonders. Ze was integendeel maar een doodgewoon donker meisje, middelgroot, met die lichtbruine huidkleur die zoiets fluweligs heeft en veeleer aan bloeiende zomers dan aan het hartje van de winter doet denken. Ze was maar een bescheiden modistje dat hard moest werken voor de kost en zich blij toonde wanneer een bevriende *caballero* haar mee uit eten nam naar een bescheidend *fonda* en daar haar maaltijd betaalde zonder andere tegenprestatie te vergen dan haar rustig en vriendelijk gezelschap en de dankbare, licht-bewolkte blik waarmee ze je tussen twee gerechten door kon aankijken met haar grote bruine ogen. Ze was even vriendelijk als fatsoenlijk, wat - zelfs in Spanje - zeldzaam genoeg is.

Toch zijn de tedere gevoelens die ik tot op de huidige dag voor Navidad koester, ontstaan uit het verhaal dat ze mij bij

zulk een samenzijn aan tafel deed, naar aanleiding van haar naam en haar geboorte. Het was de enige keer dat zij mij vertelde van haar afkomst, maar het was afdoende, omdat ik toen al wist dat iedereen op het ogenblik dat hij ter wereld komt, iets meekrijgt dat hij weliswaar kan verminken en bederven tijdens zijn latere levensjaren, maar nooit helemaal verliezen, omdat hij dan zichzelf zou verliezen en niet langer meer als dezelfde zou voortbestaan. Het was dus van bijzonder veel belang te weten wat Navidad had meegekregen.

Ogenschijnlijk maar weinig. Haar vader was een ambachtsman, haar moeder kwam van buiten, ergens op de hoogvlakte, waar hij haar tijdens het een of ander los karweitje had leren kennen. Zij raakten aan elkaar verknocht en trouwden na het nodige geharrewar van de wederzijdse families, zoals dat meestentijds gebruikelijk is. Maar ondanks al hun liefde bleef hun huwelijk kinderloos, jaar-in, jaar-uit. Verdriet en schaamte hierom dreef het echtpaar ongetwijfeld wat uit elkaar, hetgeen valt af te leiden uit het feit dat veel van wat de man verdiende in de kroeg bleef en veel van de tijd dat hij van huis was ook door de vrouw elders doorgebracht werd. Niemand wist precies het fijne ervan, omdat iedereen graag zijn schande zo lang mogelijk bedekt houdt. Maar de boze tongen vonden gauw genoeg van alles te beweren. De familie, die zo ook het een en ander hoorde, raakt verontrust, en de oudoom van de jonge vrouw, een overigens nogal schichtig man die ergens herder in de bergen was, besloot eens in te grijpen.

Hij bezocht het echtpaar in de stad, sprak eerst over een menigte andere dingen, voordat hij terecht kwam op dat wat hij in de zin had.

‘Jullie zouden pas gelukkig zijn wanneer je een kind had,’ zei hij.

De man vroeg: ‘Ken jij soms een boom waarvan men kinderen plukt, oom van mijn vrouw?’

En de vrouw zei: ‘God weet is mijn schoot vervloekt. Ik wil graag genoeg. Je dorre bergen kunnen niet méér naar een regenbui dorsten dan ik naar een kind. Maar wij mensen hebben evenmin de kinderzegen als de tobbe van de zomerregens in onze hand.’

Toen sprak de oude herder: ‘In mijn bergen ligt een kleine plaats, Olot genaamd, met een kapel niet ver vandaar. Een plek waar veel bedevaartgangers naar toe komen. Want er staat in die kapel een oud, beroemd Madonna-beeld, dat aan de echtelieden die er komen bidden, vruchtbaarheid verleent. Dat kan niet missen. Gaat er beiden heen, de lente is juist begonnen en het is een mooie tocht. Je zult eens zien! Wanneer het straks weer winter is en ik mijn schapen in de stal terug heb, kom ik kijken naar het kind.’

Vertrouwen is iets heel aanstekelijks; de oude herder ging weer weg, maar zijn gezegde, nog door andere kennissen bevestigd, werkte voort, en al een paar weken later ging het jonge echtpaar, eerst een heel eind met de trein, en daarna op de ezel en het laatste stuk te voet - zoals dat bij een bedevaart behoort - op weg naar het genade-oord. Ze kibbelden wat tijdens de reis, maar voor de rest was het een groot genoeg zo de bergen in te gaan. Dit heb ik zelf ook ondervonden, toen ik eens op mijn beurt naar Olot gegaan ben - in mijn eentje, enkel om te kijken. Daarom weet ik nu ook heel precies hoe het toen moet zijn gelopen. Ik weet het beter dan Navidad zelf, op het tijdstip dat ze het mij vertelde.

In het kapelletje, dat heel alleen te midden van een hoge bergwei staat, kan men van verre al het schijnsel van de kaarsen door de open deur zien. In het zachte schemerlicht staat op een zuil van anderhalve meter hoogte ongeveer een vriendelijk-ernstig Madonna-beeld, dat heus gelijkenis vertoont met Navidad, mijn Spaans vriendinnetje. Net zo simpel en onopgesmukt. Ze draagt een krielig Christuskindje op de arm en kijkt heel rustig, zonder deernis of verwijt, ook zonder één belofte of bedreiging neer op de mensen die aan haar voeten komen knielen met hun zorgen en verlangens - even simpel en onaangeraakt door twijfelzucht als die Madonna zelf.

Toch is er in dit oord van boerse vrede één grote complicatie. De koster in zijn boezeroen, op geitenleren sandalen, die de plek bewaakt en de offergaven in ontvangst neemt, vertelt het iedereen die hier komt bidden. Midden in de zuil waarop het beeld staat, ongeveer ter hoogte van de schouder van de knielende, is er een koperen ketel in de zuil gewerkt, zo, dat de opening daarvan recht overeind staat en gericht is naar het gezicht van wie er zit te bidden. In die ketel binnen de zuil, vlak onder de Madonna, moet degene die om vruchtbaarheid smeekt na zijn gebed het hele hoofd naar binnen steken - wat gemakkelijk gaat -, opdat aldus de zegen rechtstreeks over zijn volledig lichaam neerdaalt. Er is echter een ijselijk 'maar' verbonden aan dit alles. Wie met zondesschuld van ontrouw op de ziel het hoofd durft stoppen in de *olla* van Olot, wordt gruwelijk gestraft: de ketel sluit zich om de hals van zulk een snode man of vrouw en kan niet meer verwijderd worden. Tot het onweert moet de ongelukkige zo blijven zitten, stikt misschien en incasseert in elk geval een openlijke

tuchtiging voor de ontrouw en het vermetele vertrouwen op de zuivere Moedermaagd, die best haar pappenheimers kent.

Dit alles legt de koster haarfijn uit, en menige aap der zonde komt daar uit de mouw en voert zo tot berouw en boete. Ook ons echtpaar kreeg dit hele relaas te horen toen het nog met andere pelgrims voor het beeld stond en na het bidden aan de beurt was.

‘Jij eerst,’ zei de man. ‘De ketel in! Het is speciaal voor de aanstaande moeders.’

‘Maar ik durf niet,’ fluisterde de vrouw. Er schoten tranen in haar ogen en ze zag zo bleek alsof ze nu al zwanger was.

‘Jij sloe... De man bedacht zich en hij slikte nog bijtijds het boze woord in, want reeds werd hij, door de pelgrims achter hem, zelf naar de ketel toe geduwd. En in een vleug van hoop zei hem zijn vrouw: ‘Als jij het doet, is het al genoeg! Toe dan...’

Maar ook hij waagde niet zijn hoofd in het gapende gat te steken, noch zelfs naar de ogen van de Madonna op te kijken. En onverrichterzake moesten de twee arme mensenkinderen - net als zoveel andere - naar hun huis terug.

Genade echter, of wat het ook zijn mag voor een vreemde kracht die in ons binnenste ontstaat en wonderen wekt, neemt blijkbaar menigeen toch mee van de Madonna van Olot, of al was het enkel maar van de nabijheid van die pot. Er vielen misschien bittere woorden op hun weg terug, maar eenmaal in hun kamer, voor het echtelijke bed en in de duisternis die het mysterie van de liefde en de huwelijksrouw omhult bij wie nog niet helemaal vervreemd zijn van het simpel leven en het simpel voelen, vonden zij - dit wordt bewijsbaar - toch de weg die naar de Boom voert waaraan

kinderen groeien en naar het wederzijds vertrouwen dat in staat stelt regen over dorre bergen te doen stromen.

De man ging minder uit, de vrouw bleef thuis. En juist op Kerstmis werd het dochtertje geboren - Navidad. En daar het niet een dag tevoren of een dag daarna gebeurde, maar precies op deze vroomste en mooiste aller dagen, waren beide ouders overtuigd dat hiermee al hun schuld vergeven was en werd het dochtertje van beider nieuwe leven de belichaming en hoop.

‘Mijn taak was zo, vanaf mijn eerste ogenblik op aarde, vergiffenis en trouw te brengen,’ zei de lieve Navidad aan het eind van haar verhaal. ‘En dat probeer ik vol te houden, nu en later, als ik zelf ook eens getrouwd zal zijn.’

Ik heb, geloof ik, al bekend, dat dit gesprek mij de ogen voor haar opende. Wanneer je jong bent, word je makkelijk verliefd. Ik stelde haar voor: ‘Laat ons samen naar Olot gaan, Navidad. De oudoom van je moeder had gelijk: het moet een mooie reis zijn. En ik ken geen andere met wie ik zo geweldig graag die tocht zou willen maken.’

Maar ze keek mij aan met al haar vriendelijke eenvoud en zei: ‘Stel je voor, twee ongetrouwden als wij zijn! Je ziet mij hier toch zitten als bewijs hoe feilloos zeker elke bedevaart daarheen werkt. Neen, ik wil geen kind vóór ik een man heb. Foei, mij zoiets voor te stellen!’

Dit is dan de reden waarom ik toen maar alleen gegaan ben, om te zien wat er te zien viel. Voor een man brengt zoiets, zeker als hij met zijn hersens uit de olla wegblijft, minder risico's en last mee. Daar had Navidad gelijk in.

Wekenlang bleef ik nog in de bergen zwerven, in mijn dooie eentje, want het landschap is er prachtig en de lucht gezond. De hele rest van de wereld raakt men er vergeten en

geen mens wist mij te vinden, niemand kreeg ook iets van mij te horen. Zodat ik pas toen ik in de stad terug was, het bericht vernam dat Navidad zich, nog maar kort voor mijn terugkomst, had verloofd met... ach, zijn naam ben ik vergeten. Maar het Spaans vriendinnetje zal ik nooit meer vergeten, al zag ik haar sindsdien niet terug - zoals het goede zede en gebruik in Spanje is, omdat er anders niemand meer zijn hoofd zou durven steken in de olla van Olot.

Lieve Navidad... Op elke Kerstdag moet ik aan je denken en zweer ik - telkens weer vergeefs - mijn trouw en mijn vergiffenis aan allen die er recht op hebben, daar mijn hart ze liefheeft, zelfs bij al de ontrouw en de boosheid die wij zondaars altijd blijven ondervinden en zelf nooit helemaal verliezen.

De slagboom

Sinds een tiental jaren heb ik een droom die - met kleine variaties - telkens terugkomt en die ik mij daarom op elk willekeurig ogenblik herinneren kan, althans in hoofdlijnen.

Ik wandel door een hoog berglandschap, nabij de top die grotendeels uit bollende weiden bestaat, groen en vochtig, maar waar hier en daar wat kale, scherpe rots uitsteekt. Later zijn het pieken die steil en onbeklimbaar zijn, net als de grijze kammen in de verte. De bruin-verweerde steenkleur steekt schel af tegen het groen van de bergweiden en het heldere azuur van de hemel, die als een grote stulp het gehele landschap omsluit.

Tussen de weiden en nabije pieken door slingert zich de serpentine van een brede, vale weg - de weg die ik bewandel in een grote, maar allerminst beklemmende eenzaamheid. De hele sfeer is plechtig; er ruist wat wind, je kunt het morrelen van verborgen water horen en de weg is aangenaam.

Hoewel ik hem al urenlang loop, ben ik niet moe, en hoewel ik gemakkelijk heel wat bochten zou kunnen afsnijden, doe ik dit niet, om het rustige ritme van mijn been-bewegingen niet te verstoren. Want in deze omgeving past geen haast en geen onrust. Ik weet dat ik straks moet aankomen in een plaats waar ik vroeger ook al geweest ben, maar van de andere kant uit. Het dorp heet Bourg-Madame en ik zeg tegen mezelf: Je hebt het stadje Mont-Louis achter je gelaten

en je behoort dus te weten dat dit hier de Franse Pyreneeën zijn, en niet de Spaanse - ofschoon hier ook Catalonië is, Catalonië op zijn liefelijkst en niet zo somber als aan de andere kant van de Pyreneeën.

Ik ben dan eindelijk werkelijk in Bourg-Madame met zijn strakke, lichtbruine huizen, en moet nu een rechte straat door, voorbij een kruispunt, waar links en rechts de weg zich naar het westen en het oosten in Frankrijk voortzet. Maar ik loop recht door, en de straat voert even voorbij de laatste huizen naar een brug.

Goddank, midden op de brug zie ik de slagboom, die neergelaten is. Daar heb ik op gewacht. Met een gevoel van grote opluchting merk ik - wat ik zo gaarne gewild had - dat ik mij niet kán vergissen en doorlopen. De slagboom gaat alleen open voor wie een geldig bewijs heeft dat hij Spanje binnen kan en het mooie witte stadje op een heuvel, dat vlak achter de brug ligt, betreden mag. Dat stadje heet Puigcerdà, ik ken het zo goed en het is vol lieve herinneringen aan een tijd die nooit meer terugkomt. Een vleug van kokende olijfolie, vers brood en sinaasappelen waait me tegemoet, heerlijk vermengd met de ijle, zuivere berglucht. Maar achter de slagboom zie ik de zwarte gelakte steek van een Guardia Civil op en neer gaan, en ik weet dat de man met zijn schedel van lood mij niets kan doen, want ik ben in Frankrijk en ik kan mij niet vergissen.

Mijn handen omklemmen de slagboom, terwijl ik kijk of ik nog iets kan herkennen in Puigcerdà - wat me niet lukt, al span ik me nog zo in. Maar dat komt ook omdat mijn hele gezicht nat is van tranen. Ik schaam me dat ik huil, maar er is niets aan te doen. Mijn enige troost is dat ik hier moederziel

alleen sta en dat niemand weten zal hoe erg ik huil. En dat ik misschien wel zachtjes voor mij uit zal zingen wanneer ik straks naar Mont-Louis terugkeer, omdat ik mij niet heb laten verleiden de Guardia Civil te vragen toch nog de slagboom voor mij open te doen.

De rest van de droom vervaagt in nevelen, er is geen vervolg. Ik word wakker en zie de details nog voor me, want ik ken ze uit de werkelijkheid, al zijn ze in mijn droom ook enigszins vervormd.

Er zijn veel interessante kanten aan deze droom, kanten die mijzelf alleen aangaan, zoals deze, dat ik door bepaalde mensen vroeger steeds 'Louis' of 'Mon Louis' genoemd ben en dat de naam 'Bourg-Madame' al heel weinig gecamoufleerd is. Verder weet eenieder dat zulke hardnekkig terugkerende dromen altijd een meer dan gewone betekenis hebben voor de halfbewuste of verdrongen zielsinhoud van de dromer. Maar het gekke in dit geval is de verregerende realiteit van deze droom.

Er ligt een werkelijke gebeurtenis van een jaar of twaalf tevoren aan ten grondslag, iets waar ik toen al heel weinig waarde aan gehecht heb: de wandeling van Prades naar Bourg-Madame, het niet overschrijden van de brug naar Puigcerdà, uit solidariteit met de uitgeweken Catalaanse vrienden die ik voor een dagje verlaten had om deze lang voorgenomen tocht te maken, en mijn trotse beantwoording van hun vraag: 'Ben je nog in Puigcerdà geweest?' met een kortaf: 'Neen.'

Verscheidenen van hen zijn intussen, met meer of minder zelfopoffering, toch naar Spanje teruggekeerd - anderen hebben volgehouden in hun nu meer dan twintig jaren durende

afwijzing van het mede-schuldig zijn aan de schennis van hun geboorteland.

Het allervreemdste is dat pas na verloop van enkele jaren - misschien omdat ik intussen zelf tezeer mede-schuldig geworden ben aan de schennis van mijn eigen geboorteland? - de droom met heel zijn scherpe tekening en zijn herhaling, een of twee keer per jaar, is ontstaan. De droom van de slagboom bij Bourg-Madame, de droom van een ouder wordende man die van veel vrijwillig en onvrijwillig afstand heeft moeten doen, met pijn, ofschoon niet in totale disharmonie. Gek, hoe dat allemaal in je binnenste dooreengehutst, gezeefd en tenslotte verwerkt wordt. Droesem, résidu, kristalvorming. Of een soort van alchemie die eindelijk het levenselixer oplevert?

Het stuit mij steeds meer tegen de borst persoonlijke belevissen aan ingewijden, laat staan in het openbaar, te vertellen. Dat ik dit toch doe bij deze gelegenheid, vindt zijn oorzaak in mijn onmacht om op andere wijze mijn verhouding tot Spanje duidelijk te maken. Want het is een erotische verhouding. Voor mij is Spanje iets vrouwelijks bij uitstek, en in deze relatie ben ik de man - ik zou niets liever willen zijn dan 'todo un hombre' (zoals het boek heet waarmee vriend Geers, lang geleden, als eerste mijn aandacht wekte voor het ontwakende Spanje van Unamuno). Ik betwijfel echter of ik wel altijd zo'n echte 'man' geweest ben en niet veeleer een van die biologische mengprodukten waarover Gregorio Marañón helderder dan wie ook geschreven heeft.

Spanje is intussen maar al te vrouwelijk gebleken: grillig, onbetrouwbaar en eindeloos verlokkelijk. Daarom juist tot in haar verworpenheid bewonderenswaardig, deerniswekkend, maar dan in zulk een mate, dat de liefde er niet door geschaad

wordt maar veeleer aangewakkerd. Ze kan altijd bij mij terugkomen als ze dat wil, en in haar geschonden trekken zal ik altijd in staat zijn het oerbeeld van onze jonge verliefdheid terug te vinden.

Want dit is de kern van de zaak: Spanje is mijn grote liefde, mijn blijvende verliefdheid geweest. De liefde waarin ik geloofd heb en eigenlijk nog geloof, hoewel alles anders gegaan is dan ik gehoopt had en in mijn onervarenheid zeker meende te weten. Spanjes bloedeloze omvorming tot een republiek - wat een uiting van pacifisme en redelijkheid! Het catalonisme van Macía en Lluís Companys - wat een bewijzen van volksheid en democratie! Azaña's rustige, overtuigende stem - wat een cultuur. Maar er was te veel geklets in Madrid, het Madrid van Gómez de la Serna's tertulias, en te weinig veranderd in Estremadura. De schoonheid van Toledo tezeer verstand en de stupor van Córdoba ongeneeslijk. In de mijnen van Asturias en in de fabrieken van Barcelona te weinig ventilatie. De eigen adem werkte verstikkend.

Kon er iets anders op volgen dan verwoesting en berserkerwoede? Een tijdelijke terugkeer van de lang verdrongen, maar nooit geheel gesmoorde Goten-aard? De Basken hebben het geweten en de enkelen die iets beseften van de erfmassa, verborgen onder Romeinse aanvalligheid en een trotse Romeinse houding.

Dit alles weten we nu. Maar het heeft niet méér te betekenen dan de röntgenfoto, waarmee een perverse dokter ons wil overtuigen dat de meest-geliefde vrouw ook maar een gewone sterveling is. Alsof geliefd-zijn geen bewijs is van onsterfelijkheid, van sublimiteit! Alle analyses zijn kunstmatig en vervalsingen van het levend object. Het beeld wordt verminkt

wanneer men het anders dan in zijn totaliteit beschouwt.

Is het jongensachtig, hardnekkig te blijven geloven dat geen souteneur de geliefde in diepste wezen vermag te schenden? Goed dan, mij is het een dierbaar geloof, al zal ik misschien niet lang genoeg leven om het bewijs geleverd te krijgen van de gefundeerdheid van mijn overtuiging.

Om op mijn droom terug te komen: Ik ben sinds de burgeroorlog niet meer in Spanje teruggekeerd. Dat niet. Een vliegveld is een internationale plaats en een luchtweg is 'nergens'. Ik heb ternauwernood omlaag gekeken naar wat misschien herkenbaar was. Het zou toch geen andere waarde hebben dan die van een krantebericht of een radiogeluidje. Maar de droom - Freud heeft hierin gelijk - is een wensvervulling en een behoeder van de slaap. Ook Spanje slaapt, een onrustige, diepe slaap, waaruit het toch eens zal moeten ontwaken. De collectieve droom is er hopeloos verward, immers duizenden bannelingen dromen mee, en anders dan zij die bleven; en ook de afwezigen zijn Spanje! De beste geesten van het land dromen als bannelingen daarbuiten, en wellicht ook in het land zelf, achter de door de Guardia Civil bewaakte grenzen, aan gene zijde van de slagboom, waar de grote massa, machteloos, ligt en maar afwacht, moe en murw en kunstmatig in slaap gehouden.

Tussen ons is er nog de barrière, hoevelen er ook onderdoor kruipen en met wat voor schaamteloosheid zelfs een Amerikaanse president eroverheen klautert. Voorbij de kerels met de 'calaveras de plomo y el alma de charol' wordt men met feestmuziek ingehaald. En het blijft de vraag of een monarchie dáár hetzelfde is als een monarchie elders. En van welk 'machismo' mijn geliefde 'guapa' gediend is, ook daar

waar zij zich als 'noia' laat behandelen.

Maar niemand krijgt nog het ware, ontwaakte Spanje te zien. Nog niet. Ik benijd ze geenszins, de bezoekers, en troost mij maar met mijn eigen hardnekkige droom - een goede, troostrijke droom, al worden er veel tranen in vergoten.

Het is uitstekend dat de slagboom er nog is voor een klein aantal koppige lieden, voor degenen die - al is het maar in de droom - het spoor terug kunnen volgen, de vrije, hoge toppen niet vergeten; die de vermoorde vrienden niet ontrouw zijn in gedachten, woorden of werken, en niet willen capituleren voor het conformisme dat in onze dagen wijs en vruchtbaar heet. *No pasarán* blijft nog altijd van kracht voor de oude garde, die wel uitsterft, maar zich niet gewonnen geeft.

Ik heb de slagboom bij Puigcerdà gestreeld als was het de arm van Spanje. Maar ik heb die arm niet opgeheven en om mijn nek gelegd. Ik verlang - onzegbaar hevig - naar een bewuste omarming, een waarop de algehele overgave volgen kan. Zo niet, dan niet.

Gratie, alstublieft!

Terwijl ik in Queensland was, stonden de kranten vol van een droevig ongeval dat zich ergens in het noorden, aan de kust nabij een van de riviermondingen afspeelde. Een toerist die daar met zijn gezin een korte vakantie doorbracht en bekend stond als een goed zwemmer, had zich te ver binnen de riviermonding gewaagd, die een van de vele verblijfplaatsen was - en nog is - van alligators, de krokodilachtige ondieren waaraan het warmere deel van Australië maar al te rijk is. In sommige van de grote dierenparken van Queensland kan men ze zien in allerlei grootten, van kleine die er als kwaardaardige leguanen uitzien, tot kanjers die van platte muil met opgetrokken neuspunt tot aan de spitse staartpunt zo'n vijf meter beslaan.

Overdag liggen ze meestal in de koelere modder verzonken hun roes uit te slapen. Ze zijn dan nauwelijks wakker te krijgen, behalve als ze gevoerd worden, wat maar twee keer per week gebeurt, want ze digeren lang en langzaam. Het is ook een allesbehalve fraai gezicht wanneer ze hun lange muil opensperren, die aan weerszijden, van boven en van onderen bezet is met zo'n halve meter lange rijen van vervaarlijke spitse tanden. Eén hap, en een groot brok vlees of vis wordt vastgepakt en onmiddellijk verzvolgen.

Ze hebben ruimte genoeg in hun brede, met schilden bedekte penzen om in minder dan geen tijd enige tientallen

kilo's dierlijk voedsel naar binnen te werken. Vervaarlijke griezels zijn het, deze grote knapen. Echte voorwereldlijke monsters die Moeder Natuur nu eenmaal heeft voortgebracht en in stand gehouden. Waarom is mij niet duidelijk, want damestasjes en portefeuilles vind in geen afdoende reden om het bestaan van zulke gevaarlijke wangedrochten te rechtvaardigen. Evenmin als er een excuus valt te bedenken voor hun onverzadigbare vraatzucht. En acties om ze te behouden of hun soort te koesteren komen mij belachelijk voor, zeker zolang de inboorlingen ('aboriginals' noemen de Aussies ze) daar straffeloos en haast bij wijze van sport worden uitgemoord.

Hoe gevaarlijk zulke monsters zijn, dat ondervond een zwemmer bij de noordkust, ten aanschouwe van zijn kleine familie die zich gelukkig niet te water begeven had. Want terwijl Pa dapper voortzwom, werd hij onverhoeds gegrepen door een kanjer van een alligator die van de oeverwal opeens kwam toegeschoten - zulke donderstenen kunnen ook nog bliksemsnel zwemmen -, de man vastgreep en met hem in de diepte verdween. Zijn vrouw en kroost zagen hem nog worstelen, daarna een bloedspoor op het water, maar nog voordat er hulp kon aanrukken was het met de man gedaan. Hij had met een bekende 'killer' te doen gekregen, en dat was dat. De man kon niet eens begraven worden; dat was al meteen gebeurd in de alligator-doodkist.

In de omgeving wist men best af van het bestaan van de gevaarlijke sinjeur veelvraat. Er leefden dozijnen alligators in de buurt, maar dat waren meest kleinere die men ongemoeid liet omdat er toch geen beginnen aan was om ze uit te roeien. Maar deze ouderling had men reeds lang in de gaten gehad,

en ditmaal had hij het veel te bont gemaakt. Bovendien had hij nu de plaats des onheils in opspraak en daardoor het lokale toerisme in gevaar gebracht, zodat er eindelijk ook een economische reden bestond om alle dierenbescherming opzij te zetten en te trachten radicale weerwraak uit te oefenen.

Inderdaad slaagde men na een paar dagen erin de bewuste reus te vangen. Er was alleen nog enige deliberatie nodig om uit te maken op welke wijze men hem ter dood zou brengen: doodhakken of opensnijden, en dan vermoedelijk de narigheid te moeten doorstaan om in het binnenste van de alligator nog hele brokstukken van de zwemmer terug te vinden en deze dan te moeten begraven, dan wel het beest eenvoudig te laten doordhonger en het vervolgens, zonder nog het minste menselijke restje in zijn darmkanaal, eenvoudig weg te doen, liefst te verbranden.

Maar zo eenvoudig liep het niet af.

Verbazingwekkend was het te lezen dat terwijl deze beraadslagingen nog gaande waren, de weduwe van de roekeloze zwemmer in een ingezonden stuk een pleidooi hield om het leven van de alligator te sparen. Het ondier, zo betoogde de teerhartige weduwe, had niets anders gedaan dan zijn natuur gevolgd. Het voldoen aan klaarblijkelijk ernstige honger was een natuurrecht dat alle levende wezens toekomt in een door de alwijze God geschapen wereld. Dat het dier toevallig een mens, toevallig haar man, en wel door zijn eigen toedoen, te pakken gekregen had, was niet des alligators schuld, zodat het verkeerd zou zijn hem nu, met opzet en bewust, achteraf te doden. Daarenboven, aldus de beroofde vrouw, kreeg zij door het doden van de moordenaar toch haar man niet terug. Zij was tenslotte geen 'bush kanaka', geen wilde.

Ik weet niet of er gevolg gegeven is aan haar gratieverzoek. Indien dit gebeurd is, dan zie ik maar één mogelijkheid: dat de menseneter zijn verdere levensdagen - en die kunnen nog lang zijn - in een van de fraaie Queenslandse dierenparken slijt, welverzorgd en met een rustige ouderdom, in otio cum dignitate en een hopelijk wandaadloos emeritaat. Het zal dan kunnen gebeuren dat Ma met haar kroost op zekere dag dat oord van vermaak bezoekt, de alligator in alle rust aan een vijverkant ziet liggen en bij zichzelf denkt: 'Dit is nou de moordenaar van mijn man, die ik in ecologische vergevensgezindheid het leven gered heb en - niet geheel volgens de natuurwet - zijn wandaden met een weldaad vergolden heb.' En zich tot haar kindertjes wendend, wat zal ze dan zeggen? Misschien niets, of misschien na eventjes slikken: 'Kom, laat ons gauw doorlopen, nu we toch geen kransje kunnen leggen op het graf van wijlen Papa.'

Er bestaat zo iets als de 'Duplizität der Fälle' - de zonderlinge of onverwachte dingen gebeuren paarsgewijs, het blijft niet bij één geïsoleerd geval. Het lag dus bijna voor de hand dat toen ik kort daarop in Pakistan was, zich het volgende voordeed. Er was twee jaar tevoren ingebroken te Lahore bij de plaatselijk bekende filmster Shabnam, een ook door haar rijkdom aanzienlijke dame. In een land waar inbraken en berovingen maar al te veelvuldig voorkomen, was dat bijna vanzelfsprekend en dus niets ongewoons. De politie bekreunt zich niet om zo'n kleinigheid, ze heeft genoeg te doen met politieke dissidenten. Maar nu het zo'n geliefde en invloedrijke persoonlijkheid betrof, maakte de overheid er toch veel werk van. Zij slaagde na maanden speurwerk er inderdaad in

de dieven, een groepje jonge, geenszins behoeftige studenten, te pakken en voor de rechtbank te sleuren.

Inmiddels kreeg Pakistan zijn laatste 'Martial Law', en onder de herstelde harde islamitische wetten die in de laatste tijd gelden (collega Rushtie had het toen al kunnen weten) werden al de vijf daders en medeplichtigen ter dood veroordeeld.

Om executoir te worden, werd het kort tevoren uitgesproken vonnis meteen bevestigd door de President van de Republiek, die geen gras laat groeien over dit soort dingen. Zo luidt de wet en de president is de hoogste instantie. Maar hij bezit ook het exclusieve recht van gratie. Er stond dus voor de veroordeelden nog maar één weg open om aan hun al te strenge straf te ontkomen en die omgezet te krijgen in iets misschien veel ergers, maar dan toch minder definitiefs. Zij konden gebruik maken van hun recht - ieders recht onder alle omstandigheden - om een verzoekschrift tot revisie of gratie in te dienen bij de president, generaal Zia-ul-Haq.

De advocaten achtten het hun dure plicht dit te doen. Maar helaas, er zaten toen volgens de berichten al ruim elfhonderd veroordeelden in de gevangenissen te wachten op hun 'deugdelijk en wel toegekende' doodstraf, terwijl hun aantal dagelijks toenam en er tevens om de haverklap executies plaatsvonden, met gepubliceerde foto's van sommige van deze monsterachtige vertoningen. De president heeft bovendien tijdens zijn ambtsuitoefening tot op heden nog geen enkele keer aan wie dan ook gratie verleend, evenmin als ten opzichte van zijn voorganger, president Bhutto, die, alle buitenlandse pogingen tot interventie ten spijt, tenslotte toch om het leven gebracht werd.

Met dit alles voor ogen besloten de advocaten van de vijf *dacoi* (rovers) op een meer subtiele wijze te werk te gaan om alsnog iets te bereiken voor hun cliënten, die immers achteraf gezien nog van goeden huize waren, ook dat nog. De juristen kwamen op het denkbeeld om een typisch-islamitische weg in te slaan in deze meer en meer naar toepassing van de orthodoxe mohammedaanse rechtsregels strevende wereld van roerige *ulema's*, de godsdienstleraren.

Vergezeld van de moeders, zusters en verdere familieleden van de inbrekers, en gevolgd door een hele horde van belangstellenden, togen zij naar de luxueuze woning van mevrouw Shabnam, de 'star' van zoveel films waarin zij op tranenrijke, roerende wijze een rol te vervullen had. Ze gingen erheen met het doel haar om 'plechtige en openbare vergiffenis' voor de veroordeelden te vragen. Want als die verkregen is, vervalt immers volgens goede mohammedaanse traditie elk recht op verdere weerwraak en heeft alleen genade nog een rol te spelen. Is Allah niet bovenal 'de barmhartige, de goedertierene?' Hij kan zich niet de mindere tonen van een mens.

Mevrouw Shabnam was intussen gewaarschuwd, had toegestemd en zich goed kunnen voorbereiden op haar ontvangst van de smekelingen. Filmers met hun camera's en journalisten met hun notitiebloes stonden al klaar toen de menigte haar tuin binnenstroomde en de roversfamilieleden met hun advocaten bij haar toegelaten werden.

De gevoelige filmster, die door de beroving al genoeg publiciteit gekregen had en door deze *démarche* opnieuw in het zonnetje kwam te staan, heeft hun vertrouwen niet beschaamd. In een langdurige, ditmaal zeer realistische, want reële scène toonde zij zich diep bewogen. Tranen vloeiden uit

haar ogen terwijl zij de pleidooien van vrienden, verwanten en procureurs van de misdadigers aanhoorde. Zij gaf te kennen dat het haar voldoende was dat de overheid haar recht had doen wedervaren - men is hier uitermate rechthebberig - en dat *zij* van haar kant, met de gevoelens van een ware moeder, de schuldigen hun wandaad van harte vergaf. Na de inbraak had zij uit angst haar kind meteen naar Engeland gestuurd (wat onder de rijkere toch veelal de gewoonte is) en juist omdat zij in al die twee jaren steeds had moeten huilen vanwege deze scheiding, kon zij zo goed de gevoelens van de betrokken moeders en verdere familieleden delen.

Deze meeslepende considerans was natuurlijk het sein voor het vrouwelijke deel van de deputatie om de episode tot een hoogtepunt op te voeren. Een ware regen van moederlijke en zusterlijke tranen volgde ten overstaan van de mede-aanwezige reporters en filmers. En waren die van de actrice minder echt? Ongetwijfeld zouden goede close-ups het bewijs leveren van haar oprechtheid en grootheid van ziel.

Maar ook zonder dit westerse bewijsmiddel was er geen twijfel meer mogelijk. Immers nu volgde mevrouw Shabnam's plechtige verklaring van volledige vergiffenis, onder ede afgelegd in aanwezigheid van zo talrijke getuigen, dat ze noch herroepen, noch door wie ook ooit gewraakt zou kunnen worden. Het gebeurde méér dan conform de traditionele regels, en de formule werd niet zomaar even uitgesproken. De filmster voegde eraan toe dat alles nu verder in handen was van president Zia, die tenslotte maar moest uitmaken of hij al dan niet een verzoekschrift tot gratie onder deze verachtende, zoal niet ontlastende omstandigheden zou aanvaarden. En zij, die verklaarde zelf boeddhiste te zijn (boze tongen beweren

dat zij zelfs christen was geworden), eindigde met de slimme peroratie dat zij de familieleden van de veroordeelden de raad gaf hun zoons bepaalde met name genoemde, vrome, ethische islamitische geschriften te doen toekomen, opdat de jongelui daaruit geestelijke sterkte zouden putten om nog bijtijds hun leven te beteren.

Laat ons hopen dat de betrokken Pakistaanse cineasten de kans niet hebben laten voorbijgaan om een goede documentaire van deze muzelmanse Eumeniden-vertoning te maken. De advocaten hebben nu al onverwijld hun petitie ‘op grond van plechtige vergiffenis en openlijke kwijtschelding door de gelaedeerde partij’ aan de president in handen gespeeld. De rest ligt vooralsnog zoal niet op de knie der goden, dan toch op de zijne.

Maar of het de vijf inbrekers, die maar kort van hun buit genoten hebben, iets helpen zal, valt nog te bezien. Ik heb er een zwaar hoofd in - zij waarschijnlijk ook - want de ‘Martial Law’ wordt, islam of geen islam, hier genadeloos toegepast. En is niet alle gratie ‘gratuit’; niet gratis, maar willekeurig? Vijf levens meer of minder tellen niet in deze contreien, waar een moord, de diefstal van het leven en van al iemands levensgenot en levensverrichtingen, niet zwaarder gestraft wordt dan de diefstal van een paar goederen. Het is ook een hele vraag of door uitmoordende rechtspleging de *dacoi's* verdwijnen zullen in dit land van bittere armoede, met zijn allerscherpste tegenstellingen tussen de elites en de overgrote massa paupers.

De kluizenaar en de spekslager

Er leefde eens in het gebergte een kluizenaar die een sombere, koude grot bewoonde, waarin hij elke dag boete deed en van de vroege morgen tot de late avond gebeden opzegde en psalmen zong, terwijl hij nauwelijks een paar minuten daarmee ophield om wat droge wortels en kruiden te eten. Dit alles deed hij in de hoop daarmee de hemel te verdienen en een erg mooie plaats te krijgen aan de rechterhand van Gods troon.

Al twintig jaar had hij doorgebracht in dezelfde ijver voor de mooiste gebeden en de godvruchtigste gezangen, en op een keer, terwijl hij weer daarmee bezig was, bad hij: 'Lieve God, is er op het ogenblik iemand ter wereld die u beter dient en prijst dan ik? Als er zo iemand bestaat, laat mij dat dan weten, want ik vraag het niet uit ingebeeldheid of hoogmoed, maar om in de gelegenheid te zijn iets te leren van een heilige die u nóg beter dient dan ik. Maar al te graag zou ik zijn dienaar willen zijn, om u op zo'n manier zelf nog beter te kunnen dienen.'

Toen hij klaar was met zijn gebed, hoorde de kluizenaar in het ruisen van de wind buiten zijn grot, en in het morrelen van de beek die daar voorbij vloeiende, een stem die hem antwoordde: 'Er is iemand die mij nog meer prijst en beter dient dan jij. Ga naar het dorp Valducels, daar zal je een spekslager zien, omringd door een menigte lieden. Hij is

degene die nog meer verdienste heeft dan jij!’

De kluizenaar ging zonder dralen op weg naar het dorp, en daar aangekomen zag hij al spoedig een spekslager in zijn winkel staan, bezig met het verkopen van worst en ham en ribbetjes aan de dorpsvrouwen. Maar wat een taal werd daar uitgeslagen! De kluizenaar kon zijn oren niet geloven. Deze spekslager was nog ruwer dan slagers gewoonlijk zijn.

‘Pak aan, je varkenspootjes, ouwe heks! De soep loopt je al uit je haakneus.’ En tegen een ander: ‘Wat, bevallen die koteletjes je niet? Loop dan naar de bliksem! Ze zijn veel te goed voor je.’ En weer tegen een ander: ‘Zo lachebekje, mot je weer spek smikkelen vandaag? Pas op dat je niet barst van de dikkigheid! En jij, een pond rollade? Vooruit dan maar, kat die je bent. Verduiveld nog toe, pak aan! Het is meer dan je gevraagd hebt, slons!’

Ik heb mij zeker vergist, dacht de kluizenaar, en hij sloop stilletjes weg. Maar nergens vond hij in het dorp een andere spekslager omringd door mensen, zodat hij vanzelf terugkwam bij de eerste, die nog altijd bezig was zijn ruwe grappen te maken.

‘Een aalmoes, alsjeblieft!’ zei de kluizenaar.

De slager sneed een stukje worst af en stopte het de kluizenaar toe met de woorden: ‘Hier heb je een stompje, zo groot als je neus. Steek dat in je schuurdeur en wacht op me tot ik klaar ben.’ En ongestoord ging hij verder met het verkopen aan de giechelende of kijvende vrouwen.

Steeds verbaasder stond de kluizenaar daar toe te zien en te luisteren. Hij had het liefst willen weglopen, maar hij durfde niet goed meer, want de slager was een potige kerel, met een bek nog groter dan de handen waarmee hij klappen uitdeelde

aan de stukken varkensvlees op het hakblok.

Stilletjes bad de kluizenaar: ‘O Heer, ik heb zeker verkeerd verstaan, ik ben zeker in het verkeerde dorp terechtgekomen, want zo'n beest van een vent heb ik van mijn leven nog niet meegemaakt, laat staan dat zo iemand nog heiliger zou zijn dan ik.’ Maar hij bleef voorzichtigheidshalve toch wachten.

Toen de slager met de laatste klanten klaar was, veegde hij zijn knuisten aan zijn schort af en kwam naar de kluizenaar toe. Hij pakte hem onder de arm en zei: ‘Je gaat natuurlijk met me mee naar huis, ouwe dondersteen. Daar zullen we kijken wat de pot schaft!’ En goedschiks of kwaadschiks, de kluizenaar werd meegenomen. De slager schoof een stoel voor hem aan tafel en liet hem mee eten.

‘Wat bliksem-nog-toe,’ zei hij, ‘we zullen eens kijken of je geen eetlust hebt.’ En toen de kluizenaar nog een beetje tegenstribbelde: ‘De duivel hale je, wanneer je dit stuk spek niet helemaal opvreet, en gauw! Je ziet eruit als een bonestaak, kerel!’ En tegen zijn vrouw: ‘Schep hem een dubbele portie op, voor wat hij gisteren tekort gekomen is.’

Of hij wilde of niet, de kluizenaar at meer dan hij ooit in zijn leven gegeten had, en toen ze klaar waren zei hij tegen de spekslager: ‘Hoor eens, vriend, nu moet je me toch eens iets vertellen. Ik ben een arme kluizenaar die in een sombere grot leeft en dag en nacht doorbrengt met vasten en bidden, met boete-doen en psalmen zingen. Op een keer heb ik God gevraagd of er nog iemand ter wereld was, die hem beter prees en diende dan ik, opdat ik van die persoon iets leren kon, om zelf nóg beter te worden. En God antwoordde mij dat zo iemand werkelijk bestond en dat jij die man bent. En nu vraag ik je nederig mij te zeggen hoe het komt dat God je zo hoog

schat, ofschoon je rauwe taal uitslaat als een Turk, gekheid maakt met de meisjes en eet voor tien!’

Nu was het de spekslager zijn beurt om verbaasd te zijn. Hij schudde het hoofd en dacht een ogenblik na. Daarop antwoordde hij: ‘Voor jou hoef ik geen geheimen te hebben, want jij bent een vrome kluizenaar. Ga mee.’ En hij bracht de heremiet naar een mooie opkamer aan de zonnige kant van het huis. Daar zagen ze een oude man met sneeuw witte haren in een grote zetel zitten. De slager begon hem te wassen en te kammen en hem vriendelijk toe te spreken. Daarna ging hij op zijn knieën zitten voor de grijsaard en begon hij hem met veel geduld en liefde te voeden. Dat duurde een hele poos, want de grijsaard was al zo oud, dat hij bijna niet meer slikken kon. Maar de slager behandelde hem met groot respect en een eindeloos geduld.

‘Dat is zeker je vader,’ zei de kluizenaar toen de grijsaard eindelijk klaar was.

‘Neen,’ antwoordde de spekslager. ‘Mijn vader is al lang gestorven. Deze man hier heeft hem vermoord, en omdat hij moest vluchten voor het gerecht, heeft hij zich in mijn huis verborgen. Ik heb hem toen hier gehouden en hem twintig jaar lang gevoed en gekleed en verzorgd, zoals ik het mijn vader zou gedaan hebben.’

De kluizenaar sloeg de handen ineen en boog het hoofd. ‘Inderdaad, vriend, je hebt meer gedaan dan ik,’ zei hij. ‘Niet onze woorden, maar onze daden vormen onze verdienste.’

En beschaamd ging hij heen, terwijl de spekslager hem nariiep: ‘Denk erom, verdikkeme, dat je je waffel houdt over wat je gezien hebt, magere pierlala!’

Gelijke monniken...

Ofschoon hun moeders jarenlange vriendinnen geweest waren en hun vaders nooit enige onmin met elkaar gekend hadden, konden de beide jongens - enige zoons en stamhouders - al sedert hun prille kinderjaren niet met elkander overweg. Dit is dan zeer zacht uitgedrukt. In werkelijkheid kon de een zelfs de aanblik van de ander niet verdragen, laat staan de vreedzame omgang betrachten die buurjongens past en vooral op zo'n klein boerendorp noodzakelijk is, waar beider ouders tot de notabelen behoorden. Het was alsof het gelijke lot dat Wybe en Auke van hun geboorte af ten deel viel, hen uit elkander dreef en dwong tot vijandschap.

Dit is geen ongewoon verschijnsel, want evenals in de natuur gelijknamige polen elkaar afstoten, evenzo vertonen in diezelfde natuur gelijksoortige mensen vaak een onderlinge afschuw en zelfs haat, waaruit ook voor geheel de omgeving ergernis, maar voor de betrokkenen meest onheil kan ontstaan. Vandaar dat men bij veel primitieve volkeren tweelingen doodt en elders weer de strengste taboes instelt tussen leden uit eenzelfde stam. Het is alsof gelijke monniken elkaar het liefst gelijke kappen wensen af te rukken, zo niet de koppen zelfs!

Niemand kon er iets aan doen dat Auke Bartstra en Wybe Wolbinga elk ogenblik vochten en elkander op hun duvel sloegen. De gelegenheid daartoe was onvermijdelijk en bleef

voortdurend bestaan. De erven van hun ouders grensden aan elkaar; er was maar één school in het dorp en beiden kwamen in dezelfde klas terecht omdat ze in hetzelfde jaar geboren waren. Ze gingen naar dezelfde kerk en naar dezelfde zondagsschool, bezochten ook dezelfde catechisatie en werden op eenzelfde dag bevestigd.

Intussen hadden ze heel wat afgescholden en geplukhaard, waartegen geen vermaning hielp. De straf die zij als kinderen hiervoor kregen, prikkelde veeleer tot nieuwe vijandschap. De wijze woorden waarmee Dominee hen beiden dikwijls toesprak, werkten als benzine op het vuur van hun vijandigheid; en later, toen zij al wat mannelijker werden, was hetgeen eerst nog een jongensruzie leek, allengs tot een soort vete, vol van blinde haat en bloedwraak uitgegroeid. Alleen het ouderlijk gezag hield ze klaarblijkelijk nog wat in toom, verhinderde hun hartstocht uit te laaien tot excessen, tot de een of andere daad van openlijk geweld. Maar wie ze in elkaars nabijheid zag, wist al genoeg.

Als Wybe aankwam, keerde Auke snel zijn hoofd opzij; als Auke ergens binnenstapte waar toevallig Wybe zich bevond, dan maten zij elkanders lengte met een stuurse, harde blik en stijf opeengeklemd kaken. Als hanen die elkanders kam en hartebloed betwistten, maar nog geheimzinnig aan het touw verbonden zaten van de ouderlijke macht.

Toen zij tot de jaren van verkering waren opgegroeid, zochten beiden naar een meisje in een dorp dat enkele uren verder lag. En beiden slaagden, doch hun vrijerij was maar van korte duur. Wanneer ze met hun vrijster samen waren, besteedden zij meer tijd aan schimpen op de buur en hakken op zijn hebbelijkheden, dan aan wat met recht verwacht

mocht worden van de jonge struise kerels die ze waren. Vermoedelijk kwamen er nog andere redenen bij, die onnaspeurlijk bleven. Hoe dan ook, ze kregen weldra, heel kort na elkaar de bons, hetgeen hun norske aard en hun eenzelligheid versterkte.

Ze werden ongedurig, bokkig, deden bars hun werk op het land, met loense blikken naar het andere veld waar juist hetzelfde gebeurde. En op zondag stonden zij soms uren lang tegen de stal geleund, te grijnzen met gebalde vuisten, zonder iets te zeggen, maar geladen en vol wrok. Dan was het duidelijk dat ze broedden op de toekomst, hoe ze elkaar zouden pesten, als ze eerst maar ieder baas van hun bedoening zouden zijn.

Totdat beiderzijds de ouders stierven. Grillig als het lot is, gaf het niet alleen aan Auke en Wybe juist hetzelfde, maar ontnam het ook met een gelijke hand wat moest verdwijnen. Nauwelijks was de tijd van rouw ten einde bij de Wolbinga's, of bij de Bartstra's was het ook sterfhuis, waarna de beide jonge mannen ieder voortaan heer en meester werden op hun erf.

Auke liet zijn tijd niet onbenut voorbijgaan. Al te lang reeds was de uiterlijke overeenkomst van de beide nabuurhoeven hem een doorn in het oog geweest. Hij zou de mensen - Wybe in de eerste plaats! - eens laten zien wie van de twee de rijkste was. Dus kwamen metselaars en timmerlieden, die een nieuwe gevel aan het voorhuis bouwden, heel wat hoger dan de hoogste in de buurt en rijk voorzien van trapjes, ornamenten en een weerhaan in de vorm van een dronken spotter. Daar mocht Wybe elke dag naar kijken als hij naar het weer stond uit te zien, of naar de straatweg, en zich dan te bersten ergeren.

Maar Wolbinga zat ook niet stil. Nog eer de gevel van zijn buurman kant en klaar was, plantte hij een rij van bomen, overdwers, zodat ze binnen enkele jaren elk gezicht beletten zouden op de hoeve van zijn vijand. Bovendien ontnamen zij hem ook elk uitzicht op het dorpsgedeelte en zou niemand iets bemerken van die trotse gevel, voordat hij er bijna met zijn neus voor stond. Daarenboven kocht hij zich een prachtig tilburietje en een kittig paard, waarmee hij in de avond en 's zondags overdag luid ratelend langs het huis van Bartstra reed, die hem wel horen móest, ook al vertikte hij het om te kijken. Wat zou hij de dood in hebben, elke keer!

Het is waar dat toen de bomen inderdaad zo hoog geworden waren dat zijn buurman letterlijk voortdurend in hun schaduw leefde (om te zwijgen van hun vochtigheid!), op zijn beurt Auke een kleine auto had gekocht, een echte rammelkast die met zijn motor alle kippen wijd en zijd in de omtrek bij het eieren leggen hinderde en ook zelfs stilstaand donderen bleef aan Wybe's trommelvlies. Maar deze had inmiddels alweer nieuwe pesterijen uitgedacht, die Auke van zijn kant met nog weer nieuwere moest beantwoorden. Zo ging het jarenlang.

Men sprak er schande van in het dorp, de ouderen schudden boos het hoofd en zeiden verontwaardigd dat zoiets tenslotte slecht zou eindigen. Eens preekte zelfs de grijze dominee met duidelijke zinspelende op het geval, maar daar in deze latere dagen Auke evenmin als Wybe meer ter kerke ging, bleef alles tevergeefs en sleten beide eenzaam hun vrije tijd uitsluitend met het ergeren van elkaar en het bedenken van een nieuwe ergernis.

Ze kregen zelden iemand op bezoek en hadden geen van

beiden vrienden. Wanneer een knecht zo stom was maar een christelijk woord te zeggen tegen iemand van de andere kant, werd hij direct ontslagen, zodat werk bij Wolbinga of Bartstra door geen mens begeerd werd en gewoonlijk maar een zaak van maanden of van weken was.

Ze waren nu volwassen mannen, waardig in hun zwarte kleren buiten werktijd, maar ook hun binnenste was zwart en duisternis omhing hun geest. Met harde mond en hoekighouten kop passeerden zij elkaar, wanneer dat zo toevallig moest gebeuren. Dan pufte de ene aan zijn pijp, de ander spooog een straal tabakssap langs zich heen, maar geen van beiden zei een woord, terwijl hun wezen toch geheel vervuld was van elkaar en beider harten door de haat aaneengekluisterd zaten.

Alleen in landen waar de lucht zo laag hangt en de zon zo zeldzaam is als hier, komt zo iets wellicht voor. Maar het geslacht van kinderen dat opgroeide terwijl Auke en Wybe oudere kerels werden, wist niet beter of de vijandschap van deze beiden was iets even doodgewoons als heel het landschap met zijn bomen, huizen, sloten en verkavelingen. Alleen voor Auke en Wybe zelf bood elke dag een nieuwe mogelijkheid tot kwelling van de ander, en hun fantasie vond telkens weer een andere steen tot aanstoot voor de buur.

Tot op een keer iets wonderlijks gebeurde.

Denk niet dat een straal warmte of menselijkheid hen trof, zoals soms in dat wijde land opeens, uit toornig op elkaar gekolkte wolken, breed een bundel zonlicht doorbreekt en een zachte goudplek tovert op het grauwgroen grasland. In de uitgedroogde mensenziel gebeuren zulke wonderen nooit. De beide mannen waren al te zeer verworpen tot twee kwellers

van hun eigen geest, terwille van hun wrok. Het leven had voor hen geen ander doel, geen andere lichtschijn meer dan het altijd smeulend vuur van verbittering, gestookt totdat het alles wat de ander dierbaar was, in vlam zou zetten en verteren tot er niets, volstrekt niets overbleef.

En dit geschiedde.

Op een morgen, midden in de week, moest Auke naar het dorp bij de notaris gaan. Hij stapte in zijn kreunende auto, die, toen hij het dorp weer zou verlaten, weigerde te starten. Alle pogingen ten spijt hield zich de motor van de domme en was er geen beweging in te krijgen, ook niet door de smid. Hij moest dus lopende naar huis, en met nog grotere woede in zijn lijf dan anders stapte hij de straatweg op, die hem - te voet helaas! - langs Wybe's hoeve voerde. Zijn vijand zou het zien, en dat was een vernedering, een nederlaag, vooral wanneer hij stilletjes voorbij zou sluipen. Zulk een goedkope triomf kon hij zijn levenslange tegenstander toch niet gunnen... Maar een omweg van meer dan een uur zou evenzeer een nederlaag geweest zijn. Daarom moest hij juist heel langzaam slenterend langsgaan en goed om zich heen kijken, net als iemand die terdege, alsof hij aan kopen dacht, het huis en erf van Wybe opnam. Trots en eigendunkelijk.

Met opgeheven hoofd en onderzoekende ogen wandelde hij vlak langs de lage heg. Het huis was potdicht, alles stil. Alleen de schuurdeur stond wijd open. Wybe moest hem zien, en hij moest Wybe zien en hem recht in zijn vuile bakkes kijken. Dat was de enige manier. Hij liep dus stap voor stap, net een panter. Zeker stond de ander bij de stalingang, zoals gewoonlijk.

Maar wat was dat?

Voor het eerst sinds lang, sinds hij zich kon herinneren, zette hij een voet op het erf van Wolbinga - maar bleef onmiddellijk weer stokstijf staan, met open mond. Want in de wijde stalingang hing aan een balk het uitgestrekte lijf te bungelen van zijn vijand. Lang en slap, met stijf gestrekte armen en een akelige grijns, die op een hoon leek. Spot in de verdraaide ogen.

‘Wel verderrie!’ knerste Auke, en hij maakte rechtsomkeert en ijlde, resoluut nu, weer de straatweg op, recht naar zijn hoeve toe.

Ook daar was alles stil en juist zoals hij het verlaten had. Hij liep het woonhuis langs en trok zijn schuurdeur open. Met een fikse trap joeg hij een steen ertegenaan, zodat hij vastzat. Daarna ging hij naar de stal, onmiddellijk op de rommelhoek af, nam een touw, een wrakke kist en hing zich, half in de schemering en half in het daglicht, op. Zijn verdere leven had nu immers toch geen doel meer. En hij kon zich, op het allerlaatst, niet door zo'n schurk als Wybe laten overtroeven!

Buiten lag het nevelig-grijze grasland stil als altijd, onder lage wolkenluchten. Rechte sloten spiegelde de troebele hemel, zonder wolkgevaarten ditmaal, zodat de verborgen zon geen kans kreeg zelfs één enkele stralenbundel voor een lichtplek uit te zenden naar de grauwe aarde.

‘Is dit nou je visie op Holland?’ vragen mij mijn vrienden.

‘Neen,’ is steevast mijn antwoord. ‘Het is zomaar een verhaal. Rare verhalen verzinnen is toch mijn hobby, dat weten jullie immers sinds jaar en dag. Ik doe het al veel langer dan iemand van jullie oud is!’